

NAPLÓ- TÖREDÉKEK

1824—1887.

ÍRTA

B. PODMANICZKY FRIGYES.

NEGYEDIK KÖTET.
1875—1887.

GRILL KÁROLY

CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE

BUDAPEST, 1888.

Franklin Társulat nyomdája.

TARTALOM.

Ötödik rész

ÖREG BÁRÓ KOROM.

1875— 1887.

Lap

A fusio	3
Budapest legolcsóbb telke.....	13
A kezdet nehézségei	24
Válságos évek	34
Borús napok.....	48
1881 december 8-ka	60
Aranykor	77
Accidit in puncto qtiod non speratur in anno	92
Szelíd intés	111
Önvédelem.....	143
A mit válasz nélkül hagynom nem lehetett	160
De mortuis nil nisi bene.....	167
Suum cuique	184
Facta loquuntur	197
Az utolsó döfés.	212
Az új Budapest	220
Színházi enquête	246
Dixi et salvavi animam meam.....	250
Életem hattyúdala.....	286

ÖREG BÁRÓ KOROM.

1875–1887.

A FUSIO.

Mikor ezen fejezet címére vonatkozó feljegyzéseimet egybe kezdém állítani, elcsodálkoztam azon, mi régen történt mind az, a mit pedig annak idején megvárni alig bírtunk.

Ezt egészen természetesnek találom, ha higgadtan meggondolom, hogy három év sokkal rövidebb idő, mint tizenkét év. — Ennyi idő folyt le a fusió létesítése óta, — annyit pedig várnunk kelle annak idején, míg az létre jöhetett.

Mind azok, a kik a haza javán saját egyéni meggyőződésük parancsolta s előírta vezéreszméik szerint csüngöttek, a fusió létrejöttekor újból fellelékeztek. Mert érezték azt, hogy csak ez úton volt megmenthető a parlamentáris kormányforma hazánkra nézve; — miután csakis a Deák-pártnak a balközéppel való egyesülése segélyével volt összeforrasztható egy nagy tömör, hason elveken nyugvó párt, mely képesítve leendett egy remélhetőleg hosszú időre biztosítani a parlamentarismust az egymást felváltó meddő kormányválságok roncsoló hatásától.

Hosszantartó bizonytalanság, ingadozás, egymást érő hírek s combinatiók után végre megszületett a fusionált szabadelvű párt és annak kifolyása gyanánt azon kormány, melynek elnökségét báró Wenckheim Béla, belügyéri tárczáját pedig Tisza Kálmán vállalta el.

Hazánk történelmének ezen fordulata felett, a külszint tekintve, nagy volt az öröm s megnyugvás. Azonban egészen más színezetet nyert ezen kedélyhangulat, ha azt bővebben vizsgálni s elemezni tartottuk esetleg feladatunknak.

Sokan voltak akkoron, a kik ama francia jelmondatot: «*fairé bonne mine au mauvais jeu*» a maga egész teljességében érvényre juttatták, — mert másképen beszéltek, mintsem éreztek, míg ismét mások valószínűleg mást éreztek, mint a mit beszéltek.

Nem csoda! Hisz a politikai élet ily válságteljes eseményei közben szoktak leginkább felszínre vergődni az emberi gyengeségek minden csak kigondolható árnyalatai: a hiúság, nagyravágyás, elbizakodottság, szóval mindazon érzelmek, melyek nem egy hosszas öntudatos tevékenység s munkáság által jól megművelt talajban, hanem a zöld asztal szivárványfényű, délibábszerű ködképében tenyésznek, s állandóságra már ezért is vajmi ritkán, helyesebben mondva, sohasem számíthatnak.

A fusiónak legernyedetlenebb hívei, úttörői, majd kézalatti, majd ismét nyílt előkészítői s nap-szamosai Prónay József — utóbb államtitkár — s e sorok Írója valának.

Mi már a balközépnek Pestre nagy hűhóval tervezett pártgyűlése alkalmával — mert a napnál is világosabban előre volt látható, hogy e gyülekezet mindenféle színezetű lehet, de a balközéppárt színezetével nem bírandhat, — elmenénk Tisza Kálmánhoz, s ő előtte egész nyíltsággal kijelentettük: hogy ha ezen értekezlet az előre hirdetett alapelvek nyomán csakugyan egybe fogna hivatni, mi kötelességünknek ismerendjük kilépni a balközéppártból.

Tisza Kálmán hajthatatlan maradt; az országos értekezlet megtartatott; mi kiléptünk a pártból; s részint mint független condottierik, részint mint reformpártiak folytattuk működésünket, nem gondolva semmivel, csak a fő czállal: a fusió létrehozásával.

Állásunk, tekintve e főczél érdekében érvényesítendő működésünket, felette előnyös volt.

Nem tartozván sem a Deák-, sem a balközéppárthoz, felelősséggel azért, a mit tevénk vagy mondánk, nem tartoztunk senkinek, — csak önmagunknak.

Minta független reformpárt tagjai nem is volt

velünk dolga vagy reánk gondja egyik pártvezérnek sem. — Bennünket nem kellett tekintetbe venni, sem kímélni, sem kielégíteni, sem kárpótolni, sem befolyáshoz juttatni vagy attól megfosztani. — Szóval mi ketten mint hitehagyottak «vogelfrei» állapotban éltük napjainkat, s szorgoskodtunk majd a föld felett, majd a föld alatt, a mint épen alkalom kínálkozott, — de mindig ugyanazon cél érdekében.

Egészen természetes tehát, hogy mikor végtére hő óhajunk beteljesedett, s a fusió megtörténte után az első szabadelvű kormány hosszas vajúdas s számtalan akadály elhárítása után megalakult, örömünk alig ismert határt, és pedig örömünk minden keserűség vagy csalódás nélküli vala, a mi már magában véve is nagy értéket képviselt.

Csak az a kár, hogy Józsi barátom kevésbbé volt szerencsés mint én. — A míg ő ugyanis a megváltozott párt állásának áldozatul esve, már többé nem mint képviselő, de mint független, falun élő, irodalommal foglalkozó gentry, örvendhetett a sikernek, — addig én a bátorsággal kezdeményezett s végbe vitt mindennemű metamorphosisok daczára is, meg tudtam menteni mandátumomat a harezok tüze elől, s örömtől sugárzó arczczal és nyugodt kedélyhangulatban szemléiéin: balközépi,

a léghuzam elől eldeszkázott kakasülömről, az új kormány bevonulását a képviselőházba.

Életem egyik legszebb perczét ekkoron életem le!

E körülményeket azért említém itt fel, hogy általánosságban jelezzem azon kedélyhangulatot, a melyben voltam, mikor néhány nappal az új kormány életbeléptetése után, kakasülömnön Tisza Kálmán egy írónnal jegyzett levélkéjét vettem, melynek lakonikus szavai azt tudatták velem, hogy a nemzeti színházhoz leendek általa kiküldve.

Ezen engem meglepő hírre nem is lettem volna képes akkor mással válaszolni, mint egy igenlő fejbólintással, a mely azon viszonynál fogva, mely a belügyminiszter és közöttem létezett, elegendőképen világos válasznak volt tekinthető.

S csakugyan néhány nappal utóbb, 1875-ik évi márczius hava 21-éről keltezett, Tisza Kálmán belügyminisztertől egy leiratot vettem, melynek irányadó helyeit itt közzé tenni tartom kötelességemnek azért, — mert annak idején e kiküldetésem mindenféle oly magyarázatokra szolgáltatott alkalmat, a melyek egynémely érdemes férfit, ha sérteni nem is, de kellemetlenül mindenesetre érinteni valának képesek.

A valóság meg fogja czáfolni az akkor mintegy erőnek erejével forgalomba hozott híreket; —

noha az ügy állásának mibenlétéről, a hivatalos lap útján, mindenki meggyőződhetett volna, — ha hivatalos lapot egyáltalában olvasnának nálunk.

A leirat bevezetése így szólt:

«A magyar nemzeti színháznak anyagi és szellemi tényleges helyzetét s létező bajait ismerni, s ezen ismeret alapján a szükséges intézkedéseket megtenni óhajtván, helyesnek találtam az ügynek a helyszínén való tanulmányozásával, a szükséges és rögtön foganatosítható rendszabályok életbeléptetésére s általában a színház érdekében czélszerűeknek mutatkozó javaslatoknak megtételére egy kellő hatáskörrel felruházott oly egyéniséget megbízni a ki a színházi ügyek kezelésébe ez idő szerint tényleg be nem folyt, s ennél fogva teljesen elfogulatlanak tekinthető.

Teszem ezt a nélkül, hogy a nemzeti színháznak mostani igazgatóságát elítélni akarnám, vagy a felügyelettel az utóbbi időkben megbízott miniszteri tanácsos ügybuzgalmát s a hazai cél előmozdítására irányzott önzetlen törekvését elismerni vonakodnám.»

Ezen bevezetés után következik az utasítás, mely szólott:

«1. a meglevő s kötendő szerződésekről;

2. a nemzeti színháznak 1875/6-ik évi költségvetésében helyreállítandó egyensúlyról;

3. az *azonnal* megtehető változtatásokról, és a *jövőre* teendő változtatásokra vonatkozó jelentésről;

4. megtételéről mind annak, a mi szükséges arra nézve, hogy az elterjedt *álhírek és alaptalan vádak* az igazság kiderítése folytán elenyésztesenek».

Eme itt idézetekből kitűnik az, hogy Tisza Kálmán kiküldetésem képében senkit sem akart sújtani; — hogy továbbá nem volt eszében, sem szándékában talán valamely a nemzeti színház körül elfoglalt igen érdemes személyiség ellen akarni fellépni csak azért, hogy a Deák-párton hamarjában egy kis bosszút álljon, a miért többen e párt tagjai közül vonakodtak a fusiót elfogadni. — Maga ezen általunk használt «biztosi» elnevezés is — a mely a szigornak és kutatási feladatnak némi jellegével bírhatott volna — egyszerűen anachronismusnak mondható, a mennyiben a megbízatásomról, illetőleg kiküldetésemről szóló okmányban még csak elő sem fordul.

Felemlítésre méltónak tartottam épen e helyen a gyanúnak s félremagyarázásoknak akkoron létezett s világgá bocsátott eme kis szövevényét, — mert ezek állásomat s a teendőim iránti rendelkezéseimet tetemesen megnehezítették, egészen más világításban tüntetvén azt fel, mint a milyennel valóban bírt.

Nem is éreztem magam otthonosnak új kiküldetésemben, mert színházi illetőleg művészi ügyekkel nem foglalkoztam már évek óta. Az 1869-ik év ősze óta temérdek gond nyomta vállaimat, melyek egyáltalán kizárták reám nézve lehetőségét is annak, hogy a múzsák könnyelmű és csillámló ügyeivel gondoljak, vagy azokkal foglalkozzam.

Volt ugyan idő, mikor az intendánsággal megkínáltak, miután az országos színházi enquête-ben általam mondottak elárulni látszották azt, hogy némileg tájékozva vagyok a színházi ügyek körül. De részint akkoriban elfoglalt politikai pártállásom, — de főleg a fentebb jelzett egészen magán természetű viszonyok, — mintegy arra kényszerítettek, hogy ezen igen megtisztelő ajánlatot visszautasítsam. — Annyival inkább voltam pedig kénytelen ezen ajánlatot visszautasítani, mert legbensőbb, már akkor vallott s azóta a tapasztalat és gyakorlati élet segélyével bennem még inkább megérlelődött meggyőződésem szerint — az, a ki keresményéből kénytelen élni, ne legyen színházi intendáns. Az intendáns! állás nálunk kell, hogy bizonyos nimbuszal bírjon.

Nimbus alatt nem azt értem, hogy valaki czímet s állást bírlaljon munka nélkül; nem is azt értem, hogy valaki a vendéglátás örömei eredményezte lekötelezettség segélyével feledtesse gyengéit. —

A nimbus elnevezés alatt értem a teljes, valamint le- úgy felfelé terjedő azon vagyoni s ennek kifolyásaként erkölcsi függetlenséget, mely egyszerű polgári, azokhoz hasonló, a kik alatta állanak, életmódban, — humánus érzelmektől áthatott bánásmódban, — a művészi követelmények iránti emelkedettebb hangulatban, — s oly eljárásban találja kinyomatát, a mely másoktól többet ne követeljen, mint a mennyit maga nyújtani képes, s mindenkit szelleme s érdeme szerint becsül, a nélkül, hogy a testi szépséget bármi tekintetben is oly tényezőnek tekintse, mely akár elnézésre, akár pártolásra vagy épen pártfogolásra csábítsa az illető felebbvalót.

S hogy mégis — noha mint szegény, saját keresményéből élő ember, az itt előszámlált attribútumokkal nem bírtam akkoron — elfogadtam ama kiküldetést, melynek következménye gyanánt nem bizonyosan ugyan, de valószínűleg az intendánsságot lehete tekinteni, ezt tevén azért, mert a mint a fusió lefolyását az imént körvonalozni bátor valék, nem tudtam volna Tisza Kálmántól azon pillanatban mit sem megtagadni. — Bármit bízott volna is reám s bárhova küldött volna is, tehetségemhez képest azon lettem volna, hogy lelkiismeretesen s saját egyéni meggyőződéselem háttérbe való szorítása mellett, hajtsam végre kívánságát.

mert ha valamikor, úgy akkoron vált kötelességévé a körülötte csoportosultaknak, szolgálni az általuk felszínre hozott ügyet — testük s lelkük egész erejével.

A fentebb említett eset alkalmával 1869-ben történt az, hogy báró Eötvös József, nekem régtől fogva jóakaróm s pártfogóm, ezeket mondá felém fordulva, a képviselőház folyosóján:

— Kedves barátom Frigyes! Neked még nagyon fiatal szíved van, nem vagy te még intendánsnak való. — Majd ha téged is, mint Béla bácsit annak idején, öreg bárónak fognak címezni, akkor magam is azon leszek, hogy intendáns légy.

S csakugyan jóakaróm jóvendölése teljesedésbe ment, mert mire valóban intendánsná lettem kinevezve, nemcsak az «öreg báró» címmel, de még a «Frigyes bácsi» elnevezéssel is megörvendtetém, korbéli előléptetésem rendkívüli gyorsasággal haladván előre.

Utóbb lelépésem után nyerém a «jó báró» címet azon érdemeim elismeréséül, melyeket mint «öreg báró» és «Frigyes bácsi» szereztem.

BUDAPEST LEGOLCSÓBB TELKE.

Az előbbi fejezetben elmondottak után nyilvánvalóvá válik, hogy engem tulajdonképen a «fusió» hozott összeköttetésbe a nemzeti színházzal, s nem előre praemeditált valamely terv vagy cél, mert semmi távolabb akkoron tőlem nem állott, mint valamely műintézet igazgatásával foglalkozhatni.

Igaz, hogy már ekkor a színházi ügyek egy ágával némileg összeköttetésben állék, — a mennyiben elnöke valék azon bizottságnak, mely a fővárosi közmunkák tanácsa kebelében székelt, s a melynek feladata volt, az operaház építésére vonatkozó pályázatot kiírni; a beérkezett pályamunkák alapján a díjakat oda ítélni; s végre egy, már egészen az építésre alkalmas terv elkészítéséről gondoskodni. Mindezen feladatoknak a bizottság eleget tett az 1874- és 1875-ik év folyamában, annyira, hogy 1875-ik évi szeptember havában az Ybl Miklós pályanyertes, de a bizottság óhajainak s feltételeinek megfelelőleg újonnan átdolgozott terve szerint kezdettek meg a Hermina-téren, mint az operaház számára megvásárolt telken,

egyelőre az idény előrehaladottsága miatt, csakis a földmunkálatok. — E földmunkálatokat Ybl vezető építész, Zofahl főmérnök építési ellenőr, s e sorok írója, mint az építési bizottság elnöke, kezdtük meg sajátkezűleg, — a mennyiben a kijelölt helyen mindegyikünk kapát ragadva, — az ott álló kubikos-taligára hánytuk az általunk kiásott földet.

Ezt különösen azért is czélszerűnek tartottam felemlíteni, mert váltig azt bizonyítja, hogy az opera építésének eszméje már régebb keletű volt, s nem általam lett intendáns koromban, a mint sokan hiszik, vagy hinni akarják, megpendítve.

A fővárosi közmunkák tanácsánál találtam kérszen mindazon különféle telkek térképeit s költségvetését, melyek egy operaház építése czéljából ki lettek szemelve s előkészítve, — de valószínűleg rendkívüli költséges voltuknál fogva, kivihetetleneknek bizonyultak be.

Hogy akkor, a koronázást követő évek alatt, mint gondolkoztak a mérvadó körökben, erre nézve érdekes lesz felemlíteni e telkek egy-némelyikét.

Ily kiszemelt telkek-tömbek valának:

1. A Károly-kaszárnya azon része, a mely a Károly-körútra néz.

2. A báró Wodianer-palota a Deák-téren s a

vele szomszédos, egészen a Marokkói udvarig terjedő házak.

3. Azon telektömb, mely az újvilág-, hatvani-utcza és Károly-körút által határoltatik, s a melynek a hatvani-utczára néző homlokzatát az Ilkei és Schiffner házak képezik.

4. Ama telek, helyesebben mondva telkek, melyen most az Andrásy-út torkolatánál a Foncière s Harkányi paloták állanak.

Ez utóbbi lett volna a legolcsóbb, csak 1.200,000 forintba kerülő telek; de rendkívüli keskeny és így tehát színház építésére alig felhasználható.

A többiek ára 1.600,000 és 1.200,000 forint között váltakozott.

De hogy egészen nyílt legyenek, fel kell azt is említenem e helyen, hogy nemcsak az opera építésével valék, mint színházi ügygyel elfoglalva, — de tagja, még pedig tevékeny tagja voltam a népszínház-alapító, utóbb népszínház-építő bizottságnak is.

Én őszintén óhajtottam Budapesten egy népszínház létesítését. — Elnézve mindentől, már csak azért is, hogy a nemzeti színház a népszínművek válfajától megszabadíttassék. Legszentebb meggyőződésem ugyanis az vala, hogy mindaddig, a míg a nemzeti színházban a dráma mellett ott lesz a népszínmű, addig arra gondolni sem lehet, hogy

a nemzeti színházat eredeti valóságos feladatának megfelelőleg, egy az ország fővárosához méltó drámai színházzá lehessen legalább fokenként át-
alakítani.

De népszínházat alapítani nem volt valamely könnyű feladat. A mi népszínházi telivér magyar bizottságunk szép szavakban, nagyszerű phrasisokban, tervekben bővelkedett ugyan; de a pénz, a «nervus rerum gerendarum», az teljesen hiányzott. Vagy ki mert gondolni arra, hogy nagyhangzású gyűjteményünk eredményével 22,000 firtal megkezdeni lehessen egy quasi monumentális építkezést, minőt a bizottsági tagok többsége okvetlen óhajtott, — mert csak Jókai és én szólaltunk fel az egyszerű építkezés mellett.

A népszínházi bizottságnak pénz kellett, mert hisz telket adott a főváros a Hermina-téren. — Az operaház építő-bizottságának pénze csak lett volna, ha nem is túl a rendén sok, de telke nem volt; mert, hogy valamely milliomos telken akarjunk építkezni, ezt már azon időben senki sem tartotta sem czélszerűnek, sem kivihetőnek.

Egy csendes kis agitatót kezdettem tehát meg, azon eszme mellett, hogy az opera-építési bizottság vegye meg a népszínházi bizottságtól a Hermina-téri telket, — a főváros pedig engedjen át olcsó áron, ha nem is egészen ingyen, egy

újabb telket a népszínházi bizottságnak rendelkezésére.

E terv ellen eleinte, az állítólagos távolság miatt, sokan kikeltek ugyan, de utóbb belenyugodott a közönség azon egyszerű oknál fogva, mert igen sok s hatalmas tényező volt annak keresztülvitele mellett érdekelve.

A főváros népszínházát kívánt ugyan, de arra áldozni alig akarhatott, — minek folytán csakhamar beleegyezett abba, hogy a Hermina-téri telek ára, 500,000 forint, fordítottassék a népszínház építésére, — a főváros- meg viszont, 60,000 forintért, a mostani telket adta el a népszínházi bizottságnak.

A főváros így jutott népszínházhoz, dicsőséghez s még pénzhez is, mert hisz 60,000 frt sem megvetendő összeget képvisel.

A népszínházi bizottság teljesen ki volt elégítve,— mert a Józsefváros közelében kapott telket saját óhajlásának megfelelőleg, — melynek vételára csak a jövőben fogna követeltetni. Az operabizottságnak 500,000 frtért eladott telek árából pedig rögtön hozzáfoghatott az építkezéshez, hogy azt két nyár lefolyása alatt be is fejezhesse. — Úgy is történt, mert a népszínház 1875 szeptember havára el is készült.

A kormánynak ezen üzlet ellen nemcsak kifo-

gása nem volt, de tekintve annak majdnem minden tényezőre nézve kielégítő eredményét, belé is nyugodott, s annak végrehajtását előmozdította.

A municipális bank, mint akkori bírlalója a sugár-úti összes telkeknek, igen tetemes áldozatot hozott, csakhogy az operaház s nem a népszínház építtessék a Hermina-térre, illetőleg a Sugár-útra, — most Andrassy-útra.

De legjobban járt az operaház-építő bizottság, mert a főváros és municipális bank egészen divergens ugyan, de a combinatio körül mégis egyesülő érdekei s áldozatkészsége segélyével, — a Hermina-téri telket nemcsak kifizethette a népszínház-bizottságnak. de megmaradt még felesleg gyanánt 150,000, illetőleg 190.000 forintja, mely egész összeggel építési tőkét gyarapíthatta.

Joggal mondhatom tehát, hogy Budapest legolcsóbb telke a m. kir. operaház telke, — mert az nemcsak nem került semmibe sem, hanem hozott is, a mint mondani szokás, a konyhára valamicskét.

Ezen egész ügy keresztülvitelénél irányadó volt azon előzékenység és jóakarát, melylyel ezen eszme a kormánykörök, a főváros tanácsa, — nemkülönben Steiger Gyula, b. Liphay Béla, Kleeh J., Jókai Mór, Rákossy Jenő népszínházi bizottsági tagok, gr. Zichy Viktor a municipális bank elnöke,

Lechner vezérigazgató urak és a fővárosi közmunkák tanácsának összesége által felkaroltatott, s gyorsan, tétova és akadékoskodás nélkül keresztül vitetett.

A «fusió» eszméje itt is megtermetté gyümölcsét, — talán előhírnöke gyanánt a két évvel azután bekövetkezendő nagyobb szabású hason mozgalomnak.

Hogyha bizonyos régebben történt eseményeket akarunk ecsetelni, nem lehetünk soha eléggé figyelmesek az akkor létezett mellékkörülményekre; mert ha ezt nem tesszük s a jelennek benyomásai alatt ítéljük meg a régebben feljegyzetteket, aligha ferde nem leend gyakran azon kép, melyet pedig mint valót, teljesen megbízhatót volt szándékunk feltüntetni.

Hogy a nemzeti színház tagjainak kedélyhangulata, kiküldetésem alkalmával, elnézve a fusió okozta felebb említett hevélyektől, nem valami nagyon nyugodt s minden ingerlékenységet és idegességet nélkülöző volt, egészen természetesen fogjuk találni, ha egy pillantást vetünk az intézet közel lefolyt múltjára.

Hisz semmi sem hat az egy és ugyanazon cél felé működőkre visszasabban, — hát még ha e közreműködők egy művészi csapatot képvisel-

nek, — mint ha folyvást ingadozni érzik maguk alatt a talajt. A rossz és visszás helyzettel szemben, — erély és buzgalom által reménylünk segíthetni magunkon. — Az ingadozó s minduntalan változó viszonyokkal szemben a harcra kelés lehetetlen, az erély nem alkalmazható, a buzgalom elismerésre nem talál. Ily viszonyok között azután nem marad más hátra, mint a dervisek ideges fatalismusának átadni magunkat, a mi határos a megsemmisüléssel.

Radnótfáy intendáns, kinek hosszas kormányzata alatt a nemzeti színház állapota rendszeres és tagadhatlanul sok tekintetben igen hasznos mederbe tereltetett, 1869 október 9-én kimúlt.

Gróf Ráday Gedeon 1869 okt. 13-án ideiglenes intendánssá neveztetvén ki, harmadfél hónappal utóbb, vagyis decz. 30-án állásától felmentetik.

Ugyanakkor az intézet ügyeinek ideiglenes vezetésével illetőleg kezelésével megbízottak: Zichy Antal, b. Révay Simon s b. Podmaniczky Frigyes, a ki ezen reá bízott kellemetlen feladat elől azonnal megszökött.

Zichy Antal utóbb intendánssá neveztetik ki, de már 1870 június i-én beadta lemondását.

Ezután június 6-án Erkel Ferencz, Szigligeti Ede és Csepregi Lajos bíztattak meg az intézet ideiglenes vezetésével.

Végre b. Orczy Bódog neveztetik ki intendánsná 1870 október 8-án, de ismét 2½ évi működés után, 1875 márczius 31-én állásától felmentetik.

1873 április 1 -tol kezdve Szigligeti Ede és Erkel Ferencz neveztettek ki ideiglenes igazgatókká, s az általános felügyelet gyakorlásával Ribáry József belügyminiszteri tanácsos bízatik meg.

Hol található fel itt az állandóság, a bizalom s hit meggyökeresítése, mire pedig egy ily intézetnél mindenek felett szükség van. Öt év alatt egyik ideiglenesség a másikat váltja fel. Az intézet ügyeinek vezetésével, egynek kivételével, mindannyian ideiglenesen megbízottak lévén, alig tudtak másra gondolni, mint arra, hogy a mindennapi kenyeret keressék meg.

Bizonyos eszmék megállapításáról, elvek életbeléptetéséről, művészi czélok elérhetéséről, vagy csak kitűzéséről, ily viszonyok között szó sem lehetett.

Egynek kivételével, mondám az imént s ezen egy b. Orczy Bódog volt, a ki szerintem teljesen bírta mindazon tulajdonokat, melyeknek segélyével s igénybe vétele mellett az intézetet fényes polczra emelhetne volna. De alappal, melyen haladnia s melyhez alkalmazkodnia szigorúan kellett volna, nem bírván, — s a felülről nyilvánuló enge-

dékenység által magát el hagyván ragadtatni, s nem bírván más részről az élet tapasztalatai által megszerzett higgadtsággal s megfontoltsággal, — minden szép tulajdonsága kárba vesz, helyt adván egy határtalan zavarnak s ingadozásnak, melynek utórezgése hosszú tartó baj gyanánt súlyosodtak a nemzeti színházra.

Mikor az annyi évekkal ezelőtt történeteket itt feljegyzem, két érzés váltakozik belsőmben. Az egyik a szorongás érzete, — mely azt súgja nekem: a mi egykor megtörtént, megtörténhetik máskor is. S ilyenkor rémkép gyanánt tünedeznek elém a két intézet jelen állapota s körülményei, — melyek e meglevő alapot elvetve, légtünemény gyanánt tűnnek fel azok előtt, a kik tapasztalásból tudják azt, mi könnyű lerombolni valamit s mi nehéz újra építeni helyesen s jól.

A másik érzés, mely eltölti lelkemet, az emberi hiúság ama nem helyes ugyan, de megengedhető kitörése, mely — büszkén mondatja velem: te egy évtizeden át voltál képes megmaradni becsülettel azon helyen, melyen előtted 5 év alatt 7 különféle kormányzat váltakozott.

Csak miután mindezen adatokat összeállítám s azok alapján a velem érintkezők lelki hangulatát igazságosan s méltányosan megítélhetni váltam

képessé, — tűnik fel előttem egészen természetesnek azon ideges s idegenszerű bánásmód, melyben nem egy érdekelt, vagy legalább képzeletben érdekelt engem részesíteni jónak tartotta, mikor a nemzeti színház küszöbét átléptem s a reám bízott teendőkhöz fogtam. Pedig nem alkotási viselkedet, sem nagyzási hóbort, hanem egyes egyedül kötelességérzet volt rugója tetteimnek.

A KEZDET NEHÉZSÉGEI.

Reám nézve kétszeresen nehéznek mutatkozott pályám megkezdése, részint mert a nemzeti színház körülményeivel s azok nyomán kifejtett viszonyaival ismerős nem valék, — részint s főleg pedig azért, mert valamely műintézet vezetésének elvállalásához nem készülvén elő, hiányzott bennem azon készség és tapasztalat, melyek nélkül vajmi nehéz az ily tövises ösvényen való elindulás.

Ez ingadozó és bizonytalan helyzetem felett kétségbe nem estem, hisz nem először életemben valék kénytelen olyasvalamibe belé okulni, a mi idegenszerű volt előttem; katonának állék be; az egyházat szolgáltam; lapszerkesztőséget vállaltam; vasúti hivatalnok levék s végre a fővárosi közműnkák tanácsa élére állítottam a nélkül, hogy végzetem sok időt engedett volna a kellő előtanulmányok megszerzésére. — S ha ez előttem egészen idegenszerű helyzetekben fel tudtam magamat találni, azt csak is annak köszönhetém, hogy jó akarattól s kitartástól lelkesülten, megfigyelő állásba helyezkedtem mindenkoron, s csak e megfigyelé-

sek nyomán léptem utóbb a cselekvés terére. — Ez úton értem el legalább azt, hogy habár nagy eredményeket felmutatni képes nem valék is, de kapkodás által a reám bízottakban kárt nem ejtettem, sőt lassú, öntudatos s a szerzett tapasztalatok nyomán következetes működés segélyével nem egy esetben nevezetesebb eredményeket is valék képes felmutatni.

A nemzeti színházhoz kerülvén, semmit sem kezdeményeztem s semmi felett véleményt nem kockáztattam, mielőtt elődöm, Ribáry József miniszteri tanácsossal az ügyet meg nem beszéltem volna. — Az ő higgadt s tapasztalatokon nyugvó jóakaró tanácsainak nagy hasznát vettem, neki köszönnvén azt, hogy a műintézet általános képe, annak hiányai s előnyei mintegy kidomborított alakot nyertek bensőmben, mely által irányítva, valék képes teendőimben eligazodni.

Nagy előnyt képezett az intézetre nézve azon körülmény, hogy épen elődöm buzgólkodása nyomán, a pénzügyi kezelés s az azzal összeköttetésben levő mindennemű ágazatok működése, jóváhagyást nyert szabályzat által rendezve vala már.

E tekintetben tehát bizonyos alappal bírván, bizottságilag lett kidolgozva azon szabályzat, mely magától a n. színház feladatától s az ott adandó

előadásoktól kezdve, felkarolta mindazt, a mi az intendáns, igazgatók, dramaturg, rendezők teendőire vonatkozik, s a mely szabályzat a szerződésekre, jótékony előadásokra való tekintettel is mindazt magába foglalta, aminek összessége az administratio valamint anyagi, úgy művészi részének is állandó irányt adhat. — E szabályzat segélyével minden fennakadás nélkül vala kormányozható a nemzeti színház 10 éven át, a mely idő alatt itt-ott módosítani kelle ugyan ezen alaptörvényünkön, de annak használhatósága vagy hasznossága iránt soha kételyek egy esetben sem merültek fel.

Eme szabályzat bizottsági tárgyalásai, melyekben azon közegek vettek részt, a kik hivatva valának utóbb annak határozatai szerint felelősség terhe alatt eljárni, reám nézve rendkívül tanulságosak valának. — Egy műintézetnél előfordulható minden teendők s felmerülhető események, gyakorlatilag képzett szakértők által beszéltetvén meg, belettem vezetve a színházi élet minden titkába, mert figyelemmel kísérem s latolgatám mint elnök az elmondott legkülönfélébb nézeteket s véleményeket, s azokból kifolyólag fokoként bennem megérlelődő nézetekre tehettem szert.

E szabályzat volt hivatva a jövőre kiható állandó irányt adni műintézetünk vezetésének, — hogy e főczéljának mennyiben felelt meg,

annak bírálgatásába ereszkednem ezúttal nem lehet célom.

Akkor is ép úgy mint most a legközelebb lefolyt operaházi hevélyek közben, nagy port vert fel a terhes szerződések kérdése, azon különbséggel, hogy 1875-ben nem a nagyközönség elé vittük azt, a minek rendezése reám s nem azokra tartozott, a kik a színházban idejüket óhajtják tölteni, de annak petites miséres-jeinek rendezésével bajlódni nem igen éreznek hivatást.

Alig fogtam a szerződések rendezéséhez, azonnal ki ütötte magát a szeg a zsákból. — Mint mindig, úgy ez alkalommal is, azon seprő, mely a port felverte, az irigység vala s azon a művészeknél igen gyakran előforduló tévhit, hogy az elsőrendű tagokhoz viszonyítva, a többi tag nem érdeme szerint van díjazva.

Elfeledik e zszibongó kis nagyságok, hogy elsőrendű tagok nélkül sem operánál, sem drámánál a műfaj fel nem virágozhatik s állandó fejlődésre szert nem tehet.

Furcsa állapot az egy színháznál, a mely rendszeren a «kap» vagy «nem kap» szerepek körül ki-fejlődik. Ha az igazgatóság valamely fiatal tehetségnek nem ad erejét felülmúló szerepet, az a

serdülő tehetség s a körüle csoportosuló lapirodalom azt kiáltja: elnyomják szegényt, nem adnak neki szerepet. Ha meg viszont az a bizonyos zsenge tehetség idő előtt valamely nagyobb szerephez jut pártfogolás vagy a véletlen által elősegítve, s azt nem annyira eljátsza, mint inkább műnyelven szólva: elmondja, — már másnap azt csevegik a drámai vagy operai pipiskék: majd én bolond leszek, hogy néhány száz forintért eljátszani vagy elénekeljem azt, a miért mások indokolatlanul ezerekre menő fizetést húznak.

Ugyan mit tegyen, mihez fogjon ilyenkor a szegény igazgató? Tegye magát siketnek s járjon el szigorúan a szabályzat s törvény szerint, mert a színháznál sem pártfogolni sem üldözni nem szabad senkit, a pártfogolás mindig hálátlannak bizonyulván be, az üldözés pedig csakhamar megbosszulja magát.

A szabályzat kidolgozása s a fennlevő s megköendő vagy megújítandó szerződések átvizsgálása véget érven, következett volna megbízatásom sorrendje szerint a kiadások s bevételek közötti egyensúly helyreállításának kérdése, mint a mely felett határozott véleményt s javaslatot lettem volna köteles a miniszter elé terjeszteni.

Már más helyen elmondám, mennyire megne-

hezítette e teendőmet azon körülmény, hogy az évek óta fényes bérleti viszonyok, egy csapással mintegy ellenem fordulva, tetemesen alá csökkentek.

A lehetőségig szerény alapból kelle tehát kiindulnom, ha csak megközelítőleg is czélt érni óhajtottam; minden oly reform, mely tetemesebb költséget, de bizonyossággal kilátásba helyezhető hasznot nem ígért, mellőzendő vala, s a személyzet létszáma pedig a legszerényebb számra le volt szállítandó, megvárandók a remélhetőleg bekövetkezendő jobb idöket, a mikor talán pótolható lesz a jelenleg mutatkozó fogyatékoság.

É néhány havi gondteljes működésem közben, a nemzeti színház jövendőben veendő irányát illetőleg némileg tájékozhatván magam, egyszersmind kifejlett bennem az, a mit rendesen végcélnak, irányelvnek szoktak nevezni.

E tekintetben határozott s megmásíthatatlan meggyőződésemmé azon alaptétel vált: hogy a nemzeti színházat mindenekelőtt mint drámai műintézetet lábra kell állítani, függetleníteni s önállósítani, — ez lévén mindenekelőtt lerovandó tartozás a hazai nyelv, művészet és irodalom irányában, melynek teljesítése szerintem elmaradhatlan kötelességévé vált annak, a ki e műintézet vezetésével meg leend bízva. — E tekintetben habozni bűn

lett volna, mert bármint fogjuk is fel a közönség Ízlését, igényeit vagy vágyait, mégis tagadásba venni azt nem szabad semmi szín alatt soha, hogy a nemzeti színház egy az ország által, a színművészet s irodalom fejlesztésének szánt csarnok, a melyben bármely más műfaj csak is mint vendég s ideiglenes segédeszköz — a mire a drámai szaknak akkoron nagy mérvben szüksége volt — tekintendő s cultiválandó.

E főczél körül csoportosultak egybe mindazon kezdeményezéseim, melyeket a népszínműnek a nemzeti színházból való eltávolítására, az operaszaknak lehető szerény méretek közé szorítására s a hallétnek csakis segéd-műfaj gyanánt való fentartására vonatkoztak. — E legbensőbb meggyőződéseim alapján érlelődött meg bennem a két műfajnak a közel jövőben eszközlendő egymástól való végleges és teljes elválasztása és elkülönítése, nehogy bármikor az egyik veszedelme a másikat is érinthesse. — A következők, tatán ez egy esetben legalább, nekem adott igazat.

A kezdet nehézségeit egybevetve az utóbb elért sikerekkel, s egészen őszintén latolgatva az utóbbi működésem ellen vagy mellett felhasználható érveket s okokat, mindig csodálkozás fogott el, a hányszor engem mint pazarlót s a pénz értékét

nem ismerőt emlegettek, különösen a képviselőházban felmerült színházi viták alkalmával.

Csodálkozás, mondom, azért fogott el, mert nem értem, mint lehet valaki annyira bátor, egy oly ügy felett mondani másokat sújtó s vádoló véleményt, a melynek fogalmával sem bír s a mely ügy természetével megismerkedni érdemesnek nem tartotta, sem arra alkalma nem nyílt soha.

Azon temérdek gond, melyet nekem éveken keresztül a kiadások lehető csökkentése s szerény határok közé való szorítása okozott — mely saját magán-pénzügyeimet teljesen aláásta, mert a könnyelmű pénzkiadásnak még csak látszatát is kerülni óhajtám, — e temérdek gond, baj s tépelődés tehát elismerés helyett elítéléssel találkozott azok részéről, a kik Ítélni vannak hivatva elevenek s holtak felett.

A tisztelt képviselő urak és lapirodalom mindig az ország pénzeről beszéltek, mikor a múlt idők rossz gazdálkodását valódi kedvteléssel emlegették. — Pedig tudniok kellett volna, hogy az évente a nemzeti színháznak megszavazott 36,000 forintnyi segélyen kívül a nemzeti színház 1875-től egészen az 1885-ik évi színházi évig az ország részéről csakis 400,000 forintnyi segélyben részesített, a mi évente egy negyvenezernyi átlagnak felel meg. — Azon ország, a mely ily potom áldozatot

is sokall a nemzeti művészi közművelődés előmozdítására, az zárja be a boltot s mondjon le egyáltalán véve arról a praetensióról, hogy a művelt nemzetek sorába óhajt lépni.

A többi áldozat, mely szükséges volt arra nézve, hogy a nemzeti színház mint műintézet fejleszthessék, — mind ő Felsége bőkezűségének köszönhető, — a ki sohasem habozott, mikor arról volt szó, hogy ezen egyetlen művészi nemzeti intézetünk a céljainak megfelelő irányban, habár áldozatok árán is, istápoltsassék.

S e 10 év alatt felmerült 400,000 forintnyi deficitben bennfoglalvák mindazon beruházások is, melyek egészen 1882-ik évig a nézőtér s a színház-épületnek magának javítása körül szükségképen felmerültek, — az 1882-ik éven túl, a bécsi Ring-színházégés következtében szükségessé vált beruházások egészen külön, a nemzeti színház házi pénztárából elkülönített számlára hajtaván végre.

Az 1884-ik évi április i-től egészen az 1885. évi december 31-ig pedig — mikor elhagyám a két műintézet vezetését — teljesen kijöttem azzal, a mi a kormány által előirányozva s az országgyűlés által engedélyezve volt. — Hol található itt fel a «nemes báró» költekezési vágya, a pénzzel való könnyelmű elbánása, — a mint azt nem egy alkalommal szememre lobbantam jónak találták?

Miután a nemzeti színháznál a márczius 21-én nyert megbízatás folytán bevégzett teendőimről a belügyminiszter elé jelentésemet beterjesztettem volna s annak részletei a miniszter által jóváhagyat-
tak, 1875-ik évi augusztus 15-én lettem kinevezve intendánssá, ő Felsége ugyanazon év június 25-én kelt legmagasabb elhatározása nyomán oly kikötéssel, hogy három ezer forintnyi évi fizetésem, mint tiszteletdíj, ugyanazon évi október 1-től kezdve fog havonként előleges részletekben folyósíttatni.

Úgy hiszem, szerénytelenséggel, kapzsisággal senki sem fog vádolhatni, kivált ha felemlítem, hogy ezen tiszteletdíjam változatlanul ugyanaz maradt egészen 1884-ik évi október 1-éig, tehát 9 évig — a mikor azután eltávozásomig, vagyis 15 hónapig, a magasabb, ötezer forintnyi évi díjazást élveztem.

Szükségesnek tartottam ezt felemlíteni, mert mint mindenkinek, úgy nekem is akadt akárhány jóakaró barátom, a ki mindenféle nekem járó magas díjazásokról tudott sokat beszélni, — s azt állította, hogy én, mint a királyi várkert- és operaház-építési bizottságok elnöke, több ezer forintnyi tiszteletdíjban részesíttettem. — A királyi várkert- és operaház-építési bizottságok elnökségével, mint a fővárosi közmunkák tanácsának alelnöke lettem

megbízva, ez tehát hivatalos teendőim egyik kiegészítő részét képezvén, külön díjazásban nem részesíttethettem volna semmi szín alatt. — De különben is ezen bizottságok oly szerény alapon voltak szervezve, hogy előadónk például havonkint 50 forint, ellenőrünk havonkint 100 forint tiszteletdíjban részesült, — míg a bizottságok tagjai 52 ülésben vevén részt, egy köszönő iratnál egyéb jutalmazásra nem érdemesíttettek, a mit én, közbevetőleg legyen mondva, igazságtalanságnak tartottam, mert az ős Budára való átutazás rossz időben nem épen a kellemes s költségeket nem igénylő időtöltések közé tartozik.

VÁLSÁGOS ÉVEK.

Naplótöredékeim folyamában egy helyen e kifejezést használtam: «válságos 10 év», mintegy epithetonul intendansságom tartamára. Szinte magam is megdöbbsentem első futólagos elolvasására e kifejezésemnek; utóbb azonban, mikor régibb s némileg részletezett feljegyzéseimet kiegészítém s egybeállítám, meggyőződtem arról, hogy a felebb jelzett kifejezésem teljesen jól volt választva.

Csakugyan, a nemzeti színháznál való működésem, különösen hat kezdő éve alatt, egyik válság a másikat érte, sohasem engedve elegendő időt a megpihenésre, vagy hogy egy triviális kifejezést használjak: soha sem engedvén időt a válságok egymásból folyó lánczolata arra, hogy kiheverhessük a sűrűen reánk mért egyes csapásokat.

Nem épen rózsás ágyon vala nekünk megengedve a nap fáradalmi után megpihenni. S mennél sűrűbben jelentkeztek a váratlanul felmerült bajok, annál elkeseredettebben folyt elle-

nünk a harc, majd nyílt sisakkal s majd ismét csak álarcz alatt vagy titkos földalatti aknák segítségével.

Minden, a mi fölületes, de hangzatos s így tehát népszerű phrasisokból él — ellenem volt. E szívós harcot majd valamely a nemzeti színházzal esetleg összeköttetésbe hozható esemény, majd ismét a színház köréből tendentious módon terjesztett álhírek, sőt hazugságok alapján s segítségével fenn tudták tartani s szítani még akkor is, mikor már senki harczra nem gondolt, mert annak szüksége többé nem forgott fenn.

E harczok közben, helyesebben mondva e folytonos támadások közben, — mert hisz én azokra nem is válaszoltam s így tehát harczról szó sem lehetett — két rendbeli igen hasznos tanulásra tettem szert, melyek befolyása alatt sokat tudtam utóbb is bizonyos nyugalommal eltűrni.

E tanulságok legbecsesebbike az volt, hogy azért, a miért valakivel jót tettünk, háladatosságra semmi körülmények között ne számítsunk.

Továbbá azon tanulságot is meríthettem élelményeimből, hogy a francziák példabeszédét: *«l'appetit vient en mangeant»* bátran lehet azon emberekre is alkalmazni, a kiknek mindig vannak óhajaik, kívánságaik, követeléseik s jogos panaszai. Kezdd meg csak ártatlan s kedélyes ember

módjára az óhajok teljesítésénél, s meg lehetsz győződve a felől, hogy az óhajt kívánság, utóbb követelés, panasz s végre, ha már mindenre nézve kielégítettnek gondolod vagy képzeled az illetőt, akkor jelentkezik azután «pour la bonne bouche» a gyanúsítás és rágalom, — háladatosságból s jutalmul mintegy.

Nehogy valaki ezen általánosan mondottakból azt magyarázhassa ki, hogy e majd nyíltan, majd alattomosan folytatott harcz hősei s fegyvernökei a nemzeti színház körében található fel, kötelességemnek tartom egész ünnepélyességgel kinyilatkoztatni, hogy a hősök közül egyik sem tartozott a nemzeti színház kötelékébe. Hogy vájjon a fegyvernökök közül egy-kettő nem lappangott-e nálunk? ez oly kérdés, melyre határozottan «nem»-mel válaszolni nem mernék.

A nemzeti színház minden rendű, rangú és válfajé művészei és tisztviselői között és közöttem oly patriarchalis, jóízű s minden feszélytől s intrikától ment viszony létezett, mely meg lehet, hogy sokak véleménye szerint talán nem volt helyes, de szerintem a művészek s intendáns között egyedül megnyugtató s elképzelhető, általam lehetőknek s kívánatosnak tartott viszony volt.

Egy műintézetnél mindent kerülni kell, a mi netalán az ott elfoglaltak idegességét fokozni

volna hivatva. Idegességét mondom, mert hisz egy színháznál már elfoglaltságánál s teendőinél fogva úgy is egy kissé ideges mindenki. Hátha még nem szorosán végzendői körébe tartozó érintkezések által fokoztatik ezen a művész mintegy másodtermészetében rejlő ingerlékenység, akkor oly állapot kerül felszínre, a mely teljesen ellenkezik egy műintézet érdekeivel, s a mely állapot rövid időn, tarthatlannak fogna bizonyítani.

A hősök egészen máshol voltak feltalálhatók, talán épen ott s azok sorában, a hol legkevésbé gyanítottuk volna.

Hisz a legelkeseredettebb harczot épen azok tartották fenn, a kiknek, habár műintézetünk körén kívül estek is, minden kívánságát, óhaját teljesíttem, nem egy esetben személyes felelősségem rovására. Valamely fényes üzlet kézrekerítése; ha kell, szerződések beszüntetése; ha szükséges, ajánlatok, még pedig előnyös ajánlatok, visszautasítása; a pártfogoltak szerződtetése, előzékeny eljárás számtalan esetben, — mind ez eltörpül, feledésbe megy s semmivé válik az önérdek mellett vívott harczczal s ki nem elégíthető ambícióval szemben.

Az élet egy folytonos tanulmány, mely az egymást érő meglepetések segélyével végre oda

terel bennünket, hogy keblünk elfásul, s mással többé gondolni sem merünk s akarunk, mint szorosán véve kötelességeink pontos s hű teljesítésével.

Ezen önérzet s azon nagy adag könnyelműség, melylyel az úr Isten engem megáldott, tették lehetővé azt, hogy én mosolygó arczczal s víg kedélylyel tűrjek mindent, — csak is azt óhajtottam, hogy felebbvalóim s társaim nyugodjanak meg cselekedeteimben, mely esetben tudtam, hogy azon intézetnek sem leendek ártalmára, melynek élére valék helyezve.

Feltűnő jelenség volt az, hogy a Bécsben az 1873-ik évi május havában a kiállítás megnyitása alkalmával, a choleraival egyidejűleg kiütött nagyszerű «Krach» — csak lassanként s fokoként ütötte fel fejét itt Budapesten. Annyira csak fokoként, hogy például a színházi jövedelmek — egyik hévmérője az általános jólétnek s nyugalomnak — az 1873-ik és 1874-ik években kitűnőek s oly fényesek valának, mint az előtt sohasem; pedig krach lett volna meg cholera is mindkét évben.

Hisz a telek - üzérkedési, akkor úgynevezett «Schwindel» nálunk Budapesten csak a legkorhadtabb üzleteket tette tönkre 1873-ban és

1874-ben. A némileg solidabb alapokon nyugvó hason üzletek egynémelyike egészen az 1876¹'k évig tudtak még életben megmaradni — minek legbiztosabb jelül felhozható itt azon körülmény, hogy például a municipális banknak a fővárosi közmunkák tanácsával, az összes sugárúti telkek vételére s fokenkénti kiépítésére vonatkozó adás-vételi szerződése, szintén csak 1876-ban került stornírozás alá.

Kettős minőségemben nem csak a fővárosi közmunkák tanácsánál volt szerencsém tapasztalhatni a bécsi krachnak fővárosunkba való lassanként. helyesebben mondva késedelmes bevonulását, — hanem e jelenségnek a nemzeti színháznál is sokkal fokozottabb s reám nézve jóval kártékonyabb hatás kíséretében valék tanúja.

Örömtől sugárzó arczczal néztem át az 1873/4 és 1874/5-ik évi napi jövedelem és bérlet-kimutatókat, s írónnal kezemben kezdém már összeállítani az 187 5/6-ik évre szóló előirányzatot — midőn e foglalkozásom közben megállapított számtételeimet egy váratlan s leverő közbejött körülmény, egyszerűen halomra döntötte.

A páholy-bérlők legnagyobb része ugyanis, — 13-nak kivételével — sub titulo krach és gyakori «Falu rossza» felmondották a bérletet. Hiába

igyekeztem megmagyarázni s bizonyítgatni azt, hogy nálunk a «krach» mint ilyen nem létezik; hiába ígértem, hogy a régebben dívó s kedvelt szokáshoz híven, csak is vasárnaponként fogunk adni népszínműveket; hiába példálóztam, hogy ha nagyuraink elhagyják ily válságos pillanatban a nemzeti színházat, valódi kötelességmulasztással vádolhatók; — szavam elhangzott a pusztában, ott hagytak bizony engemet, mint szent Pált az oláhok.

E páholybérló-strikenek híre járt, s e hírnék előreláthatólag rossz befolyása volt a támlásszék-közönségre is, a mi egészen természetes, ha meg-gondoljuk: hogy a márczius 31-én látott bérló-közönséggel telt ház után, ha április 1-én (ekkor kezdődött az éves bérlet) üres páholysorok tátong-nak felénk s kölcsönöznek leverő, otthoniatlan külsőt a nézőtérnek, ennek valami biztató hatása nem lehet a színházlátogató közönségre.

Ez volt az első válság, mely engem új állásom-ban ért, a mely annyival érzékenyebben hatott reám, mert e válság okát sem a krachban, sem a «Falu rosszá»-ban, hanem egészen máshol vél-tem feltalálhatni, egy oly jelenségben, melynek legyőzéséhez vagy kiegyenlítéséhez nem hetek vagy hónapok, de évek kellendnek valószí-nűleg.

Ezen aggályaim s nehezteléseim által kissé felbátorodva, bosszút forraltam különösen három nagy úr ellen, a kik elsőik valának a strikolók között; de a kikiről bizonyossággal tudtam, hogy páholy-bérletök felhagyásának oka sem a «Falu rossz»-ban, sem a «Krach»-ban, hanem egészen más okokban keresendő.

Megvártam tehát a kellő alkalmat, s a mint a népszínház-láz s az e láz okozta nemzeti színházi «marasmus» kissé múlni kezdett s a közönség kissé felénk kezdett fordulni, helyesebben mondva, mikor ismét divatosakká váltunk, — úgy intéztem a dolgot, hogy a felebb érintett három főúr soha semmi szín alatt páholyt nem kaphatott. Ha másképp nem lehetett, a még meglevő néhány páholyt megvettem saját pénzemen s elosztogattam díszes, szép közönségnek, a ki örvendett a jó alkalomnak.

Volt panasz elég, — én hallottam ugyan, de süketnek tétettem magam, s lestem, míg végre megjő a bosszú órája. Nem késett, nagy megelégedésemre legyen mondva.

Ugyanis ő Felsegeik gyakrabban kezdték a nemzeti színházat látogatni, — a mely látogatásuk intézetünk mindannyiszor egy valódi ünnepét képezték. Ha már más alkalommal elkeltek a páholyok, — hát még ilyenkor hogyné keltek

volna el. Az én főuraim fészkelődtek, mert hát sehogysen juthattak ama díszes koszorúba be, melyet ilyenkor az elegáns páholyközönség ő Felségeik köré fűzött. Nemcsak páholyközönségünk gyarapodott, de páholybérelőink is, — s így történt azután, hogy ama főuraink egynémelyike, páholyhoz nem tudván jutni, egy talán más alkalommal lenézett pénz-arisztokrata páholybérelőhöz küldött, kérvén őt, engedné át páholyát, mert a fényes ilyszerű ünnepi előadásokat mindenkor bérletfolyamban adtuk, illetlennek tartván üzérkedni az uralkodó ház iránti tisztelettel s szeretettel.

Alig ismétlődött az itt leírt esemény egyszer, kétszer, s az én főuraim gondolkozásmódja — vagy talán vagyoni viszonyaik — egyszerre csak megváltozott. Bezzeg ekkor is volt elég baj, mert az általuk hajdan bírt páholyok már más kézen voltak, s ezektől azokat többé elvenni nem lehetett. Megkelle elégedniök azzal, a mi fennmaradt, s ezért nagy volt a neheztelés, de nagy más részről a páholybérlők szaporulata is. Utódjaikat örömmel szemlélem most a nemzeti színház és operaház bérelői sorában. Mennél több a panasz valamely színház ellen, a miért helyhez jutni nem lehet, — annál jobb dolga van ama színháznak. Az isten mentsen meg minden igazgatót attól, hogy azt

mondhassák színházáról: no már ez derék, ebben a színházban mindig kapok helyet, bár mikor jut is esetleg eszembe oda be akarni nézni.

Joggal mondhattam ezen első vereségről, a mely ért: «the least but not the last» — mert alig ocsúdtam fel a «Krach» és «Falu rossza» felidézte érzékeny csapás alól, s már is jelentkezett egy újabb válság, a melyről igazán azt mondhattam: sírva vigad a magyar!

A népszínház megnyílt. E válság — mert a nemzeti színházra nézve külső hatását tekintve valóban annak volt mondható, — nem váratlaníé ért engem. Hisz a más helyen elmondottak nyomán eléggé világosan s nyíltan jelzém, hogy én e veszedelemnek öntudattal, sőt örömmel néztem eléje, mert megbízható hadsereget háború nélkül akarni alkotni, mindig csak inkább játék marad, mint valóságos benső értékkel bíró cselekmény. Műintézet verseny nélkül bensül s eltörpül; műintézet, melynek bizonyos különlegesen körülírt célja és feladata nincsen, nem képes haladni oly arányban s mérvben, melyet egy elsőrendű s a hazában páratlan műintézettől méltán s jogosan megkövetelni lehessen.

S végre, e harcz elé azért is nagyobb bátorsággal indultam, mert azt mondám önmagamnak: Tu l'as voulu George Dandin! Tessék harczolni,

elérkezett a rég várt s kívánatosnak tartott csata napja!

Csak egy bántott engem e válság beálltával s ez az: hogy Tisza Kálmánnal ezen népszínházi ügy előleges rendezése alkalmával nem értettem egyet; vagyis helyesebben mondva ő az enyimtől eltérő véleményt táplált a rendezés keresztül vitelét s annak bekövetkezendő eredményét illetőleg.

Joggal mondhattam tehát magamról: Sírva vigad a magyar!

Én részemről az összes énekes népszínműveket azonnal, s ha véglegesen nem is, de legalább tíz évre szóló szerződés mellett óhajtottam volna a népszínházi bizottságnak, mint arra hivatott közegnek, átadni.

A belügyminiszter késni szeretett volna ez ügy végleges rendezésével, nagynak látta a veszedelmet a nemzeti színházra nézve s nem bízott a népszínház intézményében, mely talán nem is leend képes a népszínmű válfaját nemzeti jellegéhez híven ugyan, de mégis az előretörekvő művelődés követelményeinek megfelelőleg kezelni, illetőleg fejleszteni.

Megengedem, hogy ebben igaza volt. De a gyakorlati szempontot véve figyelembe, én meg abban a meggyőződésben éltem, hogy adjuk át

e most már nem bennünket illető műsort mennél hamarább, s ha csak lehet, véglegesen.

Véget szerettem volna vetni az egyesekben még élő csalfa reménynek, mert hisz az ily válságos viszonyok között az érdekeltek mindig találnak valamit, a mibe belekapaszkodva, hiszik, hogy a reájuk nézve legalább pillanatnyira kellemetlen eseményeket, ha végleg el nem is háríthatok, de legalább késleltetni leendenek képesek.

Azért is kötelességemnek véltem az ügyet mennél gyökeresebben s lehetőleg gyorsan elintézni, mert tartottam attól, hogy a nagy közönség, mely a dolog természetéből kifolyólag nagyon érdeklődött a népszínház körül, — vádolni fogja, még pedig némileg joggal, a nemzeti színházat: hogy az őt többé meg nem illető válfajt nem akarja átadni a népszínházi bizottságnak, hogy azon még egy ideig élőködjék, s hogy lehetetlenné tegye azon intézet felvirágzását, mely úgyszólván csakis a népszínmű érdekében alkottatott, s a mely intézet, ha tőlünk a kész népszínmű-műsort át nem veheti, illetőleg ha azokat nem adhatja elő, — úgyszólván száraz kenyérré van kárhoztatva. Nem volt szabad megfélekednünk szerény véleményem szerint soha arról, hogy a nemzeti színház egy az ország s ő Felsőge által subventionált műintézet: Noblesse oblige!

Voltak, a kik csalfa reményekhez kapaszkodtak, mondám az imént.

Ezen eszme alapját egy terv képezte, mely a nemzeti színháznál egészen csendben lett meg-
lehető rutinna s igen sok tekintetben jó kilá-
tással előkészítve.

BORÚS NAPOK.

A nemzeti színház és népszínház közötti viszony jövőben való alakulását illetőleg, a felebb jelzett terv valóban főfontosságú volt. Azt tárgyazta ugyanis e quasi csak embryóban lappangó vázlat, hogy a nemzeti színház igazgatósága venné ki a kormány engedélye s beleegyezése mellett a népszínházát bérbe. — A nemzeti színház a népszínmű és operai szakot helyezte volna a népszínházba, s ott hetenkint három operai és három felváltva népszínmű- s operette-előadást rendezett volna, — a hét egy napja meghagyatván pihenőül.

A nemzeti színház e javaslat keresztülvitelére birt mindazon tényezőkkel, melyek emberi előre látással legalább biztosítékot látszottak nyújtani a vállalat keresztülvitele iránt.

Birt ugyanis oly népszínmű-társulattal, melynél jobb soha Magyarországon nem létezett s létezni aligha fog; — birt továbbá teljes operai fő- s segédszemélyzettel s ennek kebelében mindazon elemekkel, melyek csekély pótlása mellett az ope-

rettet cultiválni igen könnyű leendett volna. El volt látva továbbá a nemzeti színház, legalább nagyjában, mind azon segédeszközökkel is, — milyenek díszletek, jelmezek, szertári tárgyak, — melyek átidomítása s nem a rendén túl való költséges utánpótlása s kiegészítése mellett bátran eléje lehetett volna indulni e tagadhatatlanul nagy, de felette fontos vállalatnak.

Saját egyéni nézponctomból kiindulva, azért karoltam fel ez eszmét nagy hévvel, mert annak megvalósítása esetére a következő eredményeket véltem, ha nem is véglegesen, de megközelítőleg elérhetni.

Ugyanis:

a) A drámai szak függetlenítése s a hiányzó személyzet pótlása által elérendő önállósítása, — mert hisz akkoron még kardalnokok is alkalmaztattak kisebb szerepekben — elő lett volna készíthető; — sőt ha némi szerencsével indíttatik meg a vállalat, véglegesen keresztül is vihető — igen olcsó helyárok és bérlet mellett.

b) A népszínház megnyitása, illetőleg keletkezése nyomán a nemzeti színházat fenyegető, minden bizonynyal legalább is átmenőleg veszélyes válság ezen eljárás által teljesen el lett volna hárítható; mert a népszínházért fizetendő bér képében hozandó áldozat aligha leendett nagyobb,

mint a jövedelmeink csökkenése révén várható erkölcsi és anyagi veszteség.

c) Az operaszak önállósításának talaja, tekintettel az operaház építésének megkezdésére s néhány év múlva kilátásba helyezett megnyitására, minden nagyobb veszély s rázkódtatás nélkül kiegyengethető ez úton, s elkerülhető temérdek, a jövőben netalán mutatkozható akadály, zavar s ellenáramlat.

Nem hűnytam szemet a keletkezendő bajok s mellékkörülmények elől sem; — milyen az egyes tagok szerződési viszonyának megváltoztatása; a díszleteknek más méretek szerinti, s így tehát a nemzeti színházban többé nem használható alakzatban való elkészítése; s végre azon nyűgöt illetőleg sem, mely a nemzeti színházat már évek óta a budai várszínházi előadások képében lidércz gyanánt nyomta.

De mindezek, az én hitem szerint, könnyen elhárítható akadályokat képeztek, — szemben azon nagy előnyökkel, melyek elérése s valósítása által Budapest színházi viszonyai hihetőleg egészen más ugyan, de felette szerencsés megoldást nyertek volna.

Midőn egy nevezetes eszmének végrehajtása körül a mellékkörülmények elhárítása képez mintegy látszólag akadályt, — mindig eszembe jutnak

gróf Széchényi István szavai, a ki egyszer egy társaságban azon kérdést elemezte: mi hasznos s czélszerű volna a helytartó tanácsot minisztériummá alakítani át. A társaság egyik tagja eme tárgy megbeszélése közben azon kérdéssel fordult István grófhhoz: de mi fog történni ez esetben a jelenleg fennálló helytartó tanács hivatalnokaival? — Mire Széchényi gunyoros modorában ezt válaszolta: kérdezted-e valaha azon mérnöktől, a kire valamely mocsár lecsapolását s kiszáraitását bízad, — hogy mi fog történni annak idején ama mocsárban jelenleg kuruttyoló békákkal?

Az eszméről magáról kevesen tudtak, s ezek közül épen az, a ki leginkább pártfogolta s szakszerűleg fejlesztette, senkinek nem szólt, mert saját érdeke ellen vét, ha fennen hirdeti azt, a mit csak mintegy «sub rosa» lehetett előkészíteni s megérlelni.

Annyival kevésbbé volt lehetséges s tanácsos idő előtt nyilvánosan foglalkozni ilyszerű tervvel, mert mindenek előtt a kormány elvi beleegyezése lett volna szükséges ahhoz, hogy részletekbe bocsátkozhassunk.

Helyesen jegyezte meg gróf Andrassy Gyula egyik országgyűlési beszéde alkalmával: «Dobbal verebet fogni nem lehet».

Daczára ezen elővigyázó s minden feltűnést

kerülő eljárásnak, mégis időnek előtte kiszivárgott az eszme, — még pedig, a mint az rendesen történni szokott, nem a valóságnak megfelelő alakzatban s okadatolással.

Egészen természetesnek fogja valószínűleg találni mindenki, hogy azon pillanattól fogva, melyben ezen szerintem főfontosságú közügyet a magánérdekek színvonalára akarták s tudták leszállítani, azonnal visszavonultam s felhagytam kedvencz eszmém körüli tervezgetéseimmel.

Nem akarhattam, egy a közügynek csak remélhetőleg teendő jó szolgálat fejében, bizonyos s el nem hárítható kárt okozni egyeseknek s különösen azoknak, a kik a népszínmű válfájának önállósítása körül el nem vitatható nagy érdemeiket tudtak felmutatni.

Az általam itt elmondottak s a múlt fejezetben felemlítettek nyomán jutottam végre fokokként oda, hogy tudtam, mint kellenék eljárnom a népszínházi bizottság irányában, — a mi már magában véve ily nevezetes ügyben nagy nyereségnek volt mondható, a mennyiben cselekedni s végrehajtani valamit csak úgy lehet helyesen, ha világosan körülírt s átértzett öntudatával bírunk végcéljainknak s teendőinknek.

Tisza Kálmán, — mint mindenkor, mikor a

nemzeti színház érdekéről volt szó, úgy ez esetben is, s meg lévén némileg nyugtatva annak jövődöbeli, a népszínmű végleges átengedésével összekötetésbe hozható sorsát illetőleg, — megengedte s beleegyezését adta ahhoz, hogy a népszínmű műsor anyagának átadását tárgyazó szerződés megköttesék és végrehajtasék.

E tény képében nagy kő esett le szívemről, — mert egyik leghöbbs vágyam teljesült. — Most már akár akarták az illetők, akár nem — az új rendszer elé kelle mennünk egész erélylyel, mert a drámának méltó alapon leendő fejlesztése egyrésről becsületbeli kérdésévé, másrésről létkérdéssé vált a nemzeti színház igazgatóságára és személyzetére nézve.

Mint mindenkor, úgy most is, a magyar elem mindig akkor bizonyult be legszívósabbnak s legtöbb fölényyel bírónak, mikor a veszedelem legnagyobb s már-már elháríthatónak nem mutatkozik.

Ily esetek alkalmával némul el a magyar, s kezd — cselekedni.

Magam is csak ily természettel lévén megáldva, elkövettem mindent, hogy a helyzet tisztuljon s ezáltal az előttünk megnyílt ösvény könnyen járható állapotba hozasék.

Reá bírtam majdnem erővel Blahánét és Tamásit,

hogy hagyják el a nemzeti színházat s szerződjenek a népszínházhoz. — Könnyűnek nem volt mondható e feladatom megoldása, — mert különösen Blahánénak, ha nem is volt oly fényes szerződése (6000 frt évdíjat élvezett), mint a melyet azóta kiérdemlett magának, de eléggé előnyös díjazás mellett oly kényelmesen és gond nélkül élvezte napjait, mint kevés művészné e világban.

Hisz egészen a «Falu rossza» alkotta korszakig úgyszólván hetenkint csak egy ízben szokott volt fellépni, a mely kötelességszerű elfoglaltsága mellett még maradt elég ideje, hogy könnyű szerrel szerezhessen, — eltekintve a vidéken s itt a fővárosban az ő közreműködése mellett rendezett jótékonyági előadásoktól, — szép összeg pénzt is és temérdek dicsőséget.

«Azt is valamit» — mondaná az istenben boldogult Tallérossy Zebulon.

A népszínház megnyitása okozta válság nem volt oly hosszan tartó, mint hittem, — de a roham annál erőteljesebbnek s rendkívüli romboló hatásúnak bizonyult. — A három év, melyre számítottam, leolvadt körülbelül egy évre, — a mint ezt más helyen részletezni tartottam kötelességemnek, — de ezen egy év valóban kemény próbára tette mindazokat, a kik a valódi művészettel voltak hivatva foglalkozni, — vagy a színirodalom

és zene nemesebb termékei iránt érdeklődéssel viseltettek.

Az európaszerte nyilvánuló operette-láz a népszínház megnyitása, illetőleg keletkezése s kezelése által nyert nálunk a magyar körökben, valódi gazdagon termő szűz talajt.

Mintha eddigi mulasztását a közönség jóvá akarta volna tenni, — úgy zarándokolt a népszínházba, s hallgatta végig mint zsolozsmát, az egyedül boldogító operetteket. Mint hajdan a hatvanas évek korában tett Molnár Budán a Mátyás király istállójából készült «Hazafiség a nemzetiségnek» című színházban: — épen úgy járt el most Rákosy a «Népszínház» című Thalia-csarnokban. Az egyik működését vígjátékkal és magyar drámákkal kezdé meg, végezvén azt «a nemzetiség nagyobb dicsőségére» — az «Ördög pirulái»-val s a «Dunanan apó»-val. — A másik a népszínművet tűzvén ki czégérül, a «nép intensivebb művelődése» szempontjából, népboldogító művezetését a «Cornevillei harangok»-kal stb. stb. ízlést finomító zeneszerzeményekkel folytatta.

Az újdonság ingere s a divat mindig karöltve járnak, — s így ez esetben is, az Olaszországban, Franciaországban, Belgiumban, sőt részben még a komolyabb Németországban is gyökeret vert

operette-láz, mint ragályos betegség, úgy lepte el nálunk a színházlátogató közönséget, s e közönség szépnek, jónak, mulattatónak, sőt ízlés-
teljesnek ismert el mindent, a mit csak feltaláltak neki.

Hogy az akkoron hevesen lüktető operette-láz mi mély nyomokat volt képes hátra hagyni nálunk, azt leginkább bizonyítják oly jelenleg is a magánéletben s lapokban nyilvánuló nézetek, melyek váltig bizonyítják az itt mondottak igaz voltát.

Így például tizenegy évvel a nálunk tetőpontra hágott operette-láz után, két, már nagykorú férfi beszélgetését hallánt, a kik egyike e kérdést intézte a másikhoz:

— Voltál ma az operában?

— Nem én, soha sem járok oda, nem értem az operákat.

— De Faustot csak megértheted?

— Azt már épen nem értem, — voltam a «Josephá»-ban, ez már inkább nekem való.

Ne gondoljuk azt, hogy ez valamely elszigetelt jelenség; az operette-láz egész generatiót teremtett, mely így gondolkozik, s a mi ennél még nagyobb baj: így érez. A valódi művészet haladása s gyarapodása ily mecénások korában alig képzelhető.

Hát azok az anyák, a kik a Lloydban arról panaszkodnak, hogy Evva igazgató úr csak este adatja a «Mikado»-t s nem délután is; — mert hisz ők ezen visszás körülmény által oda vannak kényszerítve, hogy gyermekeikkel nem ismertethetik meg a «Mikado» gyönyörű zenéjét — s Pálmai Ilka kecssteljes játékát!!!

Ha még most is vannak, a kik így gondolkoznak s éreznek, elképzelheti a tisztelt olvasó, mily világ lehetett akkoron, mikor szinte szégyelte a közönség nagy része a nemzeti s nem a népszínházba járni; mikor csak a legcsökönyösebb törzsvendégek lézengtek nálunk; mikor a «Borsszem Jankó» egész örömmel jelentette akár hányszor: tegnap este a nemzeti színházban ismét több ember volt a színpadon elfoglalva, — mint közönség a nézőtéren.

Sok önmegtágadás, hit egy jobb jövőben, kitartás s a kötelességérzet rendkívül nagy foka kivántott meg ahhoz, hogy ily körülmények között ki ne fakadjon az. a ki a nemzetiség, irodalom s művészet iránti kötelességnek lelkiismeretes teljesítése közben: a műveltebb közönség egy tetemes, mondhatnám nagy részétől, ily megvetéssel határos s minden magasabb nézponokat elejtő bánásmódban részesült.

Örökké fog élni emlékemben azok névsora, a-

kik abban a leverő korszakban el nem hagyták a nemzeti színházat.

Nem is csodáltam, hogy az intézet tagjai egy-némelyikén erőt vett az imént ecsetelt leverő hangu-
gulat.

Talán e körülménynek volt tulajdonítható, vala-
mint a drámai, úgy az operai elsőbb rendű tagok-
nak ingadozása, kedvetlensége s gyakori, az általuk
képviselt művészi érdekeknek elhanyagolása.

Az apathia erőt vett nem csak a lélek tulaj-
donságain, de a test szerves részein is, — s beteg-
ség betegséget, lemondás lemondást ért, úgy any-
nyira, hogy gyakran a legvisszásabb helyzetbe jul-
tatá az igazgatóságot.

A személyzet közt valódi gyöngyként tündökölt
ez időszakban Helvey Laura, a ki vasakarát és
egészség segélyével folyvást ott volt, a hol veszély
idejében szeretjük látni azokat, a kik az ernyedet-
len munka, a haladás s művészi ambitio zászlóját
lobogtatva kezükben, hasznára voltak önmaguk-
nak, de egyszersmind hálára és elismerésre köte-
lezték azokat, a kikre ily borongós napok alatt
bizva volt az intézet vezetése.

Helvey Laurát azért emelem itt ki, mert álta-
lában véve a nőkre nagyobb hatással voltak ama
borús napok, mint a férfiakra, a mi a nő idegesebb
s érzékenyebb szervezetében találja magyarázatát.

Ha a fiatalabb nemzedékből Jászay Mari, Benza Ida, Maleczkyné Josefina, Nádayné Katalin oly erős hittel lettek volna megáldva jövőjük iránt, mint Helvey Laura, ha okultak volna az idősebb nemzedék példáján, a kik mint Prielle Cornelia, Szatmáryné stb. kizárólag művészetüknek éltek s azzal foglalkoztak egyedül, — a családi tűzhely élvei meg nem illetvén a művésznőt, — akkor valószínűleg gyorsabb léptekkel közelítettük volna meg az ígért földét s sokkal hamarább kiálthattunk volna fel: *Post nubila Phoebus!*

1881 DECZEMBER 8-KA.

Nem hiába volt jelszavam a hatvanas évek idejében: «Türelem». — Nem hiába mondotta s fogadtatta fel velem e jelszót egy általam valóban szeretett nő, a ki képes volt ezen eszköz segélyével érzelgős, nyughatatlan s mindig lázas idegrendszeremet egy rendesebb s nyugodtabb mederbe terelni. E reám erőltetett nyugalomnak s belém oltott bizalomnak nagy hasznát vettem utóbb azon körülmények között, melyeket az előbbi fejezetekben ecseteltem.

Azt mondják ugyan rendesen: «Türelem rózsát terem»; — no ezt ugyan nem mondhattam el magamról; mert az, a ki megtanított a türelemre, teljesen belenyugodott e reája nézve kívánatos s kellemes helyzetbe, de arról gondoskodni, hogy a rózsatermés is bekövetkezzék, esze ágába sem jutott. — Helyesen cselekedett, — mert az végre is nem szükséges, hogy a minek valóban hasznát vesszük s élvezzük ez életben, annak eredetét s kútforrását is vizsgálgassuk bővebben. — Hisz még a rossz is lehet hasznos s megedzhet bennün-

kel nagyobbak keresztülvitelére, mint ezt Sparta nevelési rendszere bizonyította: miért ne élvezhettem volna én, egy csalódás nyomán elsajátított jó tulajdonságnak igen nevezetes előnyeit, egészen más természetű, de reám nézve szinte fontos s nevezetes körülmények között?

Ama nő elutasítani akart ugyan, de sérteni nem; - elegendőnek tartotta s hitte, ha a «Türelem» jelmondatot teljesen másod természetemmé teszem.

A nemzeti színház viszonyai tíz évvel utóbb a hetvenes években, — még valamivel többet követeltek, mert oda illesztették a «türelem» mellé a «kitartás» jelszót is, mely nélkül az elsőbb csak féllábú ember gyanánt szerepelt volna, a ki járni tud ugyan, de haladni nem képes.

Nekünk, ha végképen elmerülni nem akartunk, e bénított állapotunkban is haladnunk kellett, még pedig megfeszített erélylyel, s ezt csak a türelemnek a kitartással való szoros egyesülése tette lehetővé.

Úgy is történt. — Lassan ugyan, de fokozatosan s annál biztosabban hódítottuk vissza az elveszett tért. — Az ellenünk szokásossá vált sarcasmus elismeréssé, — az elismerés dicséretté volt kénytelen átalakulni; míg végre a nemzeti színház a fonnyadás korszakából, hű és gondos ápolás segítségével, újból virágzásnak nem indult.

Intendáns koromban, különösen az itt jelzett első évek alatt gyakran belső nyughatatlanság s idegesség fogott el, mely az álmát elüzé pilláimról s nyugodnom, pihennem nem engede.

Ribáry József miniszteri tanácsos, tisztelt barátom, — mikor a nemzeti színházat tőle átvettem, figyelmeztetett azon köz- és tűzbiztonsági rendszabályokra s rendelkezésekre, melyeket ő megkezdett ugyan, de bevégezni képes nem vala. — Ugyancsak ő beszélt nekem, hogy a nemzeti színház feletti főfelügyelettel lévén megbízva, tevékenységének egész ideje alatt, leggyakoribb s legaggasztóbb nyughatatlanságot okozott neki a nemzeti színháznál keletkezhető valamely tűzveszélytől való félelem és rettegés. — Miután a nemzeti színház belső állapotával megismerkedtem, teljesen indokoltnak találtam Ribáry József az imént jelzett ideges nyughatatlanságát, elannyira, hogy az rajtam is erőt vett, s mindaddig gyötört, míg utóbb a megfelelő s teljesen megnyugtató újítások nem válták fel a hajdan létezett feltűnően veszélyes állapotokat.

Első teendőm ez irányban az vala, hogy a nézőtér mennyezete felett levő padlásúrt az ott felhalmozott lim-lomtól, díszletektől, kiselejtített régi tárgyaktól, mint félelmes gyúanyagtól s iszonyúan veszélyes megterheltetéstől megszabadítsam. —

E rendelkezés következtében e padlás teljesen kiürülvén s ki is tisztíttatván gondosan, néhány ott alkalmazott szelelőnyílás segítségével egyszer-smind lehetővé vált, a nemzeti színház nézőterén uralgó fojtó s bűzhödtt levegőt némileg élvezhetőbbé átvarázsolni.

A legközelebbi közbiztonsági, talán helyesebben mondva, közegészségi rendelkezésem, az elsőnek tulajdonképen csak folyományát képezte.

Alig járt ugyan is híre annak, hogy a nézőtér mennyezetén néhány szelelőnyílás lett előállítva, — s előadó művészeink legtöbbje már is panaszkodni kezdett a színpadon létező «Czug» ellen. — Annyi bizonyos, hogy mindazon művészek, akár drámai, akár operai művészek legyenek azok, — a kik szerepeik betanulása körül nem fejtenek ki valami feltűnő buzgalmat, — a mint őket cserben hagyja emlékezőtehetségük vagy hallásuk, azonnal előállanak panaszszal a «Czug» ellen.

Feltűnő jelenség az, hogy e «Czug» elleni panaszok rendesen a próbák alkalmával szoktak leggyakrabban felmerülni, — a mikor az igazgató vagy rendező e kérdéssel fordul az illető, a sűgőval közelebbi összeköttetésbe lépő művész felé: De hát az isten fiáért, még sem bírta ön megtanulni szerepét? A hason viszonyok között levő

énekeshez pedig emígy szól az illető felebbvaló: Hát mikor fogja már ön bemagolni azt az egy-néhány versnyi textust; énekelni akarni a karmester s sűgó segélyével egyszerre, az lehetetlen.

Teljesen igaza volt az igazgatónak vagy rendezőnek, mikor e praegnans megjegyzéseket koczkáztatta. — Nem lehet uram ezen a színpadon szerepet elmondani vagy elénekelni, — mert olyan «Czug» van, hogy már is meg vagyok hűlve, el vagyok rekedve, — hangzott a válasz. — A szegény igazgató vagy rendező elképedve hallá eme veszélyt jósló kifejezéseket, s legfeljebb e szavakat mormogá: már hogy volna itt léghuzam, mikor az asztalomon álló gyertya még csak nem is lobog; — de nyílt ellenvetést koczkáztatni nem mert vagy nem tartotta tanácsosnak, mert félt, rettegett, iszonyodott a — lemondástól.

Mi magyarok az egészség fenntartását illető szabályokra s szokásokra nézve is olyanok vagyunk, mint sok másra nézve: átmeneti korszakban élünk. — Alig van ország, melynek épen vagyonosabb lakossága az egészség-rendszabályoktól annyira eltérő s azzal ellenkező életmódot folytatna, mint épen a mi középosztályunk, s különösen azok, a kik szellemi munkával vannak elfoglalva, s ha ez oktalan életmód folyományaként rosszul érezzük magunkat, akkor tele vagyunk panaszszal

mindenki s minden ellen, — csak magunk ellen nem, holott csakis egy saját rossz szokásaink ellen folytatott hadjárat segíthetne rajtunk.

Köln városában az asszonyok e férjeik életmódja elleni harczot, mint mindig, úgy ez esetben is sikertől koronázottan kezdték meg s fejezték be.

Nem csak a gyomor rendszeres ápolását illetőleg fordulnak elő mulasztások, de a test edzése tekintetében is vajmi kevés történik.

Nem csak a szerep nem tudás, de ez is oka a «Czug» elleni gyakori panaszoknak.

Hisz nincsen város a világon, mely több gyógyfürdővel bírna s a melyben többet lehetne hallani beszélni a lakásokat kellemesen kiegészítő fürdőszobákról, mint Budapesten.

S mégis mi kevés meleg víz fogy el itt helyben a test gyógykezelésére, s mi kevés hideg víz használtatik fel a test edzésére s tisztántartására.

A nemzeti színháznál a «Czug» elleni panaszoknak főmestere Szigethy József volt; — helyesen véltem tehát cselekedni, midőn őt teljhatalmú biztos képében a «Czug» ellen életbeléptetendő mindennemű, az ő véleménye szerint czélszerűeknek mutatkozó intézkedésekre felhatalmazám.

Így múlt el a «Czug».

Hogy a nemzeti színház nézőtere némileg tet-
szetősebb és lakályosabb jelleggel láttathassák
el, szükségessé vált a nagyon fogyatékos világítást
némileg javítani. — Ezt elérendő, mindenekelőtt
nehézkés, túl a rendén sok ágazatokkal ellátott s
színehagyott csillárunkat kelle kijavíttatni, illető-
leg átalakíttatni.

Mi valóban idylli pénzviszonyok léteztek akko-
ron a nemzeti színháznál, legjobban kitűnik abból,
hogy az igazgatósági ülésen a nézőtér csillárjának
átalakítása azért nem határozatott el eszközlen-
dőnek, mert ezen átalakítás 680 forintnyi elő nem
irányzott összeget vett volna igénybe. — Ez ugyan
akkor történt, mikor a biztos-koromban felmerült
költségeim 1875 márczius 20-tól ugyanaz év szept-
tember hó 30-ig 527 forint erejéig a minisztérium
által kiutalványoztattak. — E keresményem annyira
fellelkesített, hogy azonnal elhatározám a csillár
átalakításának saját költségemre való eszközlését.
A kis Lehmann vette ekkor kezébe az ügyet s rö-
vid időn igen csinosan újíttotta meg s alakította át
díszessé az ódon szerkezetet, az összes munkadíj
tevén 600 frtot.

De biztosi keresetem ezalatt már rég elpárol-
gott, a min Lehmann épen nem csodálkozott,
mert a pénz nála sem pihenhetett meg soha, —
s így én csakis 1876-ik évi január 10-én fizethet-

tem le ezen első saját erőmből (ex propriis) eszközölt beruházásom számláját.

L'appetit vient en mangeant, — s így én is e szerény kezdeményezés révén oda jutottam, Hogy mire intendansi állásomról lemondottam, összesen 54,107 forintot költöttem volt a magaméból az igazgatásomra bízott műintézetre.

Soha senki úgy reám nem ijesztett a nemzeti színháznál, mint Felekyné-Munkácsy Flóra ő nagysága, — meg vagyok győződve, nem rossz akaratból, mert hisz épen ő vala a nemzeti színház tagjai közül az, a kihez régi kedves fiatalkori emlékek élénkítette barátság fűzött.

Miután némileg meg valék nyugtatva, hogy az előadási próbák alkalmával nem fogom többé hallani a «Czug» elleni panaszokat, — bátorságot vettem magamnak a próbák egyike alkalmával a színpadon megjelenni. — Ritkán tevém ezt, mert meggyőződésem szerint: két dudás egy csárdában nem igen fér meg.

Alig léptem át a színpad küszöbét s köszöntem az ott egybegyűlt művészeknek, midőn Felekyné szokott erélyességével felém tart, ezeket mondván: Kérem intendáns úr, a zsinórpaddlás mindjárt a nyakunkba szakad. — Nem is gyanítván, mi új s eddigelé általam még nem ismert veszély fenye-

geti első műintézetünk tagjait; válasz helyett akaratlanul is monoclim segélyével fel a sötét magasba tekinték. — Felekyné a fejmozdulatom következtében emígy kezdte: Ne tessék nézni, hanem hallgatni, mint recseg az egész korhadt alkotmány, hiszen még mikor Orczy korában Széchényi Ödön utasítása szerint temérdek költségen elkészült, akkor sem ért az semmit s nem volt használható.

Felekyné e komoly intése reá bírt arra, hogy rögtön a zsinórpadrásnak vegyem utamat, a hol Polacsek uram útbaigazítása nyomán meggyőződtem arról, hogy nem a zsinórpadrás recseg, hanem a gróf Széchényi Ödön tűzőri parancsnok utasítása nyomán készült színpadi esőkészülék örvendő oly bizonytalan s himbálódzó állapotnak, mely okozója ama félelmes hangoknak. — Meggyőződtem arról is, hogy az egész szerkezet czélszerűtlennek bizonyult be: ezt tudva, zsinórpadrásunkat e tehertől s porfészekből megszabadnám azonnal s kitisztíttatván, a kellő módon helyreállítottam.

Azóta nem hallám többé emlegetni a zsinórpadrás okozta veszélyeket, mely sokat érő megnyugvásért Felekyné ő nagyságának adózom hálaival s köszönettel.

Mióta a színházakat jártam, vagyis mikor hajdanában sűrűbben látogattam a színházakat, mindig esküdt ellensége valék az állóhelyeknek. — Részt azért, mert azon közönség, mely egy pár krajczár lefizetése mellett látogatja valamely műintézet előadásait s ott kénytelen három óra hosszút heringmódra összezsúfolva kínlódni, aligha fog igazságos megítélője s végig-nézője lehetni egy a művészi színvonalat megközelíteni akaró színi vagy operai előadásnak. — Részt pedig s főleg azért nem kedvelém az állóhelyeket, mert a színházban levőkre mindig nyughatatlanító képet nyújt azon ember-tömeg, mely a kijáráásokat gátként eltorlaszolja.

Az állóhelyek elleni tervezgetéseimet egy oly esemény érlelte meg s siettető, a mely színházi élményeim egyik legnevezetesebb mozzanata gyanánt örökké emlékezetes lesz előttem.

A «borús napok» kezdetével, az 1876-ik évi tét folyamában, Benza Ida első drámai énekesnőnk súlyosan megbetegedvén, operai szakunk válságos viszonyok közé jutott. — Ekkor történt az, hogy Stoll Ágoston Budapestről Grácza áttelepült tenor-énekes javaslatára Donadio Bianca kisaszonyt szerződtettem három próba-előadásra, egyharmad jövedelem osztalék mellett.

Sohasem tapasztaltam fiatal kezdő művésznőnél

oly feltűnő s kiható sikert, mint a mily a Donadio Bianca kisasszonyé volt itt Budapasten. — Ő a szó legszorosabb értelmében megvalósította a «veni, vidi, vici» jelmondatát, mert 1876. évi jan. 13-án a «Sevillai borbély» második változása megkezdésével a színpadon megjelenvén s az «una voce poco fa» dallam néhány mondatát elénekelvén, oly tapsvihar s tetszésnyilvánítások törtek ki az eléggé gyengén látogatott színházban — napi bevételünk csak 690 frt lévén —, melynek folytán a három szerződésileg kikötött előadásból 22 előadás lett, melyek révén a bekövetkező tíz hét alatt folyton növekedő tetszés között a nemzeti színház mintegy tagjává lett e bájos fiatal művésznő.

Szívesen meg is hosszabbítottam volna szerződését még azon túlra is, ha kötelezettségei a tavaszi idényre őt Varsóba nem szólítják vala, — a mely szerződés itt Budapesten kötött meg a császári operaház intendánsának képviselője által. Hallván ugyanis a varsói intendáns «que le theatre national a su se procurer une autre Hollósy» — azonnal ide küldötte titkárját, a Varsóban közkedvességű emléket hátrahagyott Hollósy Cornélia személyesítőjének szerződésével bízván meg az illetőt.

Donadio első vendégszereplésének búcsúelőadása 1876 február 24-én ment végbe, mikor

Budapesten az árvízveszély tetőpontra hágott. — A fővárosi rendőrség részéről tudtára lett adva a lakosságnak, hogy ha a veszély eléri azon fokot, mely a város lakóinak biztonságát veszélyeztetné, három ágyúlövés segélyével fog mindenki arra figyelmeztetni, hogy felkeresendő otthonát, személyének vagy vagyonának mentéséről gondoskodják. — E szerfelett komoly hangzású hirdetmény kissé megijesztett, mert előre hirdetett s kiárult előadások lemondásáról mindig rettegtem. — A rendőr-főkapitányt felkeresvén, tőle azon utasítást vettem, hogy az előadást minden esetre tartsam meg, nehogy a közönség a színelőadások előre történendő beszüntetése által túl a rendén nyugtalaníttassék.

A nemzeti színház, különösen jobb helyeit illetőleg, a zsúfolásig megtelt; hisz akkoron még 600 néző fért a karzatra — későbbi harmadik emeletre — s vagy 150 emberre való állóhely volt a földszinten is.

Az előadást lehető érdekesen állítottuk össze, de rövidre szabtuk, mert elláthatlan veszélyt láttam abban, ha ezen 1439 forintot jövedelmezett telt ház összezsúfolt néző közönsége a három ágyúszó hallatára, a karzatra vezető szűk csigalépcsőnek törtetve egymást gázolja agyon. — Nem csak én féltem e veszélyes eshetőségtől, de maga az elő-

adó művésznőt is rettegés fogta el, attól tartván, hogy mire a három ágyúdörgés megszólal, ő már vissza sem fog mehetni szállodájába, hanem valamely csolnakon lesz kénytelen a Rákos mezején végig evezni. — Hiába magyaráztam neki, hogy az «Angol királynő» szálloda az 1838-iki árvíz színvonalánál körülbelül két lábbal magasabbra épült; — nem nyugodott meg s csakis a legjobb minőségű b. Vay Miklós-féle tokaji bor segítségével valék képes belé annyi lelket önteni, hogy az előadást félbe nem szakítva, végig énekelhesse.

Előadásunk a következő számokból állott:

1. «Faust» dalmű 3-ik felvonása.
2. «Lucia» dalműből az örülési jelenet.
3. A «Sevillai borbély» dalmű második felvonásának az énekleczke bevégeztéig terjedő része.

Alig hangzott el a Proch-féle változatok végeztével az egymást követő 12 rendbeli kihívás tapsvihara; alig rogyott Donadio kimerülten öltöző szobájának pamlagára; alig kezde oszladozni a közönség a művésznő énekének varázsától még áthatottan, — midőn megszólalt az előre ígért három ágyúlövés, s a közönség, az előadó művészek, a segély-személyzet, szóval mindenki, a ki szerét ejthette, rohant haza felé, hogy ideje korán mentse családja életét és vagyonát.

Én, mint régi katona, megvártam, a míg mindenki távozott; körül néztem a színpadon s öltözőkön; Donadiót kocsiba pakoltam s vele együtt az «Angol királynő»-be hajtattam s anyjánál hagyván, hogy kissé megnyugodjék, a vész színhelyére a Dunaparthoz siettem. — Tapasztalván, miszerint még van remény elkerülhetni a végleteket, a Hangel kávéházba mentem kipihenni az est fáradalmait s hevélyeit.

Ezen emlékezetes előadás behatása alatt kezdettem meg, felelősségem önérzetétől serkentve s nem hallgatva többé senkire, az állóhelyek elleni hadjáratomat.

Nem könnyű dolog s feladat volt ez eleinte, mert az «olcsó helyek» iránti rokonszenv nagy volt a színházi körökben, kivált ha meggondoljuk, hogy például a karzat, ha ki volt árulva, 200 forint körül jövedelmezett, a mi nem megvetendő összeg volt.

Megkönnyítette azonban az ezen előítélet elleni harczomat azon körülmény, hogy elválván a nemzeti színháztól a népszínmű s első évi működésem után beszüntettétvén a minden másodvasárnap tartani szokott operai előadások, megszűnt a nemzeti színház népszínház lenni, minek következtében a kiárulás mennél ritkábban, úgy szólván csak ki-

vételesen fordult elő, — holott felocsúdván lassanként a népszínház okozta marasmusból, a jobb helyek mindinkább nagyobb keresletnek örvendettek.

Így redukálhattam azután valamint a karzaton úgy a földszinten is az állóhelyeket egy minimumra, az eddig létezett rabszolga-gályát padok létesítése által alakítván át úgynevezett számozott ülőhelyekké.

Ezen egymást érő tisztán anyagi intézkedések segítségével a nemzeti színház mind lakályosabb szint öltött, s most már a közönségtől legalább meg lehete követelni azt, hogy a szomszédban létező fényes népszínház bársony zsölyeszékei mellett néha-néha felkeresse a nemzeti színházat is.

Annál nagyobb hasznunkra volt ez, mert a művészi lendület is, melynek miként s kik által való létesítéséről más helyen szólok, karöltve járván az anyagi kényelmet némileg előmozdító rendelkezésekkel, — viszonyaink évről-évre javultak.

Mindamellett az elvesztett tért csak fokenként, de annál biztosabban hódíthattuk vissza, — biztosabban azért, mert különösen a művelt közönség, melyre leginkább számítottunk, mindinkább átérezte azt, hogy egy magasabb cél felé igyek-

szünk haladni, s velünk együtt örvendett, hogy végre talán mégis eléretik azon főczél: hogy a nemzeti színház valódi feladatát, egy drámai színházhoz méltó állását fokenként megközelítse.

Az opera ügyei is tetemesen javultak; a Benza Ida feledhetlen első énekesnőnk hosszas betegeskedése s végre halála okozta egymást érő crisisek és bajok elmulának; — Wilt babérokat aratott, soha keresettebb és nagyobb kelendőségnek örvendő egymást érő előadásaink nem valának; minek következtében valamint a drámánál úgy az operai szaknál is bizonyos rendszeres haladás állott be, a mely, ha teljes megnyugvással nem is, de bizonyos önbizalommal s a jövőbe vetett jobb reményekkel töltötte el az irányadó s érdeklődő köröket.

Körülbelül ily kedélyhangulatban valók magam is, midőn 1881 december 9-én reggel hazulról távozván, szokásomhoz képest a lakásommal szemben fekvő nemzeti színház udvarába tekinték be, mielőtt a kávéházba ballagtam volna.

A nemzeti színház udvarán Gábos főruhatárnokot találtam, a mint egy újságlapot tart kezében s így kiált fel: Szörnyűség, borzasztó egy eset, hallatlan!

— Mi baj Gábos, — kérdém az érdeklődés hangján.

— Tegnap este — válaszolt meghatottságtól rezgő hangon, — Bécsben a Ring-színház porrá égett, mely alkalommal a néző közönség legnagyobb része benn rekedvén, halálát lelte a lángok között.

ARANYKOR.

A bécsi Ring-színház rendkívül leverő és borzasztó körülmények között történt leégése olyszerű benyomást gyakorolt az első időben mindazokra, a kik a színházakat járták vagy azok körül érdeklődtek, miszerint bizton fel volt tehető, hogy a színházak ügye, az ezen borzadalmas benyomások alatt keletkezett kedélyhangulat következtében, évek hosszú sorára tönkre leend téve.

Ugyan ki akarhatott volna még színházba járni azok után, a mik Bécsben előadták magokat, a miket ott szemlélőnk s azon fokenként kidomborodó részletek után, melyek e szívrepesztő esemény alatt s annak utóhangja gyanánt lefolytakról a lapokban közzé tétettek.

Ez itt körülírt lehangoló következményeket első sorban Páris és Bécs színházai érezték; mindkét helyen kénytelenek voltak átlátni, hogy a színházak biztonsága tekintetében eddigelé nem csak semmi sem történt, hanem meg lőn engedve a hatóságok részéről minden, a mi a biztonságnak legcsekélyebb fokát is kérdésessé tette volna. Túl-

zsúfoltság, kényelmetlen ülőhelyek s nagy számú álló közönség; keskeny s alacsony be- és kijáratok, a fokenként divatba jövő oldalbejáratok, temérdek zig-zug, egyenes folyósok helyett a színház épületekben; naponta tartatni szokott előadások, melyek valamely helyiség tisztán tartását s kellő gondozását majdnem lehetetlenné teszik; ünnep- s vasárnaponként pedig kettős előadások, melyek veszélyességet csak az képes megítélni, a ki tudja, mennyi balesélynek van kitéve egy előadás annak megkezdése- s bevégzésekor, s mennyi elővigyázati rendszabály alkalmazása szükséges az elő- s utóvizsgálatok foganatosítása körül; tündéries gázfényben úszó előadások, gondatlanul összetákolva, minden szigorúbb felvigyázat s elővigyázat nélkül; a mellékhelyiségek elégtelensége miatt pedig a színpad maga s a zsinórpádlás valódi kellék-, díszlet- s bútorraktár gyanánt lett felhasználva.

Ily állapotban valának — a Theatre Français, Odeon s egy bizonyos fokig a nagy operaház kivételével — Páris összes színházai; — s hasonló gondatlan elhagyottságban sínlődött Bécs a császári opera és Stadttheater kivételével valamennyi színháza, — a Burgszínház első sorban.

Nem csoda tehát, ha a kedélyes bécsiek, sőt még a könnyelmű párisiak is meghökkentek s a színházlátogatást illetőleg strikoltak.

Németország kevésbé érezte e krízist, részint mert ott a színházba járók legnagyobb része a középosztályhoz tartozó nyugodalmasabb gondolkozású bérlő törzsközönségből áll; a legtöbb színház pedig, mint az uralkodók vagy városi testületek birtokában levő építmények, sokkal jobban vannak kezelve és gondozva, mint a magántulajdonban levők szoktak lenni; s végre mert Berlin kivételével még az előadások túlnyomó nagy része a lyricus opera és polgári színmű keretébe esik, a mely körülmény a veszélyt tetemesen csökkenti.

A budapesti színházakat tekintve az ellenhatás csak az első időben volt érezhető. A mint a közönség meggyőződött arról, hogy a belügyminisztérium a fővárosi tanácscsal egyetértőleg, a legnagyobb erélylyel karolja fel az eddigelé elhanyagolt színházbiztonsági ügyet s nem enged az illetőknek időt a habozásra s hosszas tervezgetésre, hanem erélyes intézkedéseket léptet életbe: a rendes kerékvágásba zökkent ismét a színház-látogatás.

Ezen alább elősorolandó rendszabályok gyors keresztülvitele s szigorú betartása a nemzeti színház aranykorának vetette meg alapját, akár azon éveket tekintsük, mikor ott még az operaszakkal a drámai szak együttesen működött, akár a nemzeti színházra mint drámai színházra annyira rettegett elválás s önállósítás két első éveit vegyük taglalás alá.

A nemzeti színház néhai drámai szakának függetlenítése és önállósítása első évében 1884 április 1-től 1885 március 31-ig 10 és $\frac{1}{2}$ havi működéssel a következő eredményeket tud felmutatni:

Előadás tartatott bérletben	182
« 11 bérletszűnetben	65
« « normanapi jótékony ...	5
Volt tehát összesen azon évben 250 előadás.	

E 250 előadás napi bruttó-jövedelme tett	142,3 37 frt 15 krt
Bérlet-bevétel volt	58,364 « — «
Összes jövedelem	200,701 frt 15 kr.

A 250 előadás napi bruttó-jövedelme tett tehát, a bérletet bele nem számítva, 570 frtot körülbelül. A bérlet-bevétel beleszámításával pedig jövedelmezett egy-egy előadás 800 frtot.

Új darab lett adva ez évben 10, ezek közül 6 eredeti, 4 idegen.

Felelevenítve lett 6 mű, ezek között 5 idegen s egy eredeti.

Ez évben nem volt kiállítás, az operaház megnyílt és sokan valának, a kik e miatt a nemzeti színház bizonyosra vehető hanyatlását akarták leszámaztatni.

Az önállóság második évében, 1885 április i-től 1885 deczember 31-ig, a nemzeti színházban:

Előadás tartatott bérletben	216
« « bérletszünetben.....	25
« « normanapi jótékony.....	5
Volt tehát összesen ezen évben	244 elő-
adás kilencz hó alatt.	

E 244 előadás napi bruttó-jövedelme tett 150,844 frt 69 krt
 Bérlet-bevétel volt 59,974 « 75 «
 Összesen.....190,819 frt 44kr.

A 244 előadás napi bruttó-jövedelme tett tehát, a bérletet bele nem számítva, 617 frtot körülbelül. A bérlet-bevétel beleszámításával pedig jövedelmezett egy-egy előadás 782 frtot.

Új darab lett adva ez évben 9, ebből 4 eredeti és 5 idegen.

Felelevenítve lett 7 mű s ebből 2 eredeti, 5 idegen.

Ez évben volt a kiállítás, a mely körülmény hatásának itt való kiderítése legjobban bizonyítja azt, hogy a nemzeti színháznak sem sok előadásra, sem más mellékkörülmények segélyére szüksége nem volt, hogy prosperáljon.

Az 1884/5-iki színházi teljes évre a nemzeti színház subventiója 113,000 frtban, az 1885-ik 9 hónapból álló csonka évben pedig a nemzeti színház subventiója kevés híján 100,000 frtban volt megállapítva.

Az 1886-ik évre szóló előirányzat összeállításának idejében már nem valék ura a helyzetnek,

mert éreztem, hogy Paulay el hagyta magát ragadtatni a 4 évi rendkívül előnyös eredmények által, s most már azt hitte, hogy nincsen többé szükség azokra, a kik eddig támogatva őt tehetségei kifejtésében, tették lehetővé azt, hogy e fényes eredményeket mind egyedül neki tulajdoníthatták.

Az első véleménykülönbség, a mely bizonyos tekintetben az összekocczanás jellegét vette magára, a nemzeti színházban rendezendő bérlet-előadások számának meghatározása, illetőleg megbeszélése alkalmával keletkezett közöttünk. — Én abban a véleményben voltam s vagyok most is, hogy untig elegendő a havonkénti 16 vagyis hetenként 4 esetleg két hetenként 7 bérlet-előadás. Kardoskodtam pedig eme véleményem mellett, mert már az első évben teljesen jónak bizonyult e rendszer, valamint az előadás qualitativ jellegére úgy a napi s bérletjövödelmekre nézve is.

A sajtó emberei s azok háta mögött a magyar színműírók mit sem akartak erről tudni; hanem a színház tekintélyével — mert hisz phrasis kell — csak azt tartották összeférhetnek, ha mindennap leend előadás a nemzeti színházban.

E felett Paulayval a lehető legbékességesebben vitatkozván, az igazgató é szavakkal fordult hozzám: De hát a báró úr azt hiszi, hogy mindenben az intendáns véleményének kell az irányt adónak

lennie. — Ha egy igazgató hozzám így szól, annak én csak annyit válaszolhatok: Tessék egészen saját belátása szerint eljárni. — Ezen esemény már bennem határozottá vált lemondási szándékomat véglegesen megérlelte.

A következőzés megmutatta, hogy feltevésemben nem tévedtem, — mert habár az előirányzat alapjául 252 bérlet-előadás; 5 norma-napi rendkívüli bérletszünetes és körülbelül 40 bérletszünetes, vagyis egészben 2915 — 300 előadásig vétetett is fel, a napi bruttó-jövedelmet még sem merte Paulay magasabbra felvenni, mint 150,000 frtban, a bérletjövdelem előirányzatát pedig 55,000 forintban, a mi teszen összesen 205,000 frtot. — De ezelőtt két évvel, mikor még nem ragadtattuk el magunkat, 250 előadás után volt 200,701 frt 15 kr. napi bruttó- és bérletjövdelemünk, s így tehát daczára a körülbelöl ötvennel nagyobb számú most ígért előadásnak csak is 5000 frttal hittek többet felvehetni, mint a mennyit az 1884/5. évi valóságos eredmény kimutatott. A kért s megnyert subventio azonban 113,000 frtról 130,000 frtra emelkedett, a mi egészen természetes, mert a nagyobb számban tartatni szokott előadások nem jövedelmeznek minden esetben többet, — de mindenesetre, bár mint okoskodjunk is, költség-többletet igényelnek, — hacsak ígérni nem aka-

runk valamit, a mit azután be nem tarthatunk, a mi egy országos intézet részéről megengedve semmi szín alatt nincsen.

Ez volt az első csuszamlás, s azóta hová fejlődtek a viszonyok, úgy hiszem, eléggé ismeretes az olvasó előtt.

Az 1881 december 8-iki Ring színház-katasztrófának a mi színházainkra, de különösen a nemzeti színházra nézve okulás s mások kárán való tanulás eredményezte üdvös következései valának.

Ez okulás s biztonság utáni törekvés szülte intézkedések oly szerencsésen hatottak egybe, hogy kevés idő múltán a nemzeti színház, a fényes népcsarnok szomszédja által lenézett régi bódé, a világ egyik legkellemesebb s biztosabb színházává alakult át. — Nem is volt a közönségnek ezután már más kifogása, mint az, hogy az újabb színházakban divatozó tágas ruhatárral nem rendelkezénk. — A különös, de egyszersmind jellemző az, hogy mikor a csarnok jobb oldalán a felszólalások következtében egy második ruhatárt rendeztettem be, azt alig egy év múltán el kelle távolítanom, mert nem volt, a ki használja.

E tekintetben csakis az operaház szoktatta csínhoz és rendhez a mi közönségünket, a mit legjobban bizonyít az, hogy az eltávolított ruhatárt az

operaház megnyitását követő évben újból be kelle rendeztetni; azóta, a mennyire én tudom, folytonos s eléggé jó keretnek örvendvén.

Alig jutottak hatásáink tudatába annak, — a bécsi gyászeset következtében, mi borzasztó elhagyott ódon állapotban sínlődnek színházaink, s egymást érte a hasznos, a művészetre s közönségre nézve egyaránt előnyös rendszabály. — E rendszabályok azontúlra is — a mi a mi viszonyaink között nagy csoda — egyenlő s következetes érdeklődéssel s felügyelettel, sőt gyakorta talán túl szigorúan is, kezeltettek s figyeltettek meg az arra hivatott közegek által.

A nemzeti színház aranykorának alapját megvető rendszabályok elseje az vala, hogy a belügyminiszter, félre téve minden zsugori félrendszabályt, az ország tulajdonát képező nemzeti színház épületére nézve mindazt elrendelte, a mit a színpadon s nézőtérén való biztonság és kényelem megkövetelt.

E nyomon elindulva keletkeztek a nemzeti színház nézőterének rendkívüli kényelmes, a közegészségi tekintetben is kitűnő támlásszékei; a páholyok bútorzata és díszítése a lehető legnagyobb egyszerűséggel ugyan, de azon Ízlésnek s modornak, melyben a színház épült volt, megfelelőleg lett megújítva.

A mennyezet s falazat ugyanazon elvek szerint lett kitisztítva, helyreállítva s megújítva.

A nézőtér és színpad körül védfalul el lett készítve vasfüggönyünk, a legjobban szerkesztett vas függönye a világ összes színházainak — a fővárosi közmunkák tanácsa felügyelőjének s a Schlick-gyár műszaki közegeinek dicsőségére legyen mondva.

A színpad s zsinórpadlás új vas szerkezettel látatott el, s színpadi esőnk a közönség nagy megnyugvására azonnal elkészülte után s azontúl évente a nyár-idény! utolsó előadás alkalmával be lett ünnepélyesen mutatva s felülvizsgálva.

A főváros s rendőrség szövetkezése alapján létesült színházvizsgáló bizottság, általam titokban üdvözölve, kegyetlenül bánt el a régi idő ama maradványaival, melyek neve: körszék, számozott ülőhely, állóhely vala; csak a nemzeti színház földszintjéről 85 drb. ily szék lett egy nap alatt kidobva. — A hatalom szózata révén lett elvégre véglegesen leszállítva s rendszeresítve a nemzeti színházban elhelyezhető néző közönség száma 1340-ről 851-re, ha Thék mester uram támlás-zékét is hozzá számítjuk.

Boldog voltam, mert most már tiszta, csinosan berendezett, biztos s kényelmes — ami pedig a fődolog rám nézve — kevés közönséget magába fog-

laló színházam volt. — Beszélhetnek nekem akár mennyit a sajtó, a színházak vállalkozói s némely igazgazók a kis színházak ellen s a tágas akiok mellett, — én erre mindig csak azt válaszolom: a művészet ápolása a kis színházakban gyarapodott s emelkedett, vált közkedvelté s népszerűvé; a nagy öblös színházakban pedig — aláhanyatlott s elzüllött, hideggé s merevvé lett.

Azt megengedem, hogy a speculativ vállalkozó a nagyszínházak révén gyorsan gazdagodható, — de még gyorsabban meg is bukik. — A színház-vállalkozók, igazgatók és társulatok legjava s leg-állandóbb s haladóbb nagy hányada mindig és mindenütt kisebb színházakban képződött, állandósult meg s tudott szépet és jót teremteni.

A társas összetartozandóság, a közönség egymás iránti rokonszenve, a tisztességes magaviselet, az előadás iránti való érdeklődés csak a kisebb méretű színházakban képes lábra kapni.

Mennyire büszke voltam, mikor az európai legnagyobb s úgynevezett legfényesebb operaházak egyikének intendánsát, a mi operaházunk egy II. számú első emeleti páholyába vezetvén — ez belépven s áttekintvén a fényesen-egyszerű, jól világított s művelt közönséggel telt házat, e szavakkal fordult felém: hogy ha a mi világhírű operaházunkból e színházba lépek, azt érzem, a mit azok

éreznek, a kik tágas pinczéből jól világított s fényes közönséggel telt szalonba lépnek. — S hogy megörült a collega, mikor látcsöve segélyével az operaház bármely részében ülő nőknek szépségét vizsgálhatta; hisz nálunk — monda felém fordulva — a szembes páholysorban ülőket sem vagyunk képesek kivenni, hacsak gyémántjaik túlhalmozottsága révén nem világítják meg önmagukat.

Egy rendkívüli fényes eredményhez és nagy elégtételhez juttatott engem a bécsi Ring-színház veszedelme az által is, hogy- addig sokak által megvetett s kétes mosolylyal fogadott villanyvilágítási előmunkálataim s előtanulmányaim egészen váratlanul megbecsültetésre s népszerűsége tettek szert, — minek folytán a most már biztosított nagyszerű eredménynek alapja lön megvetve.

Az 1881-ik év deczember havában a belügyminiszter által egybehívott, s az ő elnöklete alatt tanácskozó «színház-tűzbiztonsági enquete» alkalomával az ott jelen volt szakértők egyike engem az iránt interpellált: miért nem készült még el a nemzeti színház electromos világítása, — mikor már a párisi operaház régen örvend ezen előnynek.

Én nagyon megörültem ezen interpellationak, mert alkalmam nyílt megmagyarázhatni az interpelláló szakértőnek, hogy még sehol színház electro-

mos világitással nem bírt akkoron, mert mind az, a mi a párisi operaházban és úgy tudom a Chatelet színházban e nemben történt, nem mondható egyébnek, mint igen rosszul sikerült kísérletnek.

Megörültem pedig különösen ezen felszólításnak, mert most már nem a magam szakállára, de a kormány s hatóságok védelme alatt s bátorítása mellett folytathattam kísérleteimet s a nagy jövőjű intézkedés létrehozását.

A különös s csodálatra méltó ez ügyet illetőleg csak az volt, hogy épen azon kar, melynek nagy tudományú s híré egyik tagja az interpelláló volt, gördített utóbb legtöbb és legsúlyosabb áldozatokat igénylő akadályokat az electromos telepnek a nemzeti színházban való végleges be-
rendezése elé.

Megvallom, hogy ez időtájt szerzett tapasztalataim érlelték meg bennem a száraz tudományyal bőven ellátott, de az élet tapasztalataival soha le-számolni nem akaró szakértők elleni izgatottságot s ellenszenvemet.

Ez itt felemlített újítások, rendezkedések és behatóságok átalakítások akkoron már előkészített s főgékony talajra találtak a nemzeti színházban. — Csak is ezekre volt még szükség, hogy a fokoza-

tosan kifejlett újabb korszak megkoronáztassék, illetőleg arany korrá idomuljon át.

A közönség már megkedvelte e sokat hánytvetett intézetet, ezt látszott legalább bizonyítani a színház látogatottsága és a bérlet folytonos emelkedése.

Paulay ekkor állott igazgatói tevékenységének zenithjén; mérséklettel, szorgalommal s körültekintéssel törtetett előre; a műsor összeállítását s a szereposztást illetőleg gonddal járt el; a színház tagjai közötti egyensúlyt s jó egyetértést semmi hamis hang nem zavarta meg, a mi lehetővé tette az annyira kívánatos összműködést; az eredeti művek megrostálása komolysággal s az intézet s közönség iránti tekintettel kezeltetett.

Igaz, hogy ez könnyebb volt amaz időben, mint jelenleg. — Mert hisz nem csak Paulay mint igazgató, de Csiky Gergely mint az újabb eredeti színműirodalom megalapítója is akkor élte írói tevékenységnek fénykorát, — mert keveset, de jót írt. — Íróársai irigykedtek reája, meg-megtámadták, de síkra szállani vele még nem mertek, a mely körülménynek az volt a legüdvösebb következménye, hogy kevesebb talán nem épen rossz, de a mi újabb követelményeinknek egyáltalában meg nem felelő kísérletekkel valánk kénytelenek bajlódni, bíbelődni és megbukni.

Megvolt minden idénynek a maga, részint az idegen színműirodalomból áthozott, részint eredeti «Trefferje». — A felebb említett üdvös összműködés tette lehetővé, hogy úgy szólván minden sikerült, nem csak a drámai, de az operai szaknál is. — Egy-egy külföldön kétes hírűnek tartott régi vagy újabb idegen mű betanulása révén, műsorunk mindig eleven s változatos maradt. — A bukást a mennyire lehetséges kerültük, s ha el nem kerülhettük, palástoltuk; a mérsékelt sikert ügyesen kihasználtuk; — a valódi nagy eredménnyel pedig gazdálkodva bánván, képesek valánk azokat mintegy megállandósítani.

A ki érdemesnek tartaná az akkori évek műsorát megtekinteni s annak szellemi s anyagi következményeit egybe vetné, — meggyőződnék arról: hogy szavaim, akár a színre hozott újdonságokat vagy felelevenítéseket, akár a közreműködő személyzetet vegyük tekintetbe mindkét szaknál, — teljesen indokoltak s éppen nem túlzottak.

S miután mindenütt ez életben s mindig a végletek találkoznak egymással, leteszem tollamat s elfeledem egy időre az arany-napokat, hogy újból a vas-napok alkotta hideg, kemény s kegyeletet nem ismerő eseményei felé vegyem utamat.

Sic fata tulere!

ACCIDIT IN PUNCTO QUOD NON SPERATUR IN ANNO.

Életünk folyamában keletkező legfontosabb elhatározásaink gyakori esetekben egészen mellékes körülmények s váratlanul felmerülő csekély véletlenek révén érlelődnek meg. A mi hihetlennak látszik, ma, valószínűvé válik holnap, s alig néhány arasznyi időtartam lepergése után a megmásíthatlan végelhatározás jellegét ölti magára.

Így jártam én az intendánsi állásról való lemondással is, mert mindent inkább véltem bekövetkezhetőnek, mint azt, hogy 1886. évi január i -én már többé nem leendek azon állásban, melyben a nagy közönség s velem közreműködők részéről a jóakaratsnak, népszerűségnek, sőt. a mit mind ennél többre becsülök, a szeretetnek is igen sok jelével találkoztam.

Ezért csüngöttem valódi hévvel s előszeretettel a színházak körüli teendőimen s nem azért, mintha elég balga lettem volna elhinni s képzelni azt, hogy a külső siker az én művem s nem a szakértelemmel, egyszerűséggel és buzgalommal velem közre-

működők úgyszólván fő s el nem tagadható érdeme.

Habár az olvasót legkevésbé sem érdekelheti, de hogy egészen őszinte legyek, felemlítésre méltónak tartok e helyen egy oly körülményt, mely az alább körvonalozandó váratlan elhatározásom érlelődését tetemesen elősegítette s megkönnyítette. Kedélyemben ugyanis évek óta fokoként meggyökerezett egy oly vonzalom, mely saját s mások óhaja folytán, kívánatosnak tüntette fel előttem oly állásba juthatni életem alkonyán, a melyben bármi halmozódott munka mellett is — ettől sohasem vonakodtam — a művészvilág végtelen, folyvást megújuló s a felebbvalóik kényes állását semmi figyelemre nem méltató szeszélyeinek s akaratoskodásának ne legyek kitéve.

Az operaház megnyitását körülbelől két héttel megelőzőleg 1884-ik évi szeptember első hetében egy oly tény jött tudomásomra, mely bizonyossá s kötelességszerűvé tette azt reám nézve, hogy eddigelé elfoglalt állásomon változtatnom kellend.

Ugyanis megtudám, hogy az intéző körökben azt óhajtják és várják, hogy az operaház megnyíltá után egyik vagy másik állomásomról lemondjak. A mennyire én ismertem az irányt adó körök óhajait, tulajdonképen az tartatott volna kívánatos-

nak, hogy ha a fővárosi közmunkák tanácsának alelnökségéről mondtam volna le. — Prónay József lelki-testi barátom s államtitkár 1884. május havában nagy szomorúságomra elhunván, s így magamra lévén hagyatva, nagy tusa keletkezett azontúlra bennem. — Úgy éreztem, mintha parázson ülve kellett volna teljesítenem épen akkortájt mindkét irányban szerfelett fokozódott s felszaporodott teendőimet.

A fővárosi közmunkák tanácsára mint hatóságra s annak alelnökére részint a törvény, részint Ő Felsége s annak kormánya által közvetlenül és közvetve reá bízott életbevágóbb teendők közül alig volt egynéhány teljesen bevégezve vagy legombolyítva.

Természetes tehát, hogy én, a ki annyira csüngöttem s csüngök most is fővárosunk emelésén s biztos jövőjének megalapításán, nem valék képes megbarátkozni azon gondolattal: hogy a munkát félben hagyva, a vezetésem alatti hatóságra s reám bízott teendők tisztességgel való bevégzése elől mintegy megszökjem.

Hisz akkortájt sem a főváros építkezési szabályzatának kérdése, sem a vízvezetéki, sem a csatornázási ügy, sem a közúti vaspálya hálózatának végleges megállapítása még csak alapjaiban sem volt

eldöntve; pedig ezek mind oly főnevezetességű teendők, melyek irányt adólag hatnak egy főváros jövőjére.

Az előkészület stádiumában volt még akkoron a Dunaszabályozás által nyert telkek tulajdonjogának, a fővárosi közmunkák tanácsa, illetve kormány és a főváros között felmerült vitás kérdése; még tényleg folyamatba sem tehattük a nagy-körút megnyitásának szépítés!, közlekedési, kereskedelmi és közegészségi tekintetben is fontos ügyét.

Ha célzt akartunk érni, nem volt szabad az ügyek megindítását túl a rendén siettetnünk, nehogy az egyik érdek a másiknak állja útját.

Az Andrassy-út telkeinek eladása és kiépítése még nem volt befejezve, — pedig arra gondolni sem lehetett, hogy az ország és főváros áldozatokat leend kész hozni a nagy-körút érdekében mindaddig, a míg be nem valánk képesek mutatni a törtenendő leszámolás képében, mint sáfarkodtunk a reánk bízott, annyi különféle ellenáramlatnak s kételynek tárgyát képező eme nevezetes sugárút ügyében.

Az opera ház építése épen akkor fejeztetett be, de annak teljes részletes bevégezése s a felülvizsgálat és leszámolás, még a távol jövőben derengett.

Befejezettnek egyedül a főváros balparti sza-

bályozásának kérdése volt tekinthető s a királyi várkert kiépítésének ügye, melyre nézve a végleges leszámolás és átadás is már ténynyé vált volt.

Hogy a fővárosi közmunkák tanácsa folyvást halad s a mennyire a rendelkezésére bocsátott eszközök engedik, jól felhasználja az időt, legjobban bizonyítja az, hogy most, midőn e sorokat írom, vagyis három év múltán a felebb említett félben lévő teendők közül már a következők vannak részünkről teljesen vagy legalább főbb vonalaiban legombolyítva.

A főváros építkezési szabályzata részünkről tárgyalatok s most csak arra vár, hogy a főváros véglegesen életbe is léptesse.

A csatornázási ügy a fővárosi közmunkák tanácsa által történt beható tárgyalás után felkületett jóváhagyás végett a belügyminisztériumhoz.

A Dunaszabályozás által nyert telkek tulajdonjogának kérdése teljesen befejeztetett; — a telkek áruba bocsátását azon időre valánk kénytelenek halasztani, mikor az országház építése előrehaladottabb stádiumba érend.

A budai körút a Margit-hídtól a déli vasútig megnyitattott s nagy részben szabályoztatott s a fővárosnak át lett adva. — Az itt történt kisajátításokból kifolyólag a Retek-utca s körút által

szegélyezve egy családi házak építésére felette alkalmas telek-csoport rendeztetett be, mely hála a méltányos áraknak és ügyesen kidolgozott építkezési feltételeknek, nem megvetendő nyereséget eredményezve, két hét alatt el is lett adva.

A Lipót-körút végleges elkészültéhez még csak egyetlen malom-terjedék kisajátítása van hátra, a váczi-körútba torkoló részének szabályozása alig hat hét alatt teljesen be leend fejezve.

A Teréz-körút a Podmaniczky-utczai elágazással a király-utczáig megnyitattott; az Erzsébet-körút, alig öt rendbeli terjedék hijával át van törve s őszig teljesen elkészül; a József-körút a bérkocsis- és salétrom-utcza közötti rész kivételével megnyílt, a serföző-utczai keleti oldala jövő tavaszkor bontatik le teljesen; a Ferencz-körúton az építkezés szintén megkezdődvén, a megnyitáshoz szükséges telkek kisajátítása most fog eszközlésbe vétetni.

Az Andrássy-út egy telek kivételével teljesen kiépült, az átadás és leszámolás a legjobb eredményt mutatva ment végbe.

Az operaház építése befejeztetvén, s a hosszantartó lelkiismeretes és szakszerű felülvizsgálás véget érven, a leszámolás a következő eredményt tünteti fel.

Megjegyzendő, hogy az alabb kimutatandó fő kiadási összegben bennfoglalvák a telekvételi s az összes építkezési és berendezési költségek, — kivételével az előadásokhoz megkívántató díszleteknek, jelmezeknek, színpadi bútorzatnak, fegyvereknek és különféle kellékeknek, mely szükségletek az ő Felsege által az építkezési költségektől elkülönítve engedélyezett «felszerelési alap»-ból lettek fedezve.

Az eredeti, 1875 augusztus 1 2-én a miniszterelnökséghez felterjesztett előirányzat kitett: 2 millió 521,467 frt és 89 krajczárt.

Ezen előirányzat utóbb a Ring-színház leégése következtében szükségessé vált tűzbiztonsági óvintézkedések, berendezések s építkezések révén tetemesen, vagyis 441,2 5 3 forinttal és 69 krajczárral megszaporodván, a végelőirányzat 2.962,701 frt 58 krajczárban lett megállapítva.

A valóságos kiadás azonban a felülvizsgálat s leszámolás befejezése után 3.276,933 frt és 50 krajczárt tevén ki, 314,232 frt túlkiadást tüntet ki.

Ezen túlkiadás részben onnan származik, hogy az alapozási munkálatok, — az ingoványos talajnál fogva — az eredetileg megállapított összegnél jóval magasabbra rúgtak. — Eltekintve az ehhez hasonló többrendbeli mellékkörülményektől, — a túlkiadások leginkább azon főköörülménynek tulajdonítha-

tők: hogy a pályázat útján a vállalkozókkal, — az akkor uralgó nyomasztó viszonyoknál fogva igen előnyös feltételek alatt kötött szerződések 5 év tartamára szólottak, felsőbb helyen ezen időtartam határozatván meg, mint a mely alatt az operaháznak ki kellene épülnie. — Az építkezés azonban, utóbb csak 200,000 forint engedélyeztetvén évente, 5 év helyett majdnem 11 évig tartott, minek következtében a vállalkozók az időközben keletkezett nagymérvű áremelkedést figyelmen kívül nem hagyhatták, ha csak veszteséggel s kárral dolgozni s vállalkozni nem akartak.

Az építkezési költségekhez s telekvételhez hozzájárultak:

Ő Felsége a művészi alapból engedélyezett	2.586,953	irtot
A főváros a telekvétel alkalmából felajánlott	440,000	«
A municipális bank, az Andrásy-útra épít-		
tetvén az operaház, felajánlott	250,000 «
Összesen	5.276,953

Daczára a felebb kimutatott túlkadásoknak, mégis úgy vagyok meggyőződve, hogy az operaház Európa egyik legolcsóbb ilyenmű kiváló középítkezése, — akármely más külhoni hasonló díszű s nagyságú építménnyel hasonlítsuk is azt számszerűleg egybe.

A királyi várkert-építkezésből kifolyólag a királyi palota kibővítése és újítása tárgyában a részletes tervek szinte Ybl Miklós felsőházi tag tervezete szerint teljesen befejeztettek, s ő Felsége részéről jóváhagyattak. — Ugyanez alkalomból lett befejezve az új, most megkezdendő fehérvári kapu felé vezetendő feljáró terve, és eszközöltetek az annak kiépítéséhez szükséges kisajátítások is.

Egészen más s ettől eltérő volt állásom a színházakkal szemben. — Ezek irányában a reám bízottakat, a mennyire emberileg tőlem telt, betetőztem.

Tíz évi működésem közben a színházak ügyét mégis csak valamivel előbbre vittük. — Előkészítettem a két szak önállósítását s függetlenítését; a drámai szak függetlensége első évének legveszélyesebb idényét, a tavaszi, nyári és őszei hónapokat fényes eredménnyel befejeztük, — s így tehát ez irányban túl valánk az első kezdet nehézségein. — Az operaház megnyitása most már az irányt adó körök által megsürgettetvén, a két szak szétválasztását illető rendkívül terhes, szövevényes s fáradságos munkát Káldy főrendező segédkezése mellett az 1884-ik évi nyári hőség alatt befejeztük. — Az operaház megnyi-

tása szerencsésen folyt le; a titkos és nyílt ellenségeink elővarázsolta kardalnokai strikeok el lettek hártva; az előre hirdetett kézi bombák nem dobtak a közönség közé; a vasfüggöny nem hullott a földszintre, agyonütendő pár százat a néző közönség közül; a földszint talaja Thék mester varázszerű gyorsasággal végbevitt egy éjjeli munkája révén a kívánt magasságra felemeltetett; a budapesti közönség régi kedvenczei, Tuolla Emma és Perotti Gyula nemcsak szerződttetve valának, de folytonosan s szorgalmasan énekeltek is. — A bérlet a lehető legjobban sikerült; az operaház műsora tíz naponként egy színre hozott művel gyarapodott, — szóval mindaz megtörtént, a minek meg kell történnie, ha valamely új vállalatot némi szerencsével s kellő előrelátással meg akarunk indítani.

Csoda-e tehát, ha mindezek egybevetése után elhatározám magam búcsút mondani a színházaknak s megmaradni még egy ideig legalább az építkezés prózai, de reám nézve felette fontos terén.

Bármilyen könnyelmű legyen is valaki, de ha csak egy szikrája is van jellemében a komolyabb s a megélhetéshez végre is szükséges meggondoltságnak, — ez minden bizonynyal utat képes magának törni a nap lenyugvásakor, mikor érezzük éltünk alkonyának közeledtét.

E szempont győzött végre nálam is, s az önfentartás szikrája utat tört magának a komoly megfontolás és megfontolás képében. Soha inkább nem érzém, mint életem e súlyos pillanatában, a szegény embernél mennyivel többet kell túrnie és szenvednie az elszegényedett embernek, bármi szorgalmas s munkás napszámosa legyen is végzetének.

Mert végre is azt átláttam s tudtam, hogy sem az intendáns, sem pedig az alelnök nyújtotta javadalomból egymagából élni nem fogok tudni. — Nem mintha magamnak sokra volna szükségem, — hisz sokkal kevesebbel tudtam annak idején s tudok még most is megélni tisztességesen. De pénzügyeim az irányomban folytonosan megújuló s szaporodó, s általam meg nem tagadható követelekkel szemben oly keserves állapotba jutottak, hogy adósságaim már-már elérték egyedüli vagyonom, életbiztosítási kötvényem összegét, s gyakran szinte megborzadtam, meggondolván: hogyha meghalok, még csak annyim sem marad, hogy a végrendeletemben kitett kétszáz forintnyi temetkezési költségek fedeztessenek.

Ily állapotba jut hazánkban minden kedélyes, könnyelmű s jószívű agglegény, mert az ő vagyónához vagy keresményéhez mindenki jogot tart, azt mondván: hisz nincsen gyermeke!

Nekem tehát okvetlenül valamely tisztességes mellékkeresetről kelle gondoskodnom, melynek segélyével kétségbeejtő állapotomon javítsak. — Az intendansi állás most már hivatalos jelleggel ruháztatván fel, kizár minden oly keresetmódot, a mely bizonyos lekötelezettséggel jár; ezzel ellenkezőleg az alelnöki állás semmi egyéb időleges megbízatásnál nem lévén, megóvja minden irányban munkálkodhatási függetlenségemet, mert nem kényszerít s kárhoztat czifra nyomorúságra.

E bensőmben dúló harcz közben múlt el a tél s én tisztában lévén önmagammal, tavaszkor Tisza Kálmán kormányelnökhöz benyújtottam az intendansságról való lemondásomat, azt vélvén, hogy e pillanat nincsen rosszul választva, mert utódom egy fényesnek ígérkező, kilencz hónapot magába felölelő színházi évvel álland szemben, mely alatt a jövő 1886-ik évre szóló előirányzatát a napi gondoktól menten állíthatja össze.

Lemondásom a leghízelgőbb baráti szavak kíséretében visszautasított, s én újból ott állottam, a hol hónapokkal ezelőtt, a bizonytalansággal s gondteljes jövővel szemben.

Alig egy-két héttel azután, április hava első napjaiban látogatott meg operaházi irodámban Lenk Sándor volt képviselőtársam s az Adriai biztosító

társulat jogtanácsosa és közüé velem a társulat felette hízelgő ajánlatát. — Noha e váratlanul felém érkező biztató reménysugárt a sors egy komoly intése gyanánt üdvözlém, rögtön még sem akartam határozni, hanem néhány havi gondolkodás! és tájékozhataai idót kértem. — Megígértem azonban, hogy a nekem tett ajánlatról senkinek sem szólandok, s a netalán más helyről teendő hason előterjesztéseket időközben elfogadni semmi szín alatt nem fogom.

A kiállítás alatt lefolyó rendkívüli s szokatlan színházi nyári idény annyira érdekes volt, de egy-szersmind annyi mindennemű kellemes, de a nyári tikkasztó meleg következtében sok esetben fárad-ságos teendőkkel halmozott el, hogy saját ügyeim-mel az egész idő alatt alig foglalkozhattam.

Annyi azonban bizonyos, miszerint már akkor sajnáltam volt, hogy egyszer kimondott lemondási szándékomhoz hű nem maradtam, mert az érdekes-ségénél s élénkségénél fogva a maga nemében egészen kivételes színházi idény felette alkalma-tosnak mutatkozott volna arra nézve: hogy egy esetleg akkor kinevezett intendánssal megkedvel-tesse a színházi életet s tevékenységet. — A mi nekem hiányzott, annak idején azt kívántam volna kipótolni utódomnak, a lehető legbővebb mérték-vel mérve.

Ha azon jóakaróim s tisztelőim, a kik a kiállítás alatt mutatkozó országos érdekeltség közepette, tíz évi intendansságom jubileumát hozták javaslatba tudtomon kívül — csak legtávolabbról gyaníhatták volna, mennyi lelki küzdelmembe s fájdalomba került a jubileumi ünnepélyességek végig élése — bizonyára megkérdeztek volna véleményem s szándékom felől, a mely esetben képes is lettem volna reá bírni barátaimat arra, hogy tíz évi működésem ilyszerű megünneplésével hagyjanak fel.

Az ezek közben irántam nyilvánuló tisztelet s szeretetteljes elismerés fakasztotta tüntetések mindannyija törzsúrás volt reám nézve, a ki el valék határozva a részvét e nyilvánulásait azzal hálálni meg: hogy épen azon állást adom fel, melynek képeiben sokan társaim közül, jó akaratomban s vonzalmamban bízva, megnyugvással tekinthettek jövőjük elé.

Több rendbeli, a nyárutó és ősz alkalmával felmerült csekélyebb véletlenek, de a melyek mindegyike ügkörömrre visszás hatással volt, — nemkülönben a megfeszített munkásság elmúlta újból mintegy alkalmat nyújtottak a kötelességérzetem fakasztotta kételyeim felelevenítésére.

Még egyszer végig elmélkedém helyzetemen, átgondolám a múltat s meggondolám s latolgatám

mindazon eshetőségeket, melyekkel netalán még szem előtt tartva az «ember tervez, isten végez» szavakat, esetleg meg kellend mérkőznöm, — végre is azon végmegállapodásra jutottam, hogy érzésem megcsalt, mikor a bennem meggyökerezett elhatározást, bár ki mit mondjon is, végrehajtanom parancsolja.

«*Alea jactaest*» — mondám Lénk Sándornak, midőn egy szép *októberi* napon operaházi irodámban ismét fölkeresett. — Elvégezvén teendőimet, kimenénk a sugár-útra s ott megbeszélénk mindeneiket.

Végmegállapodásunk az vala, hogy mindaddig, a míg lemondásom nincsen benyújtva s nyilvánossá nem vált, nem fogunk egymással találkozni.

Más részről azonban én megígérém azt, hogy elhatározásom visszavonhatlansága jeléül, lemondásom benyújtásával egyidejűleg a társulat vezérigazgatójának Triestbe táviratozni fogok.

Lemondási végelhatározásomat titokban tartám, — csak ketten voltak abba beleavatva, s hogy e két emberi lény közül egyik sem fogja azt elárulni, arra nézve bizonyos s nyugodt valék.

Tevém pedig ezt azért, nehogy ha nyilvánvalóvá talál válni időnek előtte ez elhatározásom, a színházaknál s társaságban meglevő jó embereim

által ostromoltassam szándékom visszavonása érdekében, a minek látszatja az. lett volna, hogy csak kéretni kívántam magam s azonnal meghajlom, mint a nádszál. — A komédiát, noha nagyon jó egyetértésben éltem a komédiásokkal, soha sem kedvelém s mindig ki is tudám kerülni.

A titoktartás második oka az volt, hogy meg akarám várni az 1886-ik évi januárius i-ére kiírt bérlet eredményét, nehogy valaki azt foghassa reám: hogy a színházak s a közönség között létezett jó viszonyt könnyelműleg épen a színházak legéletrevalóbb s nevezetesebb perezében zavar- tam meg.

Az 1886-ik évi bérlet mindkét intézetnél körülbelől karácsony előtt néhány nappal lett lezárva véglegesen, s a következő képet mutatta:

A nemzeti színház január 1-éni páholybérlete kitett	---	---	---	---	---	---	---	---	---	32,700	frtot.
A nemzeti színház január 1-én támlásszék- bérlete kitett	---	---	---	---	---	---	---	---	---	4,146	"
A nemzeti Casino éves bérlete kitett	---	---	---	---	---	---	---	---	---	1,800	"
Az országos Casino a fél erkélyért fizetett egy évre	---	---	---	---	---	---	---	---	---	3,600	"
A tisztviselők egylete a másik fél erkélyért fizetett	---	---	---	---	---	---	---	---	---	3,600	"
Biztosított bérletösszeg	---	---	---	---	---	---	---	---	---	45,846	forint.

E bérleteredmény nemcsak összegénél, de jellegénél fogva is rendkívül előnyös, mert annak

képében, a kis tisztviselőtől, társadalmi egyletek és középosztálytól kezdve egészen a főúrig minden csak képzelhető réteg képviselve lévén, egy oly biztos, művelt s lelkes törzsközönség széles alapját vetette meg, melyet eléggé megbecsülni annak, a ki a színházak s azok közönségének érdekeit s szélszéleket ismeri, nem becsülhet meg eléggé.

A királyi operaház 1886. évi január i-én lezárt bérlete, körülbelől ugyanazon alapokból indulva ki s ugyanazon jelleget képviselvén, 92,000 irtot tett ki.

Ezen eredmény tudatában távozásom ónsúlya nem nehezedett már oly nagyon reám; hisz kézzel fogható bizonyítványával bírtam annak, hogy színházaink közönsége által — a «vox populi vox dei» jelmondatból indulva ki, nem menesztetem el, hanem szabad legbensőbb meggyőződésemmel fakasztotta érvek által arra reá bírva, adandóm be lemondásomat.

A mint már egyszer felemlítém e munkám folyamában, épen karácsony estéje volt, — 1885-ik évi deczember 24-ike — mikor egészen magamra hagyva, mert hisz az estét azok, a kiknek családjuk van, annak körében töltik, a nemzeti Casinóba indulék, ott megírandó lemondásomat.

Oda mentemben a hatvani-útczában a Takács boltja előtt Bercsényi Bélával találkozám, — ő

volt az utolsó tagja a nemzeti színháznak, a kivel még intendáns koromban kezét szoríték.

Első ünnepnapon december 25-én távírtam Triestbe, hogy beadtam lemondásomat.

Ünnep második napján magához hivatott Tisza Kálmán, s megbeszélvén az ügyek állását, érzékenyen elbúcsúztam tőle.

Ily reám nézve tikkasztó hőmérséklet közben érkezett el újév napja, s nekem el kelle mondanom azt a nemzeti színházban és operában, a mit eddig-élé oly szerencsésen el tudtam titkolni. Életem legszomorúbb s súlyosabb napjai közé számítom az 1886-ik január 1-ét.

A mint lemondásom a nyilvánosság elé került, megkezdődött a «Hecz» a «Függetlenségiben a lehető legbotorabb s illetlenebb módon jelezve.

Ezt is túléltek!

Február 1-én adtam át utódomnak a nemzeti színházat, február 2-án pedig a m. k. operaházat.

Február 4-én lettem beíratva intézői állásomba az Adria biztosító társulat magyarországi osztályánál, vácz-utcza 9. szám, s ott dolgozom azóta nyugodt lélekkel és lelkiismerettel, mert e társulat előzékenysége s irántam való szíves jóindulata tette lehetővé azt, hogy a néhány hónappal utóbb

váratlanul reám szakadó katasztrófával szemben megállhattam helyemet s eleget tehessek rokoni kötelezettségeimnek.

Mindig áldani fogom azon pillanatot, mikor a felém érkező reménysugár biztató fényét el nem utasítottam magamtól.

SZELÍD INTÉS.

Az intendansi állásról való lemondásomat követő időben igen jól éreztem magam. — Egy részről untig el valék foglalva az új hivatásom révén reám háramló teendők tanulmányozásával; más részről azon körülmény, miszerint báró Mesznil Viktor cs gróf Csáky László szívességéből egy igen előnyösen fekvő páholynak leheték társbérelője, — biztosított a felől, hogy estende színházunk egyikében mindenkor kellemes szórakozás feledteté velem a naphosszán végzett, nem egy ízben gyakorlatlanságomnál fogva fárasztó teendőimet.

A színházi előadásokat oly érdeklődéssel néztem végig, mintha még most is intendáns volnék, s egy-egy kitűnő előadásnak épen úgy örvendettem, valamely véletlenül felmerülő baj felett épen úgy elbúsultam, mint akkor, mikor a kapuzárás előtt soha örülni nem mertem, mert hisz a szánakozásra méltó színházigazgatókat a szeszély mennykőcsapásai elől sem villámhárító, sem más bármimű találmány segítségével megvédeni nem lehet.

Kellemetlenül csak az hatott reám, hogy a hányszor a színházak valamelyikébe nyitottam, lépten-nyomon lehangolt arczokkal s panaszosokkal kelle találkoznom, az előadás végeztével pedig a casinóban az új intendáns ellen irányzott felszólalások zavarák egykedvűségemet.

Visszagondolva mindarra, a mit nekem kellett kiállanom a kezdet nehézségeinek idejében, a mikor s a hol csak lehetett utódom védelmére keltem, — mert nem tartottam méltányosnak azon nálunk nagyon is dívó szokást, mely szerint a véletlenek által okozott csapásokért is azokat vonjuk felelősségre, a kik, bírjanak bármennyi ügyességgel s hatalommal is, a végzettel dacolni még sem lesznek képesek soha.

A rendkívüli bérletszünetes előadások rendezéséig tűrhető vala az állapot, — ezen első operaházi botrány felmerülése után azonban kitört a vihar, mert senkisésem értette s nem volt képes felfogni, hogy e káros és az operaház tekintélyét aláásó újítást mi oknál fogva hozta létre az intendáns. — Ha csak azért nem, hogy a bérlőket bosszantsa s ezekkel hatalmát éreztesse, nem tartván magát kötelezettnek arra, hogy az elődje által egy évre kiadott bérlet-hirdetmény feltételeit megtartsa.

E szomorú előadások elsejét egy támlásszékot

váltva néztem végig. Sohasem fogom feledni azon lehangoló s valóban aggasztó benyomást, melyet reám e most általam először üresen látott operaház nézőtere gyakorolt. — A gyéren körülöttem lézengők észrevételeit s kifakadásait hallva, azt kelle hinnem, hogy a földszinten ülő vagy 60 ember közül legalább is 30 azért jelent meg, hogy e csodálatos újítás okozta botrányon legeltesse szemeit, — másik fele meg azért nézett be az operaházba, hogy a majd két év óta tartó siker tönkretételén örvendjen.

Mikor az opera bevégeztévcl a ballet kezdetét vette, s a kartánczosnők a rivalda elé felvonultak, a balszárnyan levők felém pillantottak, vállvonítva jeleznén kézmozdulattal s arczkifejezéssel az üres ház reájok gyakorlott leverő hatását.

Reám rendkívül elszomorító s leverő benyomást gyakorolt ezen előadás, — kivált miután az intendáns nem akarván meggyőződni intézkedésének félszégességéről, a második ily szégyenletes előadást is, nem engedve az alatta működők kérésének s tanácsának, megtartatta.

Szomorú s leverő benyomást pedig azért gyakorolt reám, mert e csekélynek látszó visszás esemény nem egy jóakarát okozta botlás következményének volt tekinthető, — hanem azon meggyőződésnek s az intendáns által eme kezde-

ményezése által jelzett iránynak volt tulajdonítható, mely szerint ama elrozsdásodott jelmondatát Lajos királynak: l'état c'est moi! tette magáévá, nem is gyanítván, mi kötelességei vannak annak, a ki egy királyi s országos műintézet élén áll.

Ezen itt jelzett forrongás után sokan szólítottak fel ismerőseim közül, szólalnék fel az új intendáns e ferde iránya ellen. — Annyival inkább követelték ezt tőlem, mert a kormány, úgy látszik, felügyeleti jogát gyakorolni nem volt hajlandó, különben bizonyára meg nem engedni, hogy a színházlátogató közönség épen azon része sértések meg és idegeníttessék el a műintézettől, a mely évek óta hű s egyedüli állandó támaszát képezte valamint a nemzeti, úgy az operaháznak is.

Az itt jelzett felszólalások következtében írásmeg a «Nemzet» számára «Színházi levelek» cím alatt alább következő tárczacikkeimet, a komoly valót tréfás modorban óhajtván értésére adni az intéző köröknek.

Ha valamely ügyről véleményt akarunk mondani, sohasem szabad ezt a pillanat benyomása alatt tennünk, mert a szerint, a mint a benyomá-

sok kellemesek vagy visszások, ítéletünk is éppen azon mérvben leendő vagy túl a rendén rózsás, vagy túl a rendén epés.

A ki a színházak ügyét általában szíven hordja s azokat — közművelődési tényezőknek tekinti, ha jól vannak vezetve, — de a métely terjesztőinek, ha egyedül csak haszonlesés s a rossz ízlés jegyezése szempontját tekintik az igazgatók iránytadó elvnek, — nem éppen minden gondtól ment érzelmekkel nézett a színházakat illetőleg az 1878-ik évi kiállítás elé, a melytől a legtöbben nemcsak a színházakra, de mindenre nézve nagy s messzeható üdvös eredményeket vártak.

A hányszor az eszmével foglalkoztam, mindig rémkép gyanánt jelent meg emlékemben ama számtalan bukott színházak csontváza, melyeket az 1878-ik évi kiállítás alkalmával szerencsés valék Párisban szemlélhetni. Mert ama világvárosban, őszintén bevallva az igazat, csakis az operaház s a Theatre français csináltak valóban jó üzletet, minek legnagyobb bizonyosságául azon tény szolgál, hogy több színházigazgató beperelte a kormányt, a miért meghagyta a színházi igazgatóságoknak, hogy tekintettel a világkiállításra, a nyár alatt szünetelniök nem szabad.

Mi szerencsésebbek voltunk mint Páris, — ez egyszer legalább; — mert nálunk Budapesten.

a megnyitást megelőző néhány hét kivételével az egész kiállítási időny alatt — Feleky ingadozását s a német színházba való veszélyes átköltözését s ott történt bukását nem véve tekintetbe — a színházaknak általában igen jól folytak ügyeik.

Legjobban bizonyítja — ez esetben mi nagy különbség volt Páris s Budapest kiállítási közönsége között, azon körülmény, hogy míg Páris egyik nevezetes színháza Sardou egyik darabjával teljesen megbukott (*Les bourgeois de Pont Arcis*), addig itt Budapesten, igen-igen selejtes műsor mellett, egyre vitték az igazgatóságok a pénzt a takarékpénztárakba, úgy annyira, hogy a kiállítás vége felé százezer forinton felül volt elhelyezve színházi pénz az itteni pénzügyintézeteknél.

Nagyon jól tették azt, hogy hangya módra gyűjtöttek télire, mert a mitől tartottam, bekövetkezett, — a dagályt apály követte, még pedig valamivel hosszasabban tartó apály, mint a melytől tartani mertünk.

Bezzeg nekünk bérlőknek volt is ám nagy becsünk, mikor a kiállítás bezárása után visszaérkezvén a fővárosba, körültekintettünk a színházakban, egy kis tájékozást szerzendők.

Mindenütt azt tapasztalám, hogy bizony ezek a színházak mind reá szorultak már november havá-

ban a rendszeres törzsközönségre, melyet mi bérlőknek nevezünk.

Nem is tagadom, hogy a mennyire csak telt az igazgatóságoktól, elkövettek mindent, hogy a nyári, de most elmaradó, igen könnyen kielégíthető közönség helyett, bennünket mint téli közönséget becsalogassanak a színházakba. Mert hisz mindannyian sajnosán érezték a kiállítás bezárása után rohamosan beállott ellenhatást, mely ha egészen üres házakban nem is, de gyér látogatásban s meglehetősen válogató fizető tényezőkben nyilvánult.

Ily esetben mindig a műsor képezi az igazgatóság azon próbakövét, a mely szerint a bérlő mérlegeli azon előzékenységet s figyelmet, mely-lyel iránta a mérvadó körök viseltetnek.

A nemzeti színház műsorán, be kell vallanom, daczára annak, hogy régi vakbuzgó pártfogója voltam s vagyok, nagyon megéreztem a tikkasztó nyári meleg. Egész őszön át. mintha csak 22 fok meleggel kellett volna megküzdeni az igazgatóságnak meg a művészeknek is, vagy egyhangú, régi s nem egyszer selejtes volt a műsor. De mint igazságos bérlő, a mi valóban — úgy tartják legalább — nagy ritkaság, meg kell vallanom, hogy hitem s meggyőződéseim szerint ezen baj oka inkább az igazgatóság közvetlen körén kívül eső okokban rejlett vagy rejlik.

Ugyanis nem csekély baj az a nemzeti színházra nézve, hogy a büszke Buda nagy erélyt fejtett ki, midőn arról volt szó, hogy ki játszó a várszínházban. De végre is elérték oda fenn azt, hogy ide lenn havonként 6 különleges várszínházi előadásról kell gondoskodnia a nemzeti színház igazgatóságának, nem csak ez évben, de a mint hallani, a jövő évben is.

A kinek némi fogalma van arról, hogy általán véve mi nagy feladat az, a mi változatosságot követelő közönségünkkel szemben, havonként 30, illetőleg mindennap előadást rendezni egy színházban, — az nem fog csodálkozni azon, hogy ha a 30 előadásra reáadásul még 6 előadást követünk, e körülmény visszás befolyást kell hogy gyakoroljon a műsor megállapítása s betartása körül. A ki ezt nem hiszi, az nem volt soha délutánonként valamely színházi igazgató irodájában, a hová ilyenkor sereglenek egybe a legkülönbélebb okok előidézte lemondások, kifogások, észrevételek sat. sat.

Legalább én, a ki igazgatósági irodába nem vagyok járatos, azt képzelem, hogy ez így van. Hiszem pedig, hogy így van, azért, mert tapasztaltam hónapok előtt, mily bizonytalan, mily változékony volt a nemzeti színház műsora; — de tapasztaltam egyszersmind azt is, hogy a színlap

alsó végén mi szép egyetértésben létezett hónapokon át a betegek csoportozata, a mely csoportozat mephistói mosolylyal tekint a fejét csóváló színházlátogató felé — mikor' ez, megállva a nemzeti színház kapuzata előtt, azt mondja: isten büntesse meg, már megint nem megy a darab.

A nemzeti színház személyzetének, azaz beteg személyzetének az a különös természete, vagy talán csak jellege van. hogy nyáron s ősz alatt, mikor a legszebb napok járnak, beteg; — télen, mikor a zúzvara s fagy beüt mindenütt, akkor egészséges.

Ennek oka szerintem abban rejlik, hogy télen át az emberiség a várszínházban játszik, korcsolyázik, bálokat látogat, hangversenyeket s más ünnepeket keres fel — már pedig mind e részint kellemes, részint hasznos multságokból elmaradni, kár volna egy kis betegség miatt. Csak egy dolog van, a mi nem változik sem télen, sem nyáron, sem őszkor, sem tavaszkor, — s ez a bácsi természete. — Ez a nagy művész egyik évadban sem tudja szerepét, s a legszebb az, hogy ő úgy látszik ezért nagyon neheztel; ezt kell legálább következtetnünk azon épen nem a szöveg keretébe tartozó nyilvánításaiból, melyekkel ő a sűgót, vagy a vele játszókat nem egy alkalommal

mulattatja — játék közben; különösen mi, az első sorokbeli bérlők, gyakran valóban egészen különös kifejezéseknek vagyunk akaratlan tanúi.

A múltkor — nem nagyon régen — színház után egy társaságban voltam, melynek egy tagja az előadás alatt tapasztaltak által felingerelve, azt hozta javaslatba, miszerint a nemzeti színház inténdánsához nyújtson be a bérlőkből álló társaság egy collectiv kérvényt, melyben kéri az inténdánst, hogy a bácsit legyen kegyes nyugdíjazhatni, miután vannak a színháznál fiatal tagok, a kik az általa megbírált s lefoglalt szerepeket épen oly jól játszanék el, mint e kissé már fáradó bácsi.

A kérvényből nem lett semmi, mert meggyőződünk arról, hogy míg mi elől neheztelünk a bácsira, mikor ötöl-hatol szerep nemtudás miatt, — addig mögöttünk, de különösen felettünk, valódi tapsvihar szokta követni e vállvonogatásokkal kísért nyöszörgéseket, melyeket némely színházlátogató classicus játéknak bélyegez, ezt kell legalább hinnünk, ítélve a felebb említett lapok után.

Az itt felemlített, a nemzeti színház műsorát illető kisebb tévedések s fogyatkozások a nagy közönséget alig érdeklik, de csakis a törzsbérlő által vétetnek számba, mint a ki mindent észre vesz, mindenre ügyel, a mi az ő színházában történik.

Megfagyva bár, de törve nem, még most is ott látom bérlőtársaim legnagyobb részét; a mi nagy megelégedésemre azt bizonyítja, hogy a nemzeti színház az országos kiállítást okozta crisist is, mint annyi veszélyt, még pedig nagyobb veszélyt, képes volt legyőzni, a minek szívemből örülök. — Anynyit azonban mégis kötelességemnek tartok fel-
említeni, hogy e crisis szerencsés legyőzését jó lesz élénk s gondos műsor által megünnepelni, meghagyván a jövő nyárnak a magáét s megadva a 8 fok hideggel jelentkező tavasznak az őt meg-
illető részt. Ez legyen a főczél, s e felé haladni kérlelhetlenül s minden gombaként termő, mel-
lékérdések háttérbe való szorításával, ezt tartom az intéző körök első s legfőbb feladatának. A nem-
zeti színház oly kiváló erővel rendelkezik, hogy azok bizvást haladhatnak egymás mellett, a nélkül, hogy egymásba kellene ütközniök. «Leben und leben lassen», mondotta Ferencz király s ez oly bölcs mondás, mely félszázados becséből nem vesztett semmit, sőt hidegen végig tekintvén irigységtől saturált társadalmunkon, még becsben nyert is.

E sorok Írására engem, törzsbérlőt, egy egészen váratlan körülmény késztet, oly körülmény, melytől meg kell bennünket óvni, ha megrozsdásodott kedélyünket elkeseríteni nem akarják a színházak igazgatóságai.

Ugyanis, horrendum dictu, 1886. évi márczius 1-én egy igen jó egyfelvonásos új vígjáték premierje mellé «A csalhatatlan»-t adták a nemzeti színházban s így tehát este 9 órán túl «vogelfrei» voltam. Továbbá 1886. évi márczius 2-án volt az operaházban az első operabál, a nemzeti színházban pedig «Július Caesar» bérletszünetben. — Az operabálba nem mentem, részint mert nem járok már bálókba, s ott a pódium alatt eltemetett támlásszékeket nem is vehettem volna igénybe, még az esetben sem, ha ezen operabál nem rendkívülig rendkívüli bérletszünetben adatott volna. A nemzeti színházba nem mentem, mert mint a nemzeti színház s operaház bérlője, lelkem — a bérlőnek lelke az erszénye — nem volt képes magát reá szánni arra, hogy támlásszékeket két flóres lefizetése mellett kiváltsam. Mi marad tehát más hátra egy agglegény bérlőnek — mikor színházba nem mehet — mint leülni egy hideg szobába s írva korholni az igazgatóságot. Íme veszélyes következménye a kevés gonddal készült műsornak.

Ha még egy vagy több ily üres estém marad, folytatni fogom e tárczát, a többi színházakról csevegvén. Memento mori!

II.

Arany napokat élt a m. kir. operaház a kiállítás alatt, a mint hallám kunyhóban, melybe nyárára visszavonultam az országos zaj elől, melyet itt Budapesten részint a honi, részint a külföldi látogatók okoztak.

A mint hallám, mondom, mert az újságokban ez arany napok jövedelmezőségéről mit sem olvastam, minthogy a m. kir. operaház igazgatósága elhagyta a bérleti és napi bevételekről eleinte havonként adni szokott kimutatásokat. Kár volt, mert akár kevés, akár sok, akár apad, akár emelkedik a bevétel, az egyaránt érdekes a színházbarátra, a ki abból azután mindenféle rózsás vagy szürke következtetéseket tud levonni saját egyéniségét illetőleg.

A m. kir. operaházra vonatkozólag csak egy dolgot olvastam a nyár alatt, mely némileg irányt adó volt, s ez az a folytonos panasz a belépti jegyekkel való zsarolás miatt.

Ez mindig jó jel azon színházra nézve, a melyről ezt írják, mert:

1. Jól kelvén a jegyek, senki ingyen jegyet nem kap = zsarolás.

2. Jól kelvén a jegyek, azon urak, a kik sem-

mivel sem gondolnak, hanem azt kívánják, hogy estére legyen — mint a fogadóban az étel, — számukra egy pár olcsó támlásszék az első sorban, saroküléssel (ez a mot d'ordre) fenntartva. — rendkívül neheztelnek, mert nem juthatnak be az operába, s ez ismét csak = zsarolás.

De daczára e jó híreknek, tartottam attól, hogy a kiállítás bezárása után nehéz napok fognak nehezedni a m. kir. operára; — mert ismerőseimtől nyert értesitésem szerint, a budapesti közép-rendű, rendesen színházlátogató közönség az a mely nem távozhatott a fővárosból — ott künn a kiállítási corson tölti az estétet s fizet külön belépti díjat, nem a kiállításba, hanem a corsóra szólót — s fogyasztja a drága vacsorát, próba pezsgőket, szép hajadonok által kínálva, úgy mintha legalább is a Mohamed paradicsomának előcsarnokában lett volna elhelyezve már egész biztonsággal, s azzal a kiváltsággal, hogy ott ama szent helyen arra vannak jogosítva a hurik, hogy pezsgővel kínálják meg s azt akár erővel is itassák meg a hívőkkel.

Mikor mindezeket hallám, sőt néhány ízben magam is bekacsintván Doboshoz, Pohlhoz, Törleyhez, Litkéhez, mikor estenden beszaladtam Budapestre, — úgy vélekedtem, hogy ezeknek az uraknak, ha kibírják is a kiállítási évadot, de

pénzük nem marad a bekövetkező őszen s télen át az operába járhatni.

Az arany napok után, különösen július, augusztus és szeptember havában — s pedig úgy hiszem, ezek üzetek legjobban — nagyon túhegyre volt állítva a m. kir. operaház műsora.

Júliusban Bély, Reich, Perotti, Müller Kati működtek, minden tartalék nélkül, mint mind megannyi csillag; ha e csillagok egyike le hull, azaz elreked vagy megsántul, nincs előadás; mert egy-egy primadonna minden szakban s csak egy tenor meg egy első tánezosnő, bizony nagyon vékony kis biztosítás. Augusztusban és szeptember havában Bianchi Bianca tartotta fenn a műsort, még pedig magyar nyelven; — de ha Bianca kisasszony esetleg elreked, akkor, kivált miután Müller Kati úgy is megsántult, nem tudom mi történt volna.

Az a jó tulajdonsága megvan az operai énekeseknek és énekesnőknek, hogy — a nemzeti színház személyzetétől eltérőleg — ők rendszeren télen rekednek el s betegeskednek meg, nyáron pedig egészségesek maradnak, kivált mivel — a mint halalom — az intendáns megtiltotta volt nekik, hogy a kiállítást látogassák, minthogy ott Odry a nézésbe egyszer úgy beléfáradt, hogy este énekelni nem bírt.

Végre bekövetkezett október elseje s ezzel egyidejűleg ismét beállítottak Turolla, Perotti, Bignio, Odry e tutti quanti. Broulik is meggondolta magát, illetőleg elszánta magát arra, hogy ő is énekelni fog, lemondás helyett.

A tűhegyre állított műsor múltával, elhárítottván a veszély, s a műsorra lévén képes most már támaszkodni az igazgatóság, kezdetét vette a bérlők iránti előzékenység — s ekkor kaptak s kaptunk mi bérlők 14 előadás helyett 16-ot, 18-at sőt egyszer 19-et is — mely körülmény felbőszítette a páros bérlőket, azt állítván, hogy az igazgatóságnak kötelessége volna, a 17 és 19 számokat a párosak érdeke szerint, egyszer páratlan s máskor ismét páros számnak decretáltatni egy intendansi ukáz által.

De bezzeg örültek a páratlanok s nem akartván semmit sem tudni ily rendellenes ukázokról, dicséneket zengedeztek az igazgatóságra, a mely oly méltányos a páratlan számú bérlők iránt.

Nem hiába, hogy a volt intendáns lutheránus, de bezzeg igazán az ő felekezetének szellemében vitte a dolgát, mikor senkinek egy szót sem szólva arról, hogy ő kereket akar oldani, a legszebb álmokba ringatta a bérlő közönséget az egymást érő ráadási előadásokkal, melyeket ő azután oly

módon rendezett be, hogy azok valóban a «Zuwag» természetével bírjanak.

Deczember végével zárattott be a m. kir. operaház téli bérlete, feltűnő jó eredménnyel, a mint azt a lapokban olvashattuk. Alig volt azonban ez kinyomatva, már másnap, a leghitelesebb helyről a «Függetlenség» révén, arról értesültünk, hogy az intendáns kerekét oldott s megnősül, még pedig nem is ballerínát szándékozik nőül venni, a mint sokan vélhetni hitték.

No bezzeg mi lesz most a műsorból; hátha utána kerekét oldanak Bianchi, Turolla, Perotti, kérdezték — első ijedtükben a bérlők. S szép önzetlenség volt tőlük, hogy rögtön nem azt kérdezték, mi lesz a bérlőből. Erre nézve kell hogy szorosán egyéni nézeteimet, a szerkesztőség adta vendégjoggal, mint törzsbérlő elmondjam.

Mielőtt azonban tovább haladnék csevegéssel, ki kell nyilvánítanom, hogy mi bérlők igen jól találtuk magunkat az operaházban, mert phalanxunk egyre szaporodott s mind fényesebb arányokat öltött. Sőt a civilisatio is haladt közöttünk egyre, mert a nők megadták magukat sor-suknak s kalapjaikat most már minden külön stipulálandó békealkudozás s kötés nélkül letették a ruhatárba — mi férfiak pedig — legalább a nagyja — egy pár elvéhédtt elégedetlen s pár

kiváltságos teremtés (vulgo: újságíró) kivételével, fekete salon-öltözékben jelentünk meg az előadásokon, a mi az operaház nézőterének inkább saloniás jelleget kölcsönzött.

Ily kellemes, jó s bizonyos keresettséggel öltözött társaságban mi alig vettük észre, gyakran mi gyéren vannak elfoglalva a mögöttünk elterülő sorok; a mi világos jele volt annak, hogy november 4-én túl vagyunk s egyszersmind biztos jele annak, hogy Budapesten a valódi színházlátogató közönség tulajdonképen csak is bérlőkből áll; azok, a kik nem bérelnek, elmennek néha-néha megtekinteni egy-egy előadást, hanem ez ritkán történik, mert egész idejüket majd a darab, majd a megveendő hely kiválogatására s a helyárak tanulmányozására fordítják, a mely művelet közben legtöbbször nem az operába jutnak, hanem künn maradnak, s másnap azután nagy garral azt mondják: már ez mégis szörnyűség, most már nincsen kiállítás, s még sem kapom meg azt a helyet, melyet kívántam; valami rothadt Dániában!

De bezzeg e csendes, comtemplativ bérlői élet egyszerre csak megszűnt, s támadt helyébe iszonyú forrongás.

A bérlők fentebb körülírt nyugalalmát az új intendáns néhány rendelkezése nem kis mérvben megzavarta.

Miután mind ez körülöttem s egyszersmind velem is történt, lehetetlen magamtól megtagadnom azon élvezetet, hogy azt a hatást, melyet e rendelkezések a törzsbérlőkre gyakoroltak, röviden ne ecseteljem.

Az első nagy estély, melyet az intendáns rendezett, általán véve igen jól fogadtatott; részint, mert új valami volt, új annyival inkább, mert a kereket oldott intendáns hasonló ünnepélyek rendezésével nem foglalkozott — de tetszett azért főleg, mert mindenki, a ki a mi saját intézményeink iránt némi érdeklődéssel viseltetik — büszkeséggel szemlélte ezen fényesnek mondható társaságot, mely a nemzeti színház s m. k. operaház személyzetének együttes megjelenése alkalmából a m. kir. operaház ragyogóan szép csarnokait élénkítette, s egy valóban nagyvilági társaság képét nyújtotta, a mely nemcsak szép s fényes, hanem — a mi felér ezzel — mulatságos is tudott lenni.

Mikor az előcsarnokban lebzselve néztem az egymásután érkezőket, s azok száma már majd elérte a százat — mind tagjai a két műintézetnek — megvallom, szívem hangosan feldobogott az átérzett örömtől. Ez egymást érő, temérdek, selyembe s bársonyba burkolt alak, a hajdani nemzeti színház szerény körülményeire emlékez-

tetett vissza; hisz jogász koromban nem egyszer a nemzeti színház előkertjében elhelyezett néhány falócán láttam együtt a nemzeti színház összes személyzetét, — sohasem gondolva azt, hogy lesz idő, a mikor e személyzet megvendéglésére, aranytól csillogó termekben száz terítékre leend szükség.

Azt mondja az olasz: «abito non fa monaco» s ebben igaza van; de mégis, bár mi ridegen s hidegen okoskodjunk is, a testi bájt azon fényűzés, mely most az öltözékekben divatozik, tetemesen emeli s fokozza azon hatást, melyet valamely társaság a szemléelőre gyakorol.

Ezen estélynek jótékony s a hiúságot legyező hatása megmaradt volna hosszasan, ha egy közbe eső hír ezt meg nem zavarja. Már napok óta rebesgették, hogy ezentúlra nem 4, hanem 5—6 előadás leend hetenként; eme hírt a törzsbérlők serege meglehetősen nyugalommal vette s már is számítottak arra, hogy ezentúlra úgy, mint a múlt évben, megkapják a 14 havonkénti előadás helyett a 16, sőt több előadást is.

Ezen illusio csakhamar semmivé lett, mikor a színlap alján olvasható volt e vésteteljes szó: Rendkívüli bérletszünet.

A magna charta meg van sértve, hangzott minden oldalról. A bérlők magna chartája ugyanis az év elején kiadatni szokott: Bérleti hirdetmény.

E magna charta szerint csak a rendkívüli bérletszünetes előadás van fenntartva az igazgatóság számára — s az e kikötött számon felüli akár bérletfolyamos, akár bérletszünetes előadások mindig a bérlő javára szoktak volt esni.

E kérdésben a misera contribuens plebs, a támlásszék-bérlők, teljesen egyetértő testvéreket találtak azon páholybérlőkben, a kik a bérletszüneteket megváltották, s egyetértő testvérekre találtak egyszersmind az egyes társaskörökben is, a melyek a bérletszünetes előadásokat ráadásul kapták.

Az, a ki fizetett, meg az is, a ki nem fizetett, el-
esett az általa megszerzett vagy a neki engedélyezett előnytől.

Sohasem fogom elfeledni e két rendkívüli bérletszünetes előadást. Azóta reám nézve még emlékezetesebb a «Nürnbergi baba», «Lala Roukh», «Naila» és «Coppelia» — ezek ugyan nem gondolták azt, hogy ők még valaha ilyenmő tisztességben fognak részesíttetni.

Alig csendesedett le a két rendkívüli bérletszünet okozta vihar, mikor egy este, támlásszékemből, a páholyokban keletkező, különös zsi-
bajt, sürgés-forgást véltem észlelhetni. Az öreg urak összedugták fejeiket, gesticuláltak, fennhangon beszéltek, a mi különben nem szokásuk,

A páholybérlők egymást látogatták s elképedt arcokkal távoztak, hogy nejeiknek referálhasanak.

Én nagyon kíváncsivá lettem, hogy ugyan mi adhatta magát elő. Kiszaladtam s az előcsarnokban találván Rózsát a pénztárnokot, a mint az esti prédát vitte odújába, — azt kérdem tőle: mi történt, micsoda zavar van a páholybérlők között? — Az előzékeny Rózsa nekem azt válaszolá:

— Hát kérem, ma reggel minden páholyt eladtunk az első opera-bálra, a bérlők nem kaptak semmit sem.

Mikor ezt hallám, kiesett kezemből a chapeau mécanique. Most pedig kiesik a toll a kezemből s én tovább ecsetelni eme kínos állapotot képtelenné váltam.

Finis Poloniae — mondja Bismarck.

A bérlő megszűnt lenni — mondom én.

Amit e levélben vagyok megírandó, azt már nem mint törzsbérlő, hanem mint figyelmes szemlélő írom, mert sem a népszínházban, sem a gyapju-utczai színházban bérlő nem vagyok; pedig ha már Budapest színházairól akarunk megemlé-

kezni, lehetetlen e két tényezőt mellőznünk, mert hisz a népszínháznak, ez oly hosszú küzdelmek után szerencsésen megalkotott s magát derekasan fentartott intézetnek köszönjük azt, hogy a míg Bécsben nyaranta van olyan néhány hét, a mikor absolute színházba járni nem lehet, addig nálunk Budapesten folyvást vannak előadások a népszínházban, a mi tetemesen neveli Budapest fővárosias jellegét. Azért is van ennek jelentősége, mert Budapestet a mi kevés idegen rendszerint meglátogatja. nyáron néz el ide, s ezeknek jó, ha mindig mutathatunk legalább egy színházat. S a népszínház nézőtere valóban oly fényes és szép, hogy párját hiába keressük bármely város elővárosi színházában.

A gyapjú-utczai színház léte annyiban érdekes reánk nézve, mert e művészi csarnok a Budapesten az őszi és téli idény alatt működő színházak számát ötre emeli, a mi tekintve Budapest 425,000-nyi lakosságát, igen tiszteletre méltó szám, ha meggondoljuk, hogy Bécs 760,000 lakosságával szintén csak öt színházat tart fenn a fentebb jelzett évadok alatt.

A népszínházról nem mondhatok sokat, miután annak bensőbb viszonyaival nem vagyok annyira ismerős; de annyit itt mégis legyen szabad e színház érdekében felemlítenem, hogy a báróné által

jelenetezett azon Putschot, melynek ő képezte volna Nápolyát, Feleky pedig Garibaldiját, egyáltalában nem tudtuk megérteni, — annyival inkább nem, mert Nápoly kisvárossá degradáltott, Garibaldi pedig a színházalkotás terén rossz üzletet csinált, úgy annyira, hogy nem nagyon előnyös békével kelle megkoronáznia forradalmi aspiratióit.

Ezt a körülményt azért említettem csak itt fel, mert a népszínház ennek következtében nem épen a legszebb remények által kecsegtetve indult a kiállítás elé.

Hiányozván a báróné, elhatározta a népszínház igazgatósága az «Ördög pirulái» című, hajdan a «Hazafiség a nemzetiségnek» című csarnokban élvezett mű újbóli kiállítását.

Alig emlékezem, hogy a népszínház igazgatósága valamely műnek kiállítására s színre hozatalára annyit költött s oly észszerűen költött volna, mint ezen bohózatra — de azt még most sem tudom megérteni, hogy miért nem mondták «Ördög pilulái», de «Ördög pirulái» — holott népünk e szót egyáltalában nem ferdíti így el, s ha tenné is, abból nem következik, hogy a népszínház a maga látogatóit oly kevéssé nevelt egyéneknek tartsa s bélyegezze, a kikre e romlott paraszt szőejtés talán hódító hatást gyakorolhatna.

Egy kissé korábban, mintsem kellett volna, sütötték el a «pirulát» — mert bizony már április 20-ka felé, — még 10 napunk volt a kiállítás megnyitásáig — nagyon szomorú képét tárta elénk a népszínház nézőtere azon esteken, mikor a pilulákat adták; e veszedelmes napok múltával azonban, az egész kiállítás alatt e mű rendkívüli jó szolgálatot tett a népszínháznak, a mi ismét csak bizonyítja kiállítási közönségünkről, a mit már fentebb említettem, azt t. i., hogy könnyen volt kielégíthető s szeretett minden áron szórakozni.

A kiállítás múltával, helyesebben mondva utolsó szakában, megkezdődtek az alkudozások a bárónéval s kevéssel utána szent lett a béke, sőt a béke biztosításául Erkel Elek úr is kénytelen volt régi helyét a népszínháznál ismét elfoglalni.

A népszínház igazgatósága tehát igen-igen észszerűen járt el, midőn a nyári évad alatt kerülte a változó esélyeknek kitett műsort, s a vonzerőt azután őszire, mikor már kiállítás nem volt, biztosította magának.

Azt ugyan nem merem határozottan állítani, hogy a vonzerő valóban megfelelt a benne helyezett reményeknek, de erre nézve Ítéletet mondani, vagy az akkori viszonyokból következtetést vonni nem lehet; — mert a kiállítást követő hónapok

alatt oly rendkívüli nagy volt az ellenhatás, hogy szinte bámulatba s kétségbe ejtette mindazokat, a kik úgy vélekedtek, vagy legalább azt reménylették, hogy a kiállítás alatti aranykora a budapesti színházaknak talán meg is foghatna állandósulni.

A gyapjú-utczai színház a nyár alatt, helyesebben mondva a kiállítás alatt szünetelt. S mégis a kiállítási évadnak a gyapju-utczai színház igazgatója vette legnagyobb hasznát, mert Feleky úgy megsajnálta őt, a miért elesendő lesz a kiállítás következtében reá háramlandó nagy haszontól, s juttatott olyan 14,000 frtnyi tiszta hasznot s kezeset, a milyen jó üzlettel egy színház sem dicsekedett.

De mind erről majd más alkalommal.

IV.

A németiségnek valóban nem lehet panasza itt Budapesten a magyarság ellen, — a mi a színházi ügyeket illeti. Ha volt valamikor a bűnnek egy látszata ellenünk a Schulverein részéről felhozható, — azon szerencsétlen német-színház-bezárási kérdést illetőleg, melynek a gyapjú-utczai színház újabb felvirágzását köszöni — úgy bizonyára most a kiállítás alatt s azt követő időben

bőségesen leróttá a budapesti magyar közönség az ő rovására elkövetett ama fentebb érintett kellemetlen incidenst, lehetővé tévén, hogy a német színház gyarapodjék ugyanakkor, mikor a magyar színházak pangásnak indulnak oly időszakban, mely más években a virágzás és jó évad időszakának bizonyult.

Azt mondtam, «magyar közönség» — s hogy ez így van, be fogom tudni bizonyítani.

A gyapjú-utczai színház igazgató-tulajdonosa valóban boldog nyarat élt 188[^]-ben, — mert hisz ő 14,000, mondd tizennégyezer forintot vett be tisztán a forró nyári évad alatt. Addig ugyanis, a míg az ör.eg báró intendáns 22 fok Reaumur mellett az operától a nemzeti színházhoz s viszont a nemzeti színháztól az operához baktott naponta több ízben s míg Paulay s Erkel igazgató urak, lemondva egy villeggiatura kellemeiről, a nehezen összeállítható műsor készítése közben képződő hőmérsék tikkasztó árnyában sütkéreztek; — addig míg Feleky szerződött társulatának legtöbb tagjai a drágán kibérelt német színházban alig egy-egy fellépéshez jutottak s borzasztó félelmeket állottak ki e tétlenség közepette, havi illetményeik folyósítása mi módon leendő bekövetkezése iránt; addig mondom, míg ezek így folytak, a német színház igazgató-

tulajdonosa, irodájának hűs árnyában egész nyugalommal készült a bekövetkezendő őszi és téli évadra, unszolta s felügyelt arra, hogy Feleky űzessen pontosan, s a hányszor ez nem történt meg, mindig azon csodálkozott, hogy Felekynek mi oknál fogva megy dolga olyan rosszul, mikor neki magának oly jól s kellemesen folynak napjai.

Ily kellemes foglalkozás közben következett be az ősz, s akkorára az igazgató-tulajdonos is befejezván készülődéseit, egymást érték a gyapju-utczai színházban az érdekes újdonságok. Sőt vezérszerepre is tett szert e színház, a mennyiben a Don Caesar operette, mely azóta, a mint olvassuk, bejárta Bécset s onnan fél Németországot, itt pillantotta meg első ízben az esti gázfényt.

Hanem a többi német eredeti színdarabok nem tetszettek nagyon s semmiféle állandó sikert nem lehetett elérni mindaddig, a míg ismét csak a magyar elem nem lépett előtérbe a «Zigeuner-Baron» képében

Strauss kopott zenéjű operettjének a külföldön is hasznára volt, hogy szövege új keretben mozog, s hogy a színiczédulán ott ragyoghatott Jókai neve; Budapesten is ötvenszer került színre, nem kis hasznára a német színháznak, melynek nyári,

őszi s téli idényt is Feleky és Jókai mentették meg.

A «Zigeuner-Baron» premiérajét a híres nevezetes német drámai vendégművészek egész sora követte; s a sorozat oly ügyesen volt összeállítva, hogy annak első trefferjét — valószínűleg a három közül a leggyengébbet — Bárkány kisasszonyt, mint magyar művésznőt állították oda a közönség elé, a ki nem találván kellő tért hazájában, kénytelen a berlini királyi drámai színházat boldogítani művészetével. Ügyesen volt ez adva azon oknál fogva is, mert Bárkány kisasszony hangjának fogyatékoságát rendkívül fényes jelmezek által tudták takargatni annyira, hogy a magyar közönség a drámai színésznőt elment inkább megnézni, semmint meghallgatni, s folyvást arról folyt a beszéd, minő ruhája volt Bárkány kisasszonynak, ritkán azonban arról, hogy mint játszott a tisztelt művésznő, a mi pedig mégis a fényes jelmez mellett is kell hogy latba essék.

A második láncszem volt egy művésznő, a kinek, mint Németország elsőrendű művésznőjének, azért van ideje a téli évad kellő magaslatán a gyapjú-utczai színházban vendégszerepelni, — mert egy érdekes szerelmi házasság tette volt lehetetlenné egy némethoni királyi udvari színháznál való megmaradását. Ez bizonyára igen érdekes

történet, a magyar közönségre nézve elég érdekes arra, hogy ezen elsőrendű művésznőt — a ki azt mondhatja magáról: a nagy világon e kívül nincsen számomra hely — megcsodálja s megdicsérje. Sőt, a mint magamnak is szerencsém volt azt hallani, ott parquet-ülésem árnyékában visszavonulva, — e művésznő annyira elragadta a magyar közönséget, hogy a maecenások egyike egész határozottsággal állította, miszerint a gyapjú-utcza színház drámai előadásai — mint öszest tekintve is — jobbak, mint a nemzeti színház előadásai. Szegény nemzeti színház, lám hová jutottál a magyarok Ítéző széke előtt akkor, mikor a külföldi szakemberek oly elismerőleg nyilatkoztak felőled; persze az a kiállítás alatt volt, mikor az idegenek mind el voltak vakítva ipari fejlődésünk váratlan nagy s meglepő eredményei által, a mi ezután visszahatással volt a drámai iparra is.

Borster úrról nem szólhatok már bővebben, mert megvallva az igazat, őt csak két ízben élveztem; tagadhatatlanul a három művész közül a legkiválóbb, s mint ilyen, nagyon szerencsés is, mert igen rövid idő alatt három ízben nézte meg tőle a közönség a Zalameai bírót. Ha Újházi ily szerencsés lehetne, — pedig megvallva az igazat, valami nagy különbséget a kettő között alig tudtam észlelni.

Ezen utolsó színházi levelem végéül — kivált, ha azt is felemlítem, hogy a várszínháznak is jól ment dolga egész őszi s téli alatt — azon örvendetes meggyőződésnek s megfigyelésemnek adhatok kifejezést, hogy a budapesti színházak állása, hasonlítva azok működési eredményét a világ jelenlegi siralmas színházi viszonyaival, teljesen kielégítőnek mondható, kivált ha meggondoljuk, hogy az idei őszi s téli campagnet egy oly évad előzte meg, minő a kiállítási egész időszak volt, mely alatt hullott a manna s dúsgazdaggá nevelte a legsilányabb vetést is.

Altalában ha valaha, úgy most vált kötelességévé a színházak ügyét befolyásoló tényezőknek, hogy folyton szem előtt tartsák azt, hogy a színházak csak addig virágozhatnak, vagy legalább tisztességesen élhetnek meg, a míg ezen intézeteket közművelődési tényezőknek fogjuk tekinteni, s e közművelődési tényezőket mindazon szellemi s anyagi pártfogásban részesítjük, a mely pártfogás nélkül feladatuknak megfelelőleg megélniök lehetetlen.

Oly időben, mikor Belgium másodtekintélyű városában, Antwerpenben a kir. színházat a téli évad alatt kénytelenek bezárni, azért mert nincs a ki látogassa (a lefolyt nyár alatt Antwerpenben kiállítás volt) s mikor Londonban a Her Majesty's

opera-házában a munkások s kardalnokok a Faust harmadik felvonása után strikeolnak, s kiállanak in corpore a színpadra, hogy a közönségtől alamizsnát kolduljanak, — a valódi színházbarát szíve elszorul. Ilyenkor nem csoda, ha azok felé fordulnak aggályos pillantásaink, a kik erély, de egyszersmind mérséklet s észszerű bánásmód által minden bizonynyal képesítve leendnek arra, hogy hazánk fővárosát mindenkorra megóvják ily szégyenletes közművelődési fiaskóktól.

ÖNVÉDELEM.

A szelíd intés közrebocsátása után elmondhatván: salvavi animam meam, az operaügyekkel nem igen gondoltam többé, úgy lévén meggyőződve, hogy a mennyiben vannak vagy merülhetnek fel a színházaknál nehézségek vagy bajok, azok a mi, tudniillik a színházlátogató közönség közbelépése nélkül is el fognak intéztethetni. — Annyival inkább nyugodtam meg e meggyőződésemben, mert mindig ellenese valék annak, hogy egy közintézet belső ügyeinek elintézése a nagyközönség fóruma elé vitessék.

A nyári meleg napok beálltával azonban idylli nyugalmamból felzavart annak híre, hogy az intendáns a hírlapíró urakat maga köré gyűjtven, előadásában a meglevő bajok bűnbakjául elődjét tünteté fel, mint a kinek fonák eljárása okozója a mindinkább felszínre kapó bonyodalmaknak.

Megvallva az igazat, gróf Keglevich István ezen tettét egyáltalában megérteni vagy felfogni képes nem valék, — mert ha bűnösnek tartott vagy tudott, ám pereltetett volna be az intézet képviselőjében,

mely esetben kötelességemnek tartottam volna eljárását helyeselni.

Ha, tegyük fel, teljesen azon úton kezdette volna meg működését, melyet elődje követni jónak tartotta, s ez ösvényen haladva bonyodalmak által feszélyeztetik, s ekkor, okulva a tapasztaltakon, ellenkező útra tér vala s ezt egész őszinteséggel kinyilvánítja, — ekkor nem lehetett volna egy szavam sem ezen egészen következetes eljárása ellen.

De mindazt rosszalni, a mit elődje tett, s a legapróbb részletekig a mennyiben csak lehetséges, mindazt lerontani, a mi volt s azután e chaosért, mikor az már-már alkalmatlanná kezde válni, elődjét okolni, — ezt oly következetlenségnek tartom, melyet egy oly szellemdús embertől, mint a milyennek gróf Keglevich Istvánt ismerem, sohasem mertem volna feltenni.

Nem csoda tehát, ha kissé felizgatott kedélyállapotom révén, a minden oldalról felém özönlő felszólításoknak, több napi habozás után engedve, egy cikket bocsátók a lapok rendelkezésére.

Ekkor történt az meg rajtam, hogy tisztelt barátom, Falk Miksa lapja a történt megbeszéléstől eltérőleg nem a többi lapokkal egyszerre az 1887-ik évi július 7-iki reggeli számában a Lloydnak, — hanem társait megelőzve s nekem igen-igen sok

kellemetlenséget okozva, már a július 6-ki esti lapban tette közzé azon cikket, melynek kéziratát az nap délután 1 órakor magyar nyelven írottan adtam a szerkesztőségnek.

A m. kir. operaház bajai.

Midőn ez év február havának i-én közel i i évi intendáns! működésem után ez állásról lemondtam, sok minden eshetőséget tudtam elképzelni, csak azt az egyet nem, hogy kénytelen leszek viselt intendansi állásomra vonatkozólag hirlapi nyilatkozatot közzé tenni.

És íme alig múlt egy fél év, és e kényszerűség bekövetkezett, s noha nem tartozom a mindenáron nyilatkozni szeretők közé, két igen fontos ok mégis arra késztet.

Az egyik tisztán személyi.

A fővárosi sajtó hasábjain ugyanis az utóbbi időben elszórva, egyik-másik lapban egy-egy nyilatkozat kísért, mely az operaház ügyeivel foglalkozva tendencziózusan oda gravitál, hogy a küszöbön álló válság oka az 1886-ra általam fölterjesztett költségvetés irrealitásában rejlik, mely állítólag úgy lett szerkesztve, hogy a napi jövedelmek átlaga — úgymond — a kiállítási év jövedelmeinek megfelelőleg praelimináltatott.

A tényleges jövedelem pontos számaival illuszt-

rált e fajta nyilatkozatok semmi kételyt nem hagynak fent azok forrása iránt.

Ezzel tehát egy igen komoly vád, az irrealitás és tekintve, hogy Magyarország első műintézetének sorsa forog kockán: a frivol könnyelműség vádja lett konkrét alakban kimondva felettem. E vádnak értelmi szerzője különben már azt megelőzőleg tetszelegve ismété azt az állítást, hogy ő az operaházi állapotokban Augias istállóját találta. Ez volt első állítása. Miért? nem tudom. Valószínűleg csupán azért, mert mindenáron herculesinek akarta feltüntetni a reá váró feladatot.

No de az új intendáns «herculeségéről» majd később fogok megemlékezni, előbb beszámolok a nyilvánosság előtt arról, hogy minő alapokon készíttettem én a költségvetéseket. Azt hiszem, a közönség részéről történő megítélésre elég lesz az utóbbi három évet bemutatni.

A praeliminált bevételekről szól a vád. Praeliminált bevétel kétféle van: bérlet és napi bevétel.

A bérletbevételekkel röviden végzek, egyszerűen annyit mondva, hogy mindannyiszor több jött be, mint a mennyit praelimináltam. Ennek megtámadásába tehát a legharapósabb rosszakarat foga is bele törnék.

A napi jövedelmekkel szintén úgy jártam. Midőn e két szak külön választatott, a napi jövedelmek

praeliminációjára nem igen volt pozitív adatom. Alapul vettem tehát az 1883—84. évnek operai jövedelmét. Ez 700 frt átlagos napi jövedelmet tüntetett fel, az igazgatóság tehát — tekintve az operaház megnyitási évének vonzerejét — ez évet 1000 frt napi bevétellel praeliminálta. Az eredmény volt 152 előadás után 163,069 frt 80 kr., tehát csaknem 1 100 frt napi átlagos bevétel. Ez tehát nem volt illúzió.

Következett az 1885-iki 9 hónapos — ápril-decemberi kiállítási év. I la valaha, úgy ekkor az igazgatóságnak alkalom kínálkozott vérmes reményeket táplálni, de az igazgatóság ezt nem tette. Különben szóljanak a számok. E 9 hónapos csonka évre praelimináltatott 195,000 frt és befolyt 172 előadás után 223,868 frt 70 kr., tehát 28,868 frt 70 krral több a praeliminálnál. Ez sem mondható tehát utópiának.

De az ellenem irányzott vád abban akar kulminálni, hogy én ezen év bevételeinek alapján csináltam az 1886-ik egész év napi jövedelmeinek praeliminációját. Nos, hát ez egyszerűen nem igaz. Íme a számok.

Az 1885. kiállítási évben 172 előadás jövedelmezett 223,868 frt 70 krt, az 1886. évre pedig 188 előadásra praelimináltatott 209,000 frt, tehát 16 előadással többre 14,868 frt 70 krral kevesebb.

Pedig e 188 előadás egy egész esztendőre és nem kilencz hónapra esik, mely egész esztendőből hat teljes hónap — januártól márczius végéig és októbertől december végéig — esik a fősaisonra.

Miben rejlik tehát az én számításom, az én költségvetésem irrealitása? Egyszerűen abban, hogy nem tudtam, ki lesz hivatali utódom, mert annak öt hónapi működése alatt a színházak jövedelmességében oly aggasztó mérvű csökkenés állott be, melyet a legnagyobb pesszimizmussal sem mertem volna praeliminálni. Ő bizonyára a legjobb intenióktól vezetve — fenekestől felforgatta a színházaknál eddig dívó rendet, és merész buzgalommal saját maga vállalkozott mindama feladatokra, melyeket előtte az egész igazgatóság tanácskozásokkal mérlegelve, hosszú tapasztalatai és küzdelmes áron szerzett műértelme segélyével végezett.

A semmi által nem indokolt drákói szigor, a veszedelmes despotizmus, melyet meghonosított, egyenkint megtámadták mindama tényezőket, melyek egy színház boldogulásának feltételeit képezik. Az operai főbb tisztviselők lázas ingerültséggel végezik feladatukat, felelősségük tudatában oly dolgokért, melyeket sem nem terveitek, sem helyeseknek nem találnak, a művészi személyzet el van kedvetlenedve, a közönség — és az a fő-

baj — szokott és általa jogosan megkövetelt mű-
élvezetében megkárosítottnak látva magát, a leg-
veszedelmesebb divatra adta fejét: nem jár szín-
házba, és pedig sem az operába, sem a nemzeti
színházba, úgy mint járt eddig.

De még a bérlők is, a színházi jövedelmeknek
e megbecsülhetetlen forrása az újabb intézkedések
által kínosan érezték magukat meglepve; s így
valóban minden el lett követve ez öt hónap alatt,
hogy az én költségvetésem irreális legyen.

Nem mulaszthatom el ez alkalommal egy gya-
núról megemlékezni, mely mesterségesen csem-
pésztetett a közvéleménybe és még máig is foly-
tonosan lappang. Ez az anyagbeszerzések körül
állítólag elkövetett roppant visszaélésekre vonat-
kozik. — Erről a dologról hihetetlen és mesés
híreket terjesztettek s szinte csodálom, hogy a
királyi ügyészség figyelmét nem vonta magára.
Pedig az egész abból áll, hogy egyik operaházi
tisztviselő túllépve a szabályrendeletek által neki
biztosított jogkörét, sokkal többet vásárolt, mint
a mennyit a folyó szükséglet igényelt. E tárgyban
különben a legilletékesebb fórum, a belügyminis-
teri számvevőség szigorú vizsgálatot tart, s így
nem tartom czélszerűnek annak befejezte előtt
hozzászólni; az azonban, hogy a bevásárolt színi
szerelvények rendben találtattak, a most elkészült

leltárakból is kitűnik, a miért köszönettel tartozom hivatali utódomnak, ki pénzt nem kímélve, egy egész hivatalt szervezett e leltárak rohamos elkészítésére.

Én a leltárak elkészítését csak e nyár folyamán ígértem felterjeszhetőnek, mert az azzal foglalkozó gazdái és ruhatári személyzet az operaház megnyitása óta úgy el volt foglalva folyó ügyekkel, hogy azt eszközölni csak a szünetekben tudta volna. De hogynem! mikor csaknem minden három hétre egy új opera felszerelése esik. Persze utódom alatt kényelmesen ráérték, igen szerencsés idő volt e rövid korszak a leltárak elkészítésére, mert az estélyek rendezésében a ruhatári és gazdái személyzet nem volt elfoglalva, az operabálok sem igen erőltették meg őket, az a néhány dominó kikölcsozvése, mely e virágzó vállalattal járt, nem igen sok munkát adott. Nos, újdonságokkal vagy régi művek színrehozatalával sem zaklatta őket az új intendatúra, miután «Lahor király»-on kívül semmi újabb darab nem vette igénybe idejüket, «Figaro lakodalma» ugyanis nem szükségelven sem gazdai, sem ruhatári intézkedéseket.

A személyem ellen intézett támadás értéke tehát ezekkel kellőleg meg van világítva, és én nyugodtan várom a közönség ítéletét.

A másik és bizonyára sokkal fontosabb ok, mely

engem jelen felszólalásra késztet, semmi más, mint magának az operaháznak az ügye, melyet nagyon szomorú esélyeknek látok kiszolgáltatva. Képzeltető-e az enyémnél természetesebb érdeklődés? intendánsi működésem életemnek egy jelentékeny részét képezi és bármily hibásak lehettek is egyes intézkedéseim, de hogy a legodaadóbb szeretettel csüngtem ez intézel sorsán, azt eddig senki kétségbe nem vonta, sőt bátran mondhatom, hogy hibáim nagy része épen a szeretetnek rovására esik.

Egy latin közmondás azt tartja, hogy a világ kormányzásához kevés bölcsesség kell, természetes tehát, hogy egy színház kormányzásához szintén nem sok kell. De azzal a kevéssel okvetlenül bírni kell. Midőn ezelőtt 11 évvel elfoglaltam intendánsi állásomat, éppen nem virágzó állapotokat találtam, de kétségbeejtőket sem, és pedig annyival kevésbé, mert műintézetünk (persze még akkor drámai és operai együtt) oly kiváló művezetők és művészi tehetségek birtokában volt (most is megvannak), hogy misem látszott könnyebbnek, mint azokkal boldogulni. Feladatomból mindössze abból állott, hogy e képességek érvényesülését elősegítem, hogy egészséges szellemet honosítsak meg az intézet körében, mely kedvet éleszt és üdvös versenyre buzdít mindenkit.

Mióta például Paulay igazgató lett, valódi szentségtörésnek tartottam volna artisztikus intézkedéseibe magamat beleártani. Függetlenül engedtem, hogy kiváló képességeit, melylyel csak nemes ambíciója tud versenyt tartani, a nemzeti színház és így színművészetünk érdekében érvényesítse. És látva, hogy a művészi ügykezelés nagy munkája nemcsak képességeit, de idejét is igényli, óvakodtam őt aprólékos administratív teendőkkel zaklatni. Ezeket Csepregi titkárral végeztük, kinek providenciális ismereteit csaknem félszázados színházi ügyekben való tapasztalás egészíté ki, s ha Erkel Sándor igazgatónak a művészi ügykezelés teendőiben segédkeztem, az leginkább azért történt, mert reá egyéb teendők mellett a karnagy nem épen kényelmes teendők is várhoztak.

Miért ne vallhatnám be büszkén, hogy e rendszerrel a közönség, a sajtó és a magasabb köreik nem voltak elégedetlenek.

Mi ok forgott tehát fenn, azt egyszerre halomra dönteni, még pedig kíméletlen erőszakos kézzel? Mert úgy történt. Meglehetősen jól vagyok informálva és információmat a sajtóban legközelebb megjelent közlemények is megerősítik.

Az operai intendáns, igazgató és rendező közti antagonizmus csaknem megdőbentő. Elég az utóbbiaknak valamit akarni, hogy az meg ne tör-

ténjék. Művészek, kiknek nemcsak ambíciójuk, de létkérdésük, hogy az intézetnél legyenek, mert végre is Magyarországon nincs más opera, folytonos izgalomban tartvák, mert nem tudják, melyik pillanatban és mi okért küldetnek el; a hivatalnokok önérzete valóságos kőpadra feszítették, midőn lakájok módjára az intendansi előszobában ácsorogniok kell.

Képzeltető-e tehát, hogy ezek együtt egy élet-erős organismust képezzenek és derekasan megoldhassák azon nagy művészi feladatokat, mely végre is a két intézetnek főcélja?

Mivel menthető például az, hogy Paulay hónapok óta alig van a színpadon, hanem a helyett a főkönyvből készít intendansi rendeletre kivonatokat?

E kérdések külön és együtt magukban rejtik a szomorú választ, és én nem habozhatom kijelenteni, hogy e rendszer (ha ugyan szabad annak neveznem) a teljes disszolúcióhoz vezetné mind a két intézetet, ha nem volna meg az az egy jó tulajdona, hogy nem tarthat sokáig.

Nem, mert vétót mond a deficit.

Keglevich István intendáns úr, mint czikkem elején már említém, Augias istállójának nevezte azon operai állapotokat, melyeket neki átadtam. Nos, ha a dolgok a mostani mederben folynak tovább — hogy én is az ő mythologiai hasonlaté-

val éljek — úgy félok, hogy Augiás istállója akként telik meg, hogy nem Herkules, de Rothschild kellend annak kitisztításához. A magyar állam azonban, fájdalom, bár sokkal tartozik Rothschildnak, de koránt sincs oly ranzsírozott viszonyok közt, mint a szajnaparti bankár.

A kik ismerik békés, engesztelékeny természetet, a kik tudják, hogy hosszú, csaknem félszázados közpályámon mindig el tudtam kerülni a személyeskedő harczot, méltán csudálkozni fognak e sorokat olvasva. S valóban magam sem hittem, hogy e kényszerűség valaha bekövetkezik, de hiába: rendkívüli okok rendkívüli okozatokat szülnek.

Következő nap a «Nemzet»-ben gróf Keglevich István válasza jelent meg:

Az opera bajai.

Sajnálattal veszem ki báró Podmaniczky Frigyes mai nyilatkozatából, hogy ő magát identificálja azokkal, a kikben a közvélemény az opera jelenlegi kedvezőtlen helyzetének okait keresi; és az általa használt hangokból látom, hogy sikerült azoknak, a kik őt védfegyverül felhasználni óhajtják, vele elhitetni, hogy én ellene írok és ellene íratok. Pedig ezt nem tettem. — A bárónak czikke

oly hangon szól, és oly téren mozog, melyet használni és a melyre őt követni nem fogom.

Úgy mint eddig, a hírlapok terén szorítkoztam arra, hogy tényeket és számokat közöljek egyes szerkesztővel; úgy mint eddig, én nem támadtam senkit, alig védtem magamat a folytonos támadások ellen és csakis az intézet érdekében a közvélemény félrevezetését akadályozni igyekeztem, úgy ma is csak néhány tényt tartok közlendőnek, szives tudomásvétel és belátás szerinti felhasználás végett.

Báró Podmaniczky Frigyes 1886-ra készült előirányzatát reálisnak bizonyítani igyekszik a következő számokkal:

1885-ben volt 172 előadás után napi bevétel 225,868 frt 70 kr., 1886-ra előirányoztatott 188 előadásra 209,000 frt, tehát 14,868 frt 70 krral kevesebb. — Ebből áll az egész bizonyítása, a conclusio elmarad; majd elmondom azt én, a számok helyreigazítása mellett:

	forint	Egy előadás után forint
1885-ben volt 172 előadás után		
bevétel	223,868·70	1301·56
1886-ra volt előirányozva 180		
(nem 188) előadás után ...	209,600·—	1164·44
Tényleg 1885. évben volt nov.		
hóban 18 előadás után	17,718·30	984·35
Deczember hóban 17 előadás		
után	10,074·40	592·61

1886. évre:				forint	Egy előadás után forint
Január	hóban	20	előadás után	13,008·50	650·42
Február	"	19	" "	13,583·90	714·14
Márczius	"	19	" "	20,359·70	1071·50
Április	"	18	" "	9,141·60	507·86
Május	"	19	" "	13,208·90	695·20
Junius	"	15	" "	4,055·30	270·35

Ezen számokból aztán lehet concludálni; és pedig:

1- ször azt, hogy az 1886. évre készült bevétel-előirányzat vérmes volt, minthogy az 1 164 forint 44 kr. sohasem lett elérve, még a legjobb téli hónapokban sem, pedig hogy amaz évi átlag eléressék, azt télen messze túlhaladni kellett volna.

2- ször azt, hogy azon aggasztó mérvű csökkenés, melyet a báró úr a legnagyobb pessimismussal sem mert volna praeliminálni, nem február i-től kezdve állott be, hanem november i-től kezdve 3-ször, hogy márcziusban az általam szerződttetett Lassalle-előadások a napi bevételt 1071 frt 50 kr-ra emelték, azaz oly összegre, mely a kiállítás óta soha elérve nem lett.

3- ször, hogy a báró Podmaniczky Frigyes inténdánsága alatti utolsó 3 hónapban, u. m. november, deczember és januárban a napi bevétel volt összesen 55 előadás után 40,801 frt 20 kr., tehát előadásonkint 741 frt 81 kr.; ellenben az én inten-

danturám első 4 havában volt 75 előadás után 56,294 frt 10 kr., tehát előadásonként 747 frt 24 kr.; nem tudom tehát, ezen számokban feltalálni-e amaz aggasztó mérvű csökkenést, mely az én helytelen intézkedéseim által előidézett volt.

Megjegyzem, hogy a három operabál bevétele 17,102 frt 10 krral ama bevételi összegekben benn nem foglaltatik.

Fel kell még hoznom két vendégszereplés eredményét, mely a bevételekre nagy behatással volt, kivált a tiszta bevételekre: t. i. Lassalle, a kit én szerződtettem és Mierzwinsky, a kit báró Podmaniczky Frigyes szerződtetett.

Ez utóbbi fellépett 4-szer és volt előadásonként:

Bevétel	Kiadás	Tiszta jövedelem
7,958.90	7. 191.57	191.83

Lassalle fellépett 6-szor és volt előadásonként:

Bevétel	Kiadás	Tiszta jövedelem
14,469.20	6,855.75	1,268.90

Itt is tehát a múltból átvett szerződtetés apasztotta az én bevételeimet és nagy nehezen sikerült új szerződtetés által az eredményt kedvezővé alakítani.

Ezeket az 1886-iki előirányzat bevételi részét illetőleg.

Annak kiadási részéről mélyen hallgat báró Podmaniczky Frigyes — követni fogom példáját.

Azon körülmény, hogy nagymérvű izgatottság uralkodik művészek és hivatalnokok között, előttem ismeretlen — azt hiszem előttük is. Lehet, hogy néhány hivatalnok izgatottságban van, a mióta én bevonultam az operába, de ez aztán nem kár, hanem haszon az intézetre névé.

Felette érdekes lehetett megtudni Paulay igazgató úrnak, hogy mi oknál fogva van ő hónapok óta alig a színpadon.

Végre két kis közmondást:

Qui dit trop, ne dit rien.

Vous criez, donc vous aves tort.

A válasz megjelenésének napján a következő levelet intéztem gróf Keglevich Istvánhoz, mely által én az egymás között keletkezhető mindenemű tollharcznak őszintén véget óhajtottam vetni egyszer s mindenkorra.

Budapest, 1886. július 8.

Kedves barátom!

Nekem nyilatkoznom kellett azok után, a mik a sajtóban s annak körében történtek; te ügyesen s elmésen válaszoltál nekem ma.

A mint előre mondtam, én semminemű tollharezba nem bocsátkozhatom s így tehát e szerintem közöttünk bevégzett ügyre nézve többé fel nem szólalok.

Ezt veled tudatni azért tartottam kötelességemnek, hogy tudhasd s lehess meggyőződve arról, hogy bármi reflexiók lássanak is ez ügyre vonatkozólag napvilágot, én nekem azokra sem befolyásom, akár directe, akár indirecte nem volt vagy leend, sem pedig azok az én akaratommal vagy hozzájárulásommal a közönség elé nem jutottak.

Hazafiúi üdvözlettel barátod és híved

PODMANICZKY FRIGYES.

A MIT VÁLASZ NÉLKÜL HAGYNOM NEM LEHETETT.

Az operaházi krízis folyton tartott, s ha esetesen az emberek unni kezdték e minduntalan megújuló felmelegítését egy oly ügynek, melyen sem a hírlapíró, sem a hírlapolvasó, sem a színházakat járó vagy ezeket mellőző közönség nem segíthetett, úgy bizonyára maga az intendáns, gróf Keglevich István volt az, a ki egy-egy meglepő s váratlan felfedezés, meglepetés, disciplináris eljárás vagy felolvasás segélyével ismét schwungba tudta hozni ezen odiozus ügyet.

Ily schwungba hozatala az operaházi válságnak következett be 1886-ik évi november 16-án, a mikor Keglevich István gróf az operaház válságáról értekezett az «írók és művészek körében».

Ezen értekezlet nyomán, noha abban mindenről inkább s több említés tétetett tulajdonképen, mint az operaházi szerződésekről, ismét fel lett vetve az úgynevezett «terhes szerződések» kérdése.

Az e tárgyról való mendemondák oly mérveket öltöttek, hogy legjobb barátaim hozzám fordultak

azon kérdéssel, vajjon melyek azon terhes szerződések, melyek az operaház pénzügyeinek rendezését még évekre kihatólag lehetetlenné teszik. — Ugyanazok, a kik e kérdéssel fordultak hozzám, egyszersmind felkértek, nyilatkoznám e tárgyban s ne engedném azt meg, hogy ellenem oly vádak hozassanak fel s hirdettessenek urbi et orbi, a melyek az igazságnak megfelelőleg czáfoltatván meg, a ridiculusus szerepét veendik fel.

Nehezen adtam reá magam valamely, az igazságnak megfelelő helyreigazításra, részint azért, mert azon «beata simplicitas»-nál fogva, mely bennem a végletekig terjedő bizalom képében élt utódom iránt, egy darab írást nem tartottam meg, midőn az intendansi állásról lemondottam; részint pedig azért, mert azt hívém, hogy azon az intendánshoz írt levél, melyet az «Önvédelem» című fejezetben közöltem volt, mintegy erkölcsileg arra kötelez, hogy mindennemű, az operaházat illető ügyekre nézve ezentúl hallgassak.

Báró Messnil Viktor régi barátomhoz fordultam tehát e kételyeimet illetőleg s az ő tanácsa s megnyugtatósa nyomán fogtam azután úgy, a hogy épen lehetett, azon adatok összeillesztéséhez, melyek segélyével ezen alább közlendő értesítést adtam át a «Nemzet» szerkesztőségének.

Az operai szerződések.

Sokat olvastam s hallottam a közel lefolyt néhány hó alatt azon terhes szerződésekről, melyek megkötése által a m. k. operaház volt igazgatója a m. k. operaház jelen intendaturáját évek hosszú sorára lekötötte, illetőleg egy újabb korszak megkezdhetésére nézve tehetetlenségre kárhóztatta.

Utána jártam, a mennyire lehetséges volt, a dolognak s adom úgy, a mint megtudhattam a magán-énekesnők és énekesek szerződéseiről birtokomba jutott adatokat; miután hivatalos adatok nem állanak rendelkezésemre, meglehet, hogy téves adat is fordul köztük elő. De nem hiszem, hogy e néhány tévedés az egész képnek megítélését lehetlenné tenné.

Az 1886-ik év április i-től kezdve a következő szerződések voltak érvényben a m. k. operaház magán-énekesnői személyzetét illetőleg és pedig:

1. Turolla Emma régi szerződése 3 óra	12,000	frt
2. Reich Irma régi szerződése ó évre	12,000	«
3. Szigetiné-Humann Erzsí új 3 éves szerződése	5,000	«
4. Risley Leüa régi szerződése 4 évre	10,000	«
5. Oselio Gina új szerződése 1 évre	10,000	«
6. Bartolucci Victorina régi szerződéséből 1 hó	1,000	«
7. Bianchi Bianca régi szerződése 3 év	10,000	«
8. Maleczkyné Josefíne régi szerződése 4 évre	9,000	«
9. Komáromi Mariska régi szerződése 2 évre	4,000	«

10. Kordin Mariska régi szerződése 1 évre	3,500ft
11. Saxlehner Emma régi szerződése 2 évre	3,600«
12. Doppler Ilka új szerződése r évre	1,500«
13. Rotter Gizella régi szerződése 1 évre	2,000«
14. Ábrányi Margit új szerződése 1 évre	1,800«
15. Stoll Gizella új szerződése 1 évre	1,800«
16. Dévai Janka új szerződése félévre	730«
17. Henszler Helén régi szerződése 6 óra	750«

Ezen 17 művésznő közül új szerződést bírtak hatan, úgymint: Szigetiné 3 évre, Oselio 1 évre. Doppler Ilka 1 évre, Abrányiné 1 évre, Stoll Gizella 1 évre, Dévai Janka 6 óra; a hajdani igazgatóság tehát nem vádolható azzal, hogy a magánénekesnők közül egy csomó terhes új szerződést varrt az új intendáns nyakába.

Ezen 17 művésznő közül régi szerződést bírtak tizenegyen, úgymint: Turolla 3 óra, Reich 5 évre, Risley 4 évre, Bartolucci 1 óra, Bianchi 3 évre, Maleczkyné 4 évre, Komáromi Mariska 2 évre, Kordin M. 1 évre, Saxlehner 2 évre, Rotter G. 1 évre, Henszler Helén félévre.

Miután Turolla Emma, Bartolucci V., Kordin M., Rotter G., Henszler Helén, mint a kiknek szerződéseik úgyszólván csak hónapokig tartottak és miután továbbá Reich Irma, a ki azóta elpárolgott, teljesen kiesnek minden kombinációból, csakis a következőkről lehet szó mint terhes szerződéssel bírókról:

1. Riskey L. 4 évre 10,000 forint évi díjazással 8 hónapi szereplési kötelezettséggel.

2. Bianchi Bianca 3 évre 10,500 ft évi díjazással, 3 ½ hónapi szereplési kötelezettséggel.

Maleczkyné 4 évre 9000 ft évi díjazással, 10hónapi szereplési kötelezettséggel.

4. Komáromi M. 2 évre 4000 ft évi díjazással, 10v2 hónapi szereplési kötelezettséggel.

5. Saxlehner E. 2 évre 5600 ft évi díjazással, 10v2 hónapi szereplési kötelezettséggel.

Ezen öt itt előszámlált művésznő szerződésai képviselik tehát azon «terhes szerződéseket», melyekről annyit hallok beszélni.

Egy szó commentárt ehez nem írok, hanem reá bízom ezen ügy eldöntését, helyesebben mondva megítélését a magát ezen ügyek körül érdeklődő közönségre.

A férfiakról, illetőleg a magánénekesekről nem szólok, miután Perotti Gy. szerződése úgysis csak egy évig tart még, Gassi Ferencz pedig, mint felesleges el lett bocsátva. — Nem szólok pedig azért, mert nem tudom elhinni, hogy az intendatura képes volna Bignio, Odry, Ney, Hajós nélkül egy nemzeti operát fenntartani, a többi magánénekesek szerződésai igen rövid ideig tartók, úgy hogy azokról említést tenni nem is érdemes.

A hosszabb időre szerződött segédénekesek

ellen pedig az intendaturának panasza alig lehet, mert segédénekes csak úgy használható, ha nagy gyakorlottsággal bír.

A balletet illetőleg le kell említenem, hogy Coppini Zsófia helye is üres volt, mert szerződése, ha jól emlékszem, 1886. évi április 30-án járt le.

Erkel Sándornak mint karnagynak volt 4000 frt évi díja. Mint igazgatónak ugyanő neki 1500 frt fizetése volt; összesen tehát 5500 frt évi díjat élvezett.

Az ő helyébe szerződtették Nikits urat, a ki állítólag 8000 frt évdíjat fog élvezni. De bizonyos vagyok benne, hogy ha az operaháznak még néhány hivatalnokát el fogják csapni, a jövőre szerződtetendők ára nagyon fel fog szökkenni.

De kérdem, hogy találhatók itt fel azon «óriási fizetések», melyek miatt e «kedvezőtlen számarányon változtatni nem lehetend évek során át sem», a mint azt gróf Keglevich István értekezésének kilenczedik kikezdésében említi.

Ő, a ki, a mint azt ugyanazon értekezésének harmadik kikezdésében elmondja, már évek óta tanulmányozza a külföldi s hazai színházi ügyeket, hogy állíthatja azt, hogy 10—12,000 forint óriási fizetés egy oly művésznő részére, a ki élete színejavát az énekesnői pályának szenteli, a mely — hisz azt neki legjobban kell tudnia — nagyon

sikamlós s múlandó, mert egy meghülés vagy véletlen örökre véget vethet a művésznő minden csak képzelhető keresetének s jövőjének.

Az értekezéslet többi mozzanataira nem vonatkozom, noha nagyon sok mulattatót lehetne ez alkalmából elmondani, Keglevich István gróf ügyességéről, az «Írók és művészek köré»-nek naivságáról s arról is, hogy az intendáns által utóbb hallomás szerint perhorrescált s általam is feleslegesnek tartott színházi enquet kérdését tulajdonképpen az intendáns maga léptette életbe épen ezen értekezése segélyével.

DE MORTUIS NIL NISI BENE.

Aszódi kastélyunk homlokzata 1848-ig, a XVII. században dívó szokáshoz képest, különféle, részint a mindennapi életből, részint a vallásos érzületből fakadó jelmondatokkal vala bepingálva. A kastély középszárnyán, a közös czinteremnek (halottas-ház) az erkélyre nyíló ajtaja fölé a többek között a «De mortuis nil nisi bene» jelmondat volt nagy fekete betűkkel oda festve.

E latin jelmondat valódi értelme szerint járok el úgy hiszem, midőn az intendansságomról elmomdottakból kifolyólag egy férfi emlékét akarom megvédeni az ellene annak idején s azóta is minduntalan felhozott vádak ellenében. — E férfi legszentebb meggyőződése szerint sokkal több hasznára volt a nemzeti színháznak, mint azok mindannyian egyesített működése, a kik nem ismerve vagy nem akarva ismerni a valódi körülményeket, mindig saját gyengeségeiket igyekeznek mások kisebbitése által palástolni. — Sokan vannak nálunk ilyenek. — E másokat becsmér-

lőknél szintúgy szokássá vált már s megczáfolhatlan tényként állítatik fel e két alaptétel:

«A nemzeti színház újabb felvirágzása egyesegyedül Paulay igazgatónak köszönhető, mert Szigligetinek ezen intézetnél való működése a nemzeti színház haladására nézve nem hogy hasznos, de inkább káros volt. Podmaniczky pedig, habár i i évig volt is a nemzeti színház intendánsa, egy ártalmatlan nullánál egyebet alig képviselt, mert passiv működése = semmi.» Körülbelül ez a valódi értelme mindazon beszédeknek, czikkeknak, nyilatkozatoknak, melyek az 1866-iki m. kir. operaházi s részben nemzeti színházi válság beállása óta s alatt elmondattak, nyomtatásban megjelentek s felhozattak érvül az egyik mellett vagy a másik ellen.

A mi a rólam elmondott véleményt illeti, az ellenében egy szót sem fogok soha mondani, annyival kevésbbé, mert az elvitázhatlan tény, hogy intendansságom alatt a nemzeti színház soha addig el nem ért tökélynek és tekintélynek fokát érte el. — Ha nem érte ezt el általam, hanem Paulay által, a ki valóban működött, míg én, mint mondatik, csak névleg léteztem ott, annál jobb; mert a működő fél megmaradt az intézet s az intézmény számára, s csak az üres czégtábla távolított el, leköszönésem képében.

Sem magamról tehát s még kevésbbé Paulayról, mint igazgatóról — ezúttal szólni nem akarok; annyival inkább nem, mert Paulay érdemdús hivataloskodása s működése által megfelel magáért s teljesen igazolja azt, a mit róla állítanak. — Magamról pedig nem szólok már csak azért sem, mert hisz e fejezet címe: «De mortuis nil nisi bene», már pedig akár milyen gyengén is, de mégis meg elő lénynek tartom magam.

A «De mortuis nil nisi bene» nem is azt jelenti felfogásom szerint, hogy a halottakról csak jót mondjunk; hanem jelenti azt, hogy a halottakról — miután azok többé nem képesek védelmezni önmaguk ügyét, csakis igazságosan, azaz jól beszélünk. — Hogy az mi nehezen volt elérhető, a mióta a világ létezik s emberek által van benépesítve, azt leginkább bizonyítja e jelmondat ősi volta s annyira általánossá vált használata.

Szigligeti Edéről kívánok néhány szót szólani, egészen e jelmondat valódi, most fejtegetett értelméhez képest: nem dicséneket hangoztatván, hanem tényeket állítván oda az üresen kongó phrasisokkal szemben, mely tények untig eleget beszélnek s egyszersmind felderítik az igazságot.

Mikor én a nemzeti színházhoz jutottam s Szigligetivel közelebb érintkezésbe léptem, azonnal világos lett előttem, miért áskálódik ezen

igen becsületes, rendkívül sok szakértelemmel s gyakorlati ismeretekkel bíró ember ellen, annyi, nálánál sokkal kevesebb tehetséget felmutatni képes ócsárló.

Szigligetinek — elnézve magán-jellemétől, melyei különösen azért becsültem nagyra, mert a velem való hivatalos érintkezésben nyoma sem volt az alázatosságnak vagy hunyászkodásnak, véleményét minden alkalommal, akár tetszett az nekem, akár nem, nyíltan s leplezetlenül mondván el — a nemzeti színháznál elfoglalt állásán, hogy úgy mondjam, három féreg rágódott. E hármas szövetség a következő elemekből volt egybe alkotva.

Először Szigligetinek nem volt tekintélye, mert állása, melyet a színháznál betöltött, nem birt azon attribútumokkal, melyek okvetlen szükségesek ahhoz, hogy valakinek hivatala és tekintélye mintegy kiemelkedhessék.

Hisz ő a n. színháznak dramaturgja, művezetője s administratív igazgatója volt, mely reábízottakból kifolyólag lépten-nyomon érdeket kelle sértenie s épen azokkal leggyakrabban collisióba jutnia kötelessége teljesítése közben, a kik a körülményekben s tulajdonságaikban rejlő okoknál fogva természetes ellenségei vagy legalább is ellenei valának.

Másodszor Szigligetinek számos tagból álló családja volt s ezek között három vagy négy leánygyermek is, a kik közül az én tudtommal kettő készült s próbálkozott a színi pályán. De Szigligeti mint atya köteles volt családjának érdekeit is megvédeni s ez egészen természetes körülményből kifolyólag a legjobb akarat mellett is néha ferde irányba jutott. A színi pályára készülő leánygyermekai ugyanis a n. színházhoz vágyódtak, mely körülménynek okait kutatni nem tartjuk magunkat hivatottnak, noha bárhol lehettek volna szerződve, csak ott nem, a hol édes atyjuk művezető, első sorban a szereposztással s a színre hozandó darabok betanulása körüli örökdéssel volt kénytelen foglalkozni.

Állásának e gyengéi súlyosan nehezettek az atyára s az intézet hivatalnokára; de mindaddig, míg kívülről nem jöve segítség, az imént jelzett befolyás alól felszabadulni képes nem volt e különben házias életű férfi.

Harmadszor és «nunc venimus ad fortissimum virum»:

Szigligeti egyike volt legkitűnőbb színi költőinknek s száz különféle jellegű s fajtájú darabot írt, a melyeknek nagy része nem csak jó volt, de a mi nagyobb érdem ennél, tetszett is; s a mi még az érdemnél is több és csodálatosabb, tekintve az

akkori idők folyását, szép csomó pénzt is jövedelmezett a szerzőnek. — Már az oly bűn volt, melyet mások, a kiknek szintén lehettek volna leányaik s a kik szintén írhattak volna színdarabokat, s a kik leányaikból talán szintén drámai művésznőket — nem pedig egyszerűen színésznőket — akartak faragni, soha meg nem bocsátottak neki.

Képzeljünk magunknak egy művezetőt, a kire a szereposztás s a műsor felette nehéz és fontos ügye van természetszerűleg bízva, — de a kit az úristen két színésznő leánynyal s vagy harmincz jó és vonzó darabbal áldott meg.

A művezető leányai szerepeket követelnek, míg a művezető fentebb jelzett természettel bíró darabjai helyet követelnek maguknak a műsorban. Ennyi követelménynek eleget akarni tenni, a családi békének, a mások hiúságának s érdekeinek megsértése nélkül, ez a lehetetlenséggel határos.

Alig egy év lefolyása alatt ezen érdekes férfiú visszas helyzetete teljesen átalakult s ő azontúl függetlenül élhetett kötelességei teljesítésének; a mit hogy valódi művészi ihlettségtől áthatottan meg is tett, leginkább bizonyítják az egyszerűen felsorolandó tények.

Jobbra fordult pedig állása azáltal, hogy gyermekei elbúcsúztak a n. színháztól, hogy továbbá

legtöbbet jövedelmező népszínművei a népszínház által lettek átvéve, s végre azáltal, hogy megtörténvén mindezek, igazgatóvá lett kinevezve.

A családfő «petites misères»-jeinek, az irigységnek, meg a tekintélyhiánynak is, a mennyire emberileg lehetséges volt, ez úton eleje lett véve.

Ha valakinek jó tulajdonságaira nézve akarunk tisztába jönni s azokat az elérendő cél érdekében s hasznára érvényre óhajtjuk juttatni, — ne a rágalomnak adjunk hitelt, hanem sine ira et studio fontolgassuk meg, hogy ezen ember gyengéiből mi irandó a mellékkörülmények terhére s e leírás után mi marad meg valódi értékéből. — E mérleg igazságos felállítása után, igen gyakori esetekben, kiváló erőt fogunk tudni megmenteni a közügy számára, míg ellenkező esetben, valamint a közügy, úgy saját magának is nagy kárával, veszendőbe ment volna egy kiváló, de visszas állásba erőltetett szellemi tényező.

Mi magyarok nem vagyunk oly sokan, — lassan a testtel.

Az 1875-ik év október hó 10-én tartatott meg a nemzeti színházban az utolsó népszínmű-előadás; a «Szökött katona» került színre Blahánéval, Tamásival és a többi e műfajban kitűnő művészekkel. Ha emlékem nem csal, 1040 forintot jövedelmezett ezen előadás. — 1875-ik évi októ-

bér 15-én pedig megnyílt a népszínház nagy hűhóval, de egy olyan előadással, mely a magyar színművészeinek s jó ízlésnek örökös szennyfoltja fog maradni.

Csak az, a kinek fogalma van arról, mi rendkívül túlcsigázott volt a népszínmű-cultus akkoron a n. színházban; — csak az, a kinek emlékezetében még él a Blaháné iránt ez időtájt majdnem általános lelkesedés és rajongás; — csak a ki tudja azt, hogy a népszínmű annyira magasztalt s népszerű előadásaiból mennyi könnyen szerzett, de hódító hatással bíró babér fakadóit s tenyészett buján, csakis annak lehet valódi fogalma azon marasmusról, mely a n. színházat ezen utolsó népszínmű-előadás után ellepte s lesújtotta. — Az erős méreg, bár módjával szedjük is azt, mindig decomponáló hatással van a végletekben, ha idejekorán, — a mikor még testünkben a természet elegendő erővel rendelkezik a crisisen való áthatolásra — be nem állítjuk az ingerlő, de veszélyes kísérletet.

Blaháné, Eöry, Tamási, Vasváry-Kovács stb. eltávoztak, elbúcsúztak tőlünk, hogy egy, a nemzeti színház közelében, Budapesten létesített, fényes műcsarnokba vigyék át azon műfajt, mely évek óta tartotta fenn a n. színházat mint drámai műintézetet. Első eset, hogy a fővárosban az

1837-ik évben alapított magyar, utóbb nemzeti színház egy versenytársat látott maga mellett rémkép gyanánt a föld alól felemelkedni. — Hisz a népszínház is magyar volt s a magyar ízlést ő cultiválta, még pedig nem is kiméivé az étvágycsináló fűszert. — Művésznőinknek le kellett vetniök a pruszlikot, magyar főkötőt, piros csizmát, virágos selyemkendőt, meg a cifra prémes mentét. Művészeinknek búcsúzniok kelle a baktercktől, czigányoktól, szegénylegényektől, kántoroktól, csaplárosoktól, rüpköktől, egy szóval a szűrtől, darutolltól, rajthuzlitól, pitykés dolmánytól, makra pipától, fokostól s meg a kostöktől is — mely kellékek segélyével annyi olcsó diadalt arattak. — Kárpótlásul be kellett bujniok a fekete frakkba, lakkezipőbe, tógába, pánczélba, ős magyar díszöltözetbe; mely jelmezekben — mert a frakk is annak volt mondható — annyira otthoniatlanoknak érezték magukat, az ígéret földén való hosszú barangolás után.

Hát vasárnap mi lesz? Ez a kérdés lebegett mindenki ajakán, mikor a műsor összeállításáról volt szó, mert hisz az 1000— 1200 firtot jövedelmező népszínműveket nem lehetett többé kényünk s kedvünk szerint egymás után — az igaz nem valami nagy változatossággal — a műsorba csak úgy oda bigyeszteni.

Képzeltetni, milyen állapotok vergődtek e körülmények összehatása alatt a felszínre a nemzeti színháznál, mikor Szigligeti — épen oly esküdt, pedig igaztalanul ellensége az operának, mint nálunk majdnem minden drámai művész — beleegyezett abba, hogy hasznosítandók az ünnepnapokat, minden másodvasárnap egy operát, horrendum dictu, adjunk. Az «Éjszak csillaga» akkor új kiállítással s berendezéssel, még Hauck Minnie korából, igen szép vasárnapi jövedelmeket eredményezett.

Ily válságteljes viszonyok között megkezdeni a drámai igazgatói pályát, nem épen mondható kecsegtetőnek s mégis alig öt havi kínszenvedés után helyre tudta állítani Szigligeti erélyessége, kitartása s körültekintése az elveszett egyensúlyt s bizalmat — mert lett a népszínmű-színházból valóban drámai színház.

A megváltás e nevezetes napja 1876-ik évi február 23-án virradón reánk, a mely napon adtuk elő először Björnstjerne Björnsson «Csöd» című rendkívül hatásos s ügyesen dolgozott színművét

Ez estén Felekyné, Paulayné. Nagy Imre, Bercesényi, Náday, Feleky, Újházi, Vízvári — ismét mint valódi drámai művészek mutatták be magukat; a nemzeti színház valódi közönsége ismét fellélekzett, mert tapasztalá, hallá, látá, hogy a

sok mindenféle, nem a nemzeti színházba illő torzalakok után, e műcsarnok valódi s dicső feladatának megoldásához fogott ismét a drámai szak igazgatója; érezte s örvendett annak, hogy lehet valamely ferde irányba belekényszerített ügyet, buzgalom, kitartás, minden zajt nélkülöző öntudatos tevékenység által ismét az ügy méltóságának megfelelő kerékvágásba terelni.

A ki talán azt véli, hogy belőlem alapnélküli lelkesedés szól, midőn eme sorokat leírom, az olvassa el a «Csöd» premiére-je után megjelent bírálatokat s legyen kegyes nekem elhinni azt, hogy ezen előadás után a közönség köréből hozám érkezett számtalan üdvözlétét tettem volt el ereklye gyanánt, — mert beteljesedett ama vigaszul mindig előttem lebegő jelmondat: Felvirrad még valaha!

Ezen első siker után egészen megváltozott a nemzeti színház személyzetének, törzslátogatóinak s pártfogóinak kedélyhangulata. Nyugodtabban nézett a jövő elé mindenki, önérzetes bizalom vert fokonkint gyökeret, kivált miután a «Csöd» nemcsak művészi, de akkori viszonyainkhoz hasonlítva, tekintélyes anyagi eredményt is tudott felmutatni. — E sikerre s az általa elért felbátorításra annyival nagyobb mérvben volt szükségünk, mennél nagyobbak voltak ama folytonosan fokozódó

sikerei a népszínháznak, melyeket ez, felocsúdva megnyitási előadása leverő hatása alól, folytonosan aratott, minél fogva a szomszédban aratott babérok természetesen lehangoló befolyást gyakoroltak művészeinkre. A «Csőd» előadása képében jelent meg nekünk, a megváltás kínszenvedései után, ama fényesen ragyogó hajnali csillag — mely biztatólag világította meg a helyesen kijelölt, így tehát azontúl követendő irány ösvényét.

Ezen első nagyobb sikert már megelőzte s kissé hangulatot keltett Csiky Gergely első művének, a «Jóslat»-nak minden irányban kielégítő sikerrel történt előadása 1875 október 11-én; továbbá «Arria és Messalina» színrehozatala 1876 január 17-én, mely előadás alkalmával Jászai Mária drámai elsőrangú művésznő gyanánt mutatta be magát Arria szerepében s kiváló állásának maradandó alapját vetette meg.

Ezeket követte: «Ferreol» 1876 május 17-én, mint a marasmus korában első előadása egy francia darabnak, mely akár a művet magát, akár annak színrehozatalát tekintjük is, általános megelégedéssel találkozott s rokonszenves fogadtatásban részesült.

Utóbb ezután a következő újdonságok kerültek színre: «Antigoné» 1876 szeptember 22-én,

«Idegen nő» 1876 november 15-én, «Cox és Box» 1876 november 17-én, «Fromont és Risler» 1877 márczius 2-án, «Dóra» 1877 május 14-én, és Csiky Gergely «Janus» című tragédiája 1877 október 15-én. Miért említem e mondhatom fényes társaságban a «Cox és Box» bohózatot, mely mű, — habár a bohózat műfaja ki nem volt zárva műsorunkból — mégis meggyőződésem szerint szorosán véve nem volt talán a maga helyén a n. színházban, — a következőkkel indokolom.

A népszínház megnyitását követő két év alatt színre hozott több újdonságok emez itt közlött sorozata váltig bizonyítja azt, hogy Szigligeti tudott sokoldalú is lenni, s akár a művek tartalmát, akár azok szerzőinek jellegét, akár végre az irányt illetőleg, nem zárkózott el sem a fokozódott művészi követelmények, sem a hazai dráma-irodalom iránti kötelességek, sem végre nemzeti színházat látogató s oda ismét lassanként beszokó közönség jogos, de mindenkor változatos igényei elől.

E két év alatt színre kerültek a francia, skandináv, német, magyar színirodalom akkori legjobb művei s a görög színi termékek egyik örök becsű gyöngye oly előadásban, melyet ez előtt a nemzeti színház színpadán sohasem szemléltek.

Az angol kissé durva ugyan, de ép s egészséges, az élet mindennapi körülményeiből merített humor is kért magának egy szerény helyet a sok nagy úr között — már csak azért is, hogy a fokozódott komoly irányt mulattatólag s a kedélyt vidítatólag szakítsa kissé félbe.

A «Cox és Box» urak e méltányos követelménye teljesezésbe ment s e kis bohózat mint első «cassa darab» foglalt helyet a műsorban a «Falu rossza» óta, mely pénzügyi eredményt csak is a már Paulay alatt 1880 január 23-án adott «Proletárok» voltak képesek túlszárnyalni. Kár lett volna a tisztán elméleti szempontoknak e minden irányban kielégítő gyakorlati eredményeket feláldozni; — e nézpontról indulva ki. adatott hely ez ódonságnak a bizonyára sokkal érdekesebb újdonságok tözsomszédságában.

A «Cox és Box» óta hasonló eredménnyel kerültek színre az «Eladó leány», «Barátságból», «Pry Pál» stb. és sem a színház pénztára, sem a közönség nem bánta meg, hogy Szigligeti ezen első kísérlete követésre méltónak találtatott.

E sokoldalú s megfeszített működés közben a nemzeti színház fiatalabb tehetségei lázas rohamossággal fejlődtek, a mit leginkább bizonyítanak K. Jászai Mari, Helvey Laura egymást érő diadalai és Bercsényi, Halmi, Nádai, Nagy Imre,

Újházi, Vizvári feltűnő s a valódi drámai művészetet határoló fokozott haladása és egymást 'erő fénysikere.

Márkus Emília is ekkor kezdette 1877 évi október 1-én művészi pályáját a nemzeti színháznál, egyedül Szigligeti által felkaroltan, a ki nekem az [1877. évi tél alatt utóbb történt szerződtetését megelőzőleg, valódi elragadtatással beszélte el a kis Emilia sikerdús próba-szavolatát.

A fiataliságot elfojtó, a serdülő tehetségekkel mit sem gondoló, mint az apa irigység hírében álló Szigligeti alatt fejlődött valódi művésznővé a fentebb említett három színésznő s emelkedett fel ama kiváló talapzatra, melyet még most is dicsőségteljesen bírlalnak.

Az önző, a műsört mindig csak saját darabjával gazdagító Szigligeti — első volt, a ki Csiky Gergelyt felkarolta, bátorította s lehetővé tette azt, hogy a temesvári tanárból hazánk egyik kimagasló színműírója válhassék. Ha Szigligeti nincsen, Váradi «Iskariót»-ja nem lát napvilágot a nemzeti színházban soha; s e fényes s hatásos mű még valódi születése előtt temetkezését ünnepelte volna, babérkoszorú helyett csalódást eredményezvén szerzője számára.

1878-ik évi január 10-én reggel 6½ órakor jelentkezett nálam a nemzeti színház őrmestere.

Bebocsáttatván, e szavakat rebegé: Szigligeti ma éjjel meghalt!!!

Két nappal utóbb, Szigligetinek a nemzeti színház előcsarnokában elhelyezett ravatalát, a nemzeti színháznak a következő előadó tagokból álló személyzete állotta körül:

Színésznők: Császárné, Felekyné, HelveyLaura, Kölesi Mariska, K. Jászai Mari, Lendvainé, Molnárné, Márkus E., Paulayné, Szathmáriné, Sz. Prielle Cornélia, Szigeti Jolán, Sántháné Ilona., Visiné Gábos Irma.

Színészek: Benedek József, Benedek Lajos, Bcnkő Kálmán, Bercsényi, Faludi A., Felek M., Halmi F., Hevesi, Jány Gy., Komáromi, Kőrösmezei, Náday, Nagy Imre, Pintér, Sántha A., Szigeti Imre, Szigeti József, Tóth Imre, Újházi, Vízvári.

Magyarország legelső rendű művészei valának e koszorúba belefonva; maradandó emlékéül annak, hogy Szigligeti, menten minden elfogultságtól s nem hajtva saját egyéni ellenszenvére vagy vonzalmára — hazánk első drámai műcsarnokának akarta s tudta mindenkoron érdekeit nemcsak felfogni, de megvédeni is. Legyen ezért áldva az ő emlékezete!

Le roi est mort! Vive le roi!

1878. évi márczius 18-án kelt 1 1,252. számú

belügyminiszteri leirat értelmében 1878 ápril 1-től számítva két évre Paulay Ede lett kinevezve a nemzeti színház drámai igazgatójává.

Légy üdvözölve e téged méltán megillető polczon!!!

SUUM CUIQUE.

Mikor mint biztos a nemzeti színházhoz rendeltetem, talán senki sem örült azon, csakis Richter János, az opera igazgatója. — A nemzeti színház operai szakának ezen nagyhírű igazgatója rendkívül fényes zenei művelődés s ízlés mellett, a jelenleg létező leggenialisabb karnagyok egyikének mondható: de épen mert e fényes tulajdonokkal bírt, nem szeretett s nem tudott bajlódni az igazgatói, vajmi keserves teendőkkal.

Ő bennem megváltóját üdvözölte, mert biztos volt a felől, hogy az akkor létezett provisoriumot kevéssel azután valamely állandó s végleges intézkedés fogja felváltani: minek folytán Bécsre vonatkozó, már teljesen megérlelt terveit lehető gyorsan s minden akadályt mellőzve, reményiette megvalósíthatni.

Részemről egészen természetesnek s méltányosnak tartottam Richter János e minden tekintetben előttem indokoltnak látszó óhaját s kiváltságát; s bár mennyire sajnáltam is, belé kelle nyu-

godnom abba, a mit az ily képzettségű férfiúnak magasabb aspirációi jogosan megkövetelhetek.

Mint a zene, illetőleg opera terén a szakértelmet teljesen nélkülözővel — mert hisz egész életemben csak is amateur valék — mindent elkövettem, hogy előzékenységemért viszonzásul, együtt működésünk rövidre mért ideje alatt, beavasson engem abba s megismertessen azon viszonyokkal s körülményekkel, a melyek tudása s a melyek ismerete legalább némileg tűrhetővé teendi reám kezdőre nézve egy kedvelt, szakavatott s genialis operaigazgatónak hiányát. — Valamint akkor, úgy most is, annyi év lefolyása után kedves kötelességet teljesítek, midőn Richter János igazgató úrnak, mind ama rendkívüli értékes tanácsáért s adatért köszönetét mondom, melyek elmondása, Írásban való közlése s indokolással s okadatolással ellátott számomra készült egybeállítása segélyével, beavattott némileg a műsor, szereposztás, műfaj első elkerülhetetlenül szükséges titkaiba — s megismertett a legutolsó részletekig az egyes, a nemzeti színháznál akkor működő dalművésznők s művészek tehetségeivel, tulajdonaival, árny- és fényoldalaival.

Körülbelül márczius 22-én vonultam be a nemzeti színházba s Richter Jánossal csakis április első napjaiban kezdhettem meg részint a fentebb jel-

zett eszmecszerét, részint az eltávozását illető jóba maradás megbeszélését. — Május végére lett megállapítva Bécsbe való elköltözése, — s Richter ebbeli elhatározásomat s beleegyezésemet annyival nagyobbra becsülte, mert hisz a legszélsőig vitt szerénység mellett is be kelle látnia azt, hogy az intézetre nézve nagy csapás, ily válságteljes időpontjában hivataloskodásomnak, egy ily tetőtől talpig tudományosan s gyakorlatilag is rendkívül művelt s méltán népszerű zenecapacitástól megválni.

Magától értetik, hogy e fontos eszmecsere s rendkívül nevezetes megbeszélések közben szóba jött azon kérdés is: ki legyen utóda? E kérdésemre Richter egész határozottsággal s minden habozás nélkül azt válaszolá: más igazgatót nem ajánlhatok, mint Erkel Sándort, a fiatal Erkelt, a mint akkor nevezték; mert ő volt a nemzeti színháznál alkalmazott fivérei közül a legifjabbik.

Noha nem váratlanul érintett Richter e véleménye, mert hisz Richter az akkor annyira nevezetes újdonság, Verdi «Aida» operájának betanítását már Erkelre bízta — mégis bizonyos megdöbbenést érezék magamban az Erkel név hallatára, mert ez idő tájt. épen úgy mint most, az Erkel-dynastia elleni forrongás nagyban létezett, a mely forrongás befolyása elől magamat teljesen elzárnom nem lehetett.

Akkor a nemzeti színháznál négy Erkel volt alkalmazva, és pedig Erkel Ferencz, mint főzeneigazgató, kiről mindenek előtt meg kell emlékez-nem. — Erkel mestert illetőleg bátran elmondhatom, hogy ha voltak is gyengéi — s ki az, a kinek e világon gyengéi nem volnának? — ezek érde-meit által teljesen ellensúlyoztattak.

Hisz gyengéi által első sorban csakis maga ma-gának okozott kárt s alkalmatlanságot, mert ezek leginkább zeneszerzői s nem hivatalnoki állásával s foglalkozásával valának kapcsolatban.

Egyik legkártékonyabban ható gyengéje az volt, hogy librettóit megbírálni s megítélni tapintat- s ízléshiányánál fogva sohasem volt képes; mások jóakaró tanácsait pedig sem meghallgatni, még kevésbbé megfogadni soha semmi szín alatt nem akarta.

Csodálatos, hogy e zeneszerző annyi dalművei között egyetlen egy sem volt, — «Erzsébet» című nagyon is gyenge s alkalmi művéről szólni nem akarván, — melyet valamely ünnepélyes alka-lommal elő lehetett volna adni. — Király- vagy királynégyilkolás, az aristocrazia elleni zendülés vagy forrongás, népszínművekbe való zsidó tirádák, elménczkedések vagy nemzetiségi harcz s torzsal-kodás nélkül nem lehetett egy librettója sem. Hunyadi és Bánk bán, részint ama zeneirány új-

donsága, részint annak valódi becse, de leginkább az első adatásuk alkalmával létezett hazai viszonyoknál fogva tartották fenn önmagukat, a rossz librettó daczára. — De ezeknél zeneileg sokkal jobban dolgozott dalművei, mint például «Dózsa», «Brankovics», «Névtelen hősök» — s nagy részben «István király» is — vagy egészen, vagy legalább időlegesen megbuktak a teljesen rossz, vagy legalább időszerűtlen librettó miatt. — Pedig lehetett volna itt is, amott is segíteni — a mint akartuk is ezt jóakarólag eszközölni — de az öreg mester fejességén s ízléshiányán hajótörést szenvedett minden igyekezetünk.

Második, és pedig mint zeneszerzőnek sarkalatos hibája az volt, hogy az emberi torok szervezetét egyáltalában nem ismerte s annak gyengéiről vagy fogyatékosságáról soha tudni nem akart.

Ő csakis phantasiáját s a kottapapírt — mely tudvalevőleg nagyon türelmes — ismerte el főtényezőkül; s írt bizonyos dolgokat bizonyos kiváló torkok számára. Utóbb ha e bizonyos kiváló torok nótája elfogyott s másnak kellett volna azt elénekelnie, de nem bírta, sohasem gondoskodott, mint például Meyerbeer, egy variánsról vagy jótékony strichről, hanem szidalmazta azt a szegény művészt, a kit a végzet nem ajándékozott meg oly

hatalmas torokkal, mint Stégért vagy Ellingert, mint Schodelnét vagy La Grange asszonyt.

Ezen körülmény rendkívül nehezítette operáinak színre hozatalát s a műsoron való megmaradhatóságukat — elnézve egyik fő, de nála másodtermészetté vált azon bajtól, mely szerint minden operájában legalább két jó tenor s legalább is három bassus s három bariton, még pedig mind jó, talál alkalmazást, mert mindegyikük számára tudott legalább egy szép dallamot írni.

Az itt felemlítettekből következett s származott le azon gyengéje, melynél fogva a szereposztást illetőleg gyakran igazságtalan s túl a rendén pártoskodó s pártfogoló volt, a mely körülményt ellenségei — a mellözöttek tudniillik — könnyen s ügyesen aknázhatták ki a mester ellen, őt mint érdekelt félt állítván előtérbe.

De bármint okoskodjunk is, mégis a magyar opera általában két embernek köszöni létezését s e két művész Schodelné és Erkel Ferencz.

Ha Schodelné, mint elsőrendű drámai énekesnő a hazája iránti vonzalomnak nem enged s a hannoveri udv. színháznál elfoglalt igen előnyös állását fel nem adja s nem siet Pestre, hogy az akkor megnyílt magyarszínháznak félfizetés mellett felajánlja közreműködését, aligha bírnak most oly magyar operával, a milyennel sok tekintetben méltán dicsekedhetünk.

A felfuvalkodottság s elbizakodottság épen oly hiba, mint a túlszerénység; önismeret, öntudatos gondolkozás s érzés segélyével lehet haladni s nevezetesebb dolgokat véghez vinni.

S ha összehasonlítjuk magyar operánkat más, sokkal hatalmasabb, erősebb s előnyösebb viszonyok között fejlődött nemzetek operáival, minden habozás nélkül büszkék lehetünk azon eredményre és sikerre, melyet eddigelé a magyar énekművészek világszerte s a magyar opera hazánkban felmutatni s kivívni képes volt. — Vagy talán valami meglepő haladást tanúsított s nagy művészi becsét képvisel az angol, orosz, a lengyel, a svéd, a dán opera? — Pedig e nemzetek operaintézménye mögött majdnem mindenütt már évek hosszú sora óta védangyal s pártfogó gyanánt egy-egy tekintélyes udvartartás állott akkor: mikor nálunk még a felett is kételyek merültek fel, vájjon lehetséges-e egyáltalában magyarul drámai operát énekelni; magyar embert énekművészsze nevelni: szóval magyar operát létesíteni. — Hogy e pályán elindulni mertünk, hogy a kezdet nehézségein túlsegítve, sikerdúsan működhattunk, azt csak is Schodelné hazafiságának, nagyszabású művészetének s rendkívüli erélyének köszönhetjük. A« Norma», «Borgia Lucretia», «Hunyadi László» operákban élénkbe varázsolt alakításai mintakép gyanánt vésődtek

mindazok emlékezetébe, a kiknek alkalmuk nyílt őt e szerepekben csudálhatni. — Meglepő s meghatározó éneke lerombolta egyszersmind az utókor nagy előnyére az eddig létezett s művelődési képességünkre nézve szégyenletes előítéleteket.

Neki is voltak gyengéi, melyeket ellenségei kiaknázni törekedtek; de e művésznő gyengéi érdemei által teljesen háttérbe szorítottak, semmivé törpültek s feledésbe mentek. — Emléke mindenkoron drága és dicső leend azok előtt, a kik a magyar énekművészet fejlődése iránt érdeklődnek.

Sohasem fogom elfeledni amaz emlékezetes eseményt, melynek az akkor még magyar színházban, ha emlékezetem nem csal, az 1839-dik év telén tanúi valánk.

Schodelnéra a fiatalság egy része, nem emlékszem mily csípős észrevétele miatt, megneheztelt; bosszút forraltak a művésznő ellen s annak színhelyül egyik opera-előadást szemelték ki.

«Borgia Lucretiát» adták, Borgiát Schodelné, Orsinit pedig az utóbb oly nagy hírre vergődött Alboni olasz énekesnő énekelt.

Az első felvonás nagy áriája után roppant tapsvihár üdvözölte Schodelnét. — E szünni nem akaró tapsvihár közepett a Camora egy nagy hagymakoszorút dobott a primadonna assoluta lábai elé. — Schodelnét a düh s méreg magán-

kívüli állapotba ragadta s teljesen megfeledkezve magáról, felemeli a koszorút, a sűgolyuk elé lép, arra reá teszi a koszorút s e szavakat rebegi inkább, mint mondja: a haza oltárára teszem!

E szavak hallatára a színházban iszonyú vihar keletkezett, mert nem csak ellenségei, de barátai is ezen insultus miatt ellene fordultak s a pisszegés, fűtty s «ki vele» ordítózás általánossá vált.

Az előadást nem lehetett folytatni; Schodelnc elbocsáttatását kérte s kapta meg az igazgató tanácstól; a magyar színház, illetőleg opera primadonna nélkül maradt.

Csak utóbb, hosszas alkudozások s megbeszélés után váll lehetségessé e viszályt «nyilvános bocsánatkérés» által megszüntetni s kiegyenlíteni.

Schodelné mint énekművésznő, Erkel Ferencz mint karmester és zeneszerző teremték meg a magyar operát általában sa mester még különlegesen a magyar nemzeti operát is.

Erkel Ferencz alapítója a pesti magyar opera mindenkor jó, most pedig kitűnő zenekarának. — Ő volt csak képes a német opera zenekarának hulladékaiból egybeállítani, összeoktatni s kiművelni, szóval elővarázsolni mintegy azon alapot, melyre utódai bátran építhettek s fejleszthették nagygyá az eleinte gyenge, de egészséges csemetét.

S végre is a ki képes volt megírni «Hunyadi

László», «Báthori Mária», «Dózsa», «Bánk bán», «Brankovics», «István király» operákat, melyek annyi száz meg száz előadást értek meg s melyek a nemzeti színháznak s m. kir. operaháznak annyi jövedelmező, népszerű s jól töltött estét biztosítottak; — zeneszerző, a ki képes volt ezeket mint úttörő teremteni, annak zenei ízlését, tanulmányait s irányát illetőleg lehetnek eltérők a nézetek, de a magyar nemzeti opera megteremtésének érdemét tőle megtagadni vagy elvitatni nem lehet s nem szabad. — Nem lehet s nem szabad ezt pedig tagadásba venni, mert Erkel mester maradandót, a nemzeti geniusnak s ízlésnek megfelelőt alkotott, a mi messze háttérbe szorítja mindazok férczműveit, a kik gyalázni, kisebbiteni tudnak, de önálló s belső valódi becsesei bírót előállítani nem.

A felebb említett operák közül: «Hunyadi László» 249 előadást, «Bánk bán» 118 előadást, «Báthori Mária» 32 előadást élt meg a nemzeti színházban.

Ezért találtam azt egészen helyén valónak, hogy Erkel Ferencz mester, mint a nemzeti színház operai szakmájának főzeneigazgatója, egy érdemeinek s a magyar dalművészetnek tett szolgálatainak megfelelő «sine cura»-t élvezzen zavartalanul s háborítlanul.

A négy Erkel közül tehát csak három volt hiva-

talos alkalmazásban, mert az öreg úr czímmel s szerény fizetéssel bírt, de hivatalos teendők ő tőle nem követeltettek s nem is bíztak reája.

Mint zeneszerző s karnagy azon ritka s még eddig tudtommal nagy zeneszerző által el nem ért szerencsében részesült, hogy saját művét «Hunyadi László»-t 40 éven át folyvást s szakadatlanul dirigálhatta; 36 éves korában épen oly tűzzel s szenvedéllyel, mint utóbb 76 éves korában.

A legfényesebb jutalom s elégtétel ez, melyben valamely zenemű szerzője részesülhet.

Az öreg úr fiai közül Gyula mint karmester, Sándor szintén mint karmester. Elek pedig mint operaügyelő volt alkalmazva a színháznál.

Mindhárman híven, ernyedetlen szorgalommal teljesítették a reájuk bízottakat. A három testvér között legkevésbé, illetőleg legnehezebben tudott Gyula belétörődni hivatalos teendőibe, azon egyszerű oknál fogva, mert ő hajlamánál, természeténél, nemkülönben előképzettségénél fogva inkább oktatással, nevezetesen leczkék adásával, zeneszerzéssel tudott s szeretett foglalkozni, mint a kissé fáradságos s sok bajjal, gonddal járó operai énektanítással, correpetitíóval, zongora-, ének-, zenekari, javító s előadási próbákkal, melyek mind nagyon terhes s nem épen kellemes teendők. — Mikor e három fiatal embert elfoglalva szem lelém

a nemzeti színház különféle helyiségében délelőttökint, a mikor néha-néha láttam, mint lopózik be a színházba az öreg úr s mint korholja majd egyik, majd másik fiát ez vagy amaz általa észlelt hanyagságért vagy mulasztásért — ekkor valóban gondolkozóba estem az Erkel-dynastia felett.

Hát bűn az, vagy véték az, ha egy apa hat fiút becsületesen, jól gondozva s a kellő műveltséggel ellátva felnevel? Hát bűn az, vagy véték-e az, ha egy apa, a ki talentomos zenész, fiai közül azokat, a kikben a zene iránti hajlandóságot s fogékony-ságot vél észlelni, c nálunk még meglehetősen par-lagon heverő szakban igyekszik kiképezni? Hát bűn az, vagy véték az, ha egy apa becsületesen teljesített apai kötelességei elismerése fejében azt kéri a hatalmasoktól, hogy a mennyiben használ-hatók fiai, ám alkalmazzák őket, hogy legyen miből megélniök s hogy ne átkozzák apjukat, a miért nem inkább könnyen munkát találó napszámosok-nak nevelte, adta őket. — Mert ne feledjük, a zeneművészet nálunk még nem annyira czifra, mint inkább valódi nyomorúság.

Ilyeténkép tépelődtem s gondolkoztam magam-ban egy ideig, míg végre, kivált miután lelkiismer-etemet két rosszul sikerült karnagyi kinevezésre vonatkozó kísérlet által megnyugtattam — tollat ragadtam s megírtam felterjesztésemet a belügy-

miniszterhez, melynek folyamányaként Erkel Sándor lett kinevezve igazgatóvá s első karmesterré, illetőleg karnagygyá.

Richter János tanácsát fogadtam el, az ő véleményét követtem s a válságteljes 10 év alatt sohasem bántam meg azt, a mit tevék.

FACTA LOQUUNTUR.

Különös jelenség az, hogy általában a színházi ügyekbe mindenki — akár úgynevezett szakértő, akár csakis amateur — belé szól, s minden egyes színházi kérdésre nézve, bármi heterogén természetűek is legyenek azok, döntő s irányadó véleményt tartja magát feljogosítottnak nyilvánítani.

Bármennyire alkalmatlan s nem ritkán bosszantó legyen is ezen körülmény arra vagy azokra nézve, a kik hivatásnál fogva vagy hivatalból lévén kénytelenek a színügygyel foglalkozni, e legkülönbé-
lébb véleményeket mind megemészteni tartoznak: mégis természetesnek kell hogy találjuk e jelenséget. Természetesnek találjuk pedig azon egyszerű s kézzel fogható oknál fogva, mert minden egyes, a színházakat látogató tagja a közönségnek, azon pénze fejében, melyet az intézetnek juttat s melyért ő a maga ízlése s felfogása szerint óhajtatulni s szórakozni, egyszersmind tőle el nem vitázható jogot tart ahhoz: véleményét, mint jogosultat s tapasztalati biztos ismeretekből kifolyót,

elmondhatni. Az itt említettek­ből következtetve, tartom egészen természetesnek azt, hogy a dráma­ s operaszakok egymástól igen sokban eltérő kezelését s igazgatását illetőleg, még a szín­ ügyi vagy énekművészeti ügyekkel némileg be­ hatóbban foglalkozók is, tisztában nincsenek.

Sőt nem is látszanak gyanítani — e legszigo­ rúbb s lesújtó Ítéletek elmondói, mi roppant nagy elvi és gyakorlati különbség van egy drámai s ismét egy operai igazgató teendői, állása s köte­ lességei között.

Talán paradoxonnak fog tetszeni első látszatra azon állításom, hogy az operai igazgató állása, bármely árnyalatát teendőinek vesszük is figyel­ mesen szemügyre, sokkal nehezebben betölthető, sokkal fáradtságosabb s kényesebb, mint bármely drámai igazgatóé.

Csak egy futólagos pillantást ha vetünk a két szakigazgató alapteendőire, már is igen nagy kü­ lönség, illetőleg eltérés merül föl a teendők béltartalmát illetőleg. Ám legyen szabad ez alap­ teendőket taglalnunk. A drámai igazgató olvasó próbát tart s a szerepek könyv­ nélkül való betanu­ lására szánt néhány napi szünet után, kiírja a ren­ delkező próbát s ennek bevé­ gzése után egymást követik megszakítás nélkül az emlék­ s főpróbák, míg végre a darab megéri­ k az előadási főpróbára.

Ha váratlan s különleges körülmények vagy események, milyen betegség, családi súlyos csapás vagy ehhez hasonló, félbe nem szakítják az itt jelzett működést, egy erélyes s körültekintő igazgató vezetése alatt 2½-3 hét alatt a legnehezebb darab is elmehet. S így a drámai igazgató, e hasonlítva rövid idő alatt s nem túlságos munka s fáradozás segítségével, tevékenységének nem ritkán gazdag s dús gyümölcsét élvezheti, melyet számára felebbvalóival, közönséggel s előadó személyzettel szemben megérlel a fényes siker.

Annyival inkább számíthat c jutalomra a drámai igazgató, mert «falls die Mache eine gute ist» — s ha az ily «Mâche» nem is épen kitűnő művészekkel, de mindenesetre jól betanulva s rendezve kerül a «première» elé, a siker s eredmény majdnem biztos.

Szerény eszközökkel nagy eredmény vívható ki.

E nyomon haladva volt képes a nemzeti színház az utóbbi években Paulay igazgatása alatt — erély, körültekintés s tapintat által istápoltan két hetenkint egy először színre kerülő vagy egészen új betanulást igénylő darabbal gazdagítani műsorát.

A szellemi s anyagi beruházási tőkének e gyors

forgása már maga is oly előny, mely az előadó művészeket a nélkül, hogy a fáradságot megéreznék, — lázas tevékenységre serkenti, — mert hisz a vetést nyomon követi az aratás.

Hogy mi egészen más légkörbe s tevékenységi térre lépünk, ha eme valamely drámai mű betanulásánál fentebb jelzett alapteendőket összehasonlítjuk egy opera-igazgató hasonnemű teendőivel, azt az alább röviden elmondandókból könnyen meg fogjuk Ítélni.

Mielőtt még a tulajdonképem teendők részletezésébe bocsátkoznánk, méltónak találjuk jelezni azt, mi roppant különbség rejlik egy drámai és egy operai mű megítélése között, a mennyiben egy zeneműnek megítélése s beható megbírálása s latolgatása hasonlíthatatlanul több fáradsággal, előképzettséggel, körültekintéssel s felelősséggel jár, mint egy színmű el- vagy el nem fogadása.

Különösen a felelősség az intézettel, műizléssel s közönséggel szemben sokkal súlyosabb mérvben nehezedik az operai, mint a drámai igazgatóra.

Egy nem szerencsés, vagy eléggé óvatosan választott, vagy nem eléggé gondosan betanult s rendezett drámai mű néhány előadás után letűnik a műsorról, a mint szokás mondani «ohne Sang und Klang» — s a személyzet, rendező s igazgató

ismét ott kezdik, a hol néhány nappal ezelőtt elhagyták: a mindennapi megszokott munkánál, mert próbák nélkül létezni nem lehet s nem szabad az előadó művészeknek, ez színházi axióma.

De ha egy opera megbukik az első néhány előadás után, mi roppant messzevágó s kiható befolyása van e ténynek a kárt szenvedett intézettel, a végletekig kifárasztott s kimerített művészekkel, a csalódott s bizalmatlanná vált közönséggel s az operát ajánlott, megítélt s betanított igazgatóval szemben.

Gyakran egy egész évadnak sikere van feltéve egy operai premiere kártyájára.

Hát még ha tekintetbe vesszük egy zenemű betanításának különféle phasisait, nem is szólva a rendezésről s kiállításról, a mely nagyon fáradtságos s kényes munka nem az igazgatót terheli, — ekkor nyerjük csak valódi képét az opera^ igazgató teendőinek s fognak meggyőződni azon állításom igazsága felől, mely szerint hasonlíthatlanul több gond s fárasztó tevékenység követel-tetik- s súlyosodik az operai, mintsem a drámai igazgatóra.

Minden egyes zenemű betanulásánál az igazgátónak három irányba kell figyelmét kiterjesz-tenie, helyesebben mondva, tevékenysége három felé irányul, u. m:

a) Az énekszerepek gondos s a mű szellemének megfelelő betanítása.

b) A szöveg jó s kifogástalan memorizálása s helyes s érthető kimondása, mi nélkül correct dallam vagy helyes recitativ nem képzelhető.

c) A zenének magának begyakorlása, betanítása s mindazon correctura s temérdek apró teendő, a mely a munkát megelőzi.

Ha most már meggondoljuk azt, hogy az énekarok pontos betanulását okvetlen szintén az igazgatónak kell ellenőriznie, némi képzeletünk lehet arról, hogy egy operai újdonság színrehozatalát megelőzőleg a legjobb, azaz legkönnyebb esetben is két hónapig mennyi s mi sokféle teendő vár az igazgatóra.

Még egy főteendője van a régebb divó szabályzat szerint az igazgatónak s ez a heti műsor elkészítése s jóváhagyás végett az intendáns elé való terjesztése.

Nagy s maradandó bérlőközönség nélkül egy állandó s egész éven át működő színház fenn nem állhat. Ez ellen lehet elméletileg sokat beszélni. Megengedem azt is, hogy ezen, általán annak idején elfogadott s gyakorlatilag a lehető legnagyobb tökélyben végrehajtott s életbeléptetett eszme ellen bizonyos nehézségek is hozhatók fel. De mindezek daczára ez egy oly alap-

igazság marad, mely ellen ha valamely igazgatóság vét, — bizonyára busásan megadja az árát.

A bérleti rendszer egyik gyengéje s alkalmatlansága épen a műsor készítésénél üti fel lejtét, a mennyiben most már általánosan el van logadva a kettős bérlet, a bérlők legnagyobb része ugyanis csak páros vagy páratlan előadásokra bérel.

A műsor megállapítása az operánál természetesen sokkal több nehézséggel jár, mint a drámánál. Ezt át fogják látni mindazok, a kik tudják, mennyivel nagyobb tökélye az egészségnek s testi épségnek szükséges az énekhez, mint a szavalathoz s társalgási párbeszédhez. Ennyit talán elég felhoznom e tárgyat illetőleg, a többi nehézség mind ebből fejlődik veres fonal gyanánt.

Erkel Sándor, mint igazgató, lassú volt, de nem kényelmes, a mint ezt neki mostanság bűnül felróni szeretik. Nagyon meggondolt mindent s ezt helyesen cselekedte. Sokkal inkább előre gondoskodott s gondolta meg s át teendőit s javaslatait, mint azok, a kik őt mint tevéketlen, szótlán s haszonvehetetlen embert szerették volna előtüntetni.

Általában minden «self made man» a lassúság s szótlanság tulajdonával bír; mert érzi, hogy

mind azt, a mit akár anyagilag, akár szellemi tulajdonokban szerzett s magáénak mondhat, csakis fokunkint, lassan fejlődő tevékenységnek, — észszerű s folytonosan megfontolt munkának — az elleneivel vívott folytonos s kemény, de győzelmes tusának, — s nem protectionnak, hízelgésnek vagy kétszínűségnek köszöni.

Csak a protectiót áhítozók, vagy a protectio által érdemetlenül uborkafára kapottak szorulnak sok beszédre, bókokra, nagy szavakra, — hogy saját énjük gyengéit s ürességét palástolhassák s takargathassák. A ki a nemzeti színháznál éveken át majd mint dobos, majd ismét mint czimbalmos a zenekarban, utóbb mint kitűnő kartanító s még utóbb mint kiváló correpetitor s karmester, folytonosan a zene körében volt gyakorlatilag elfoglalva és e közben mindig felebbvalói, az alatta működők s társai közmegelegedésére működött, az e tettekben bizonyította be azt, hogy mit tud s mit tanult — s nem szorult üres szóbeszédre s dicsekvésre.

Sokszor valóban bámulat ragadott el, mikor haliám s szemlélőm, mint tör pálczát egy-egy teljesen felületes képzettségű, helyesebben mondva műveletlen ember azok felett, a kiknek működését még csak megítélni sem képes.

De szerencsére ilyenek, becsületére legyen

mondva azon körnek, melyben mozogtam, kevesen léteztek s e kevesek között is a legtöbben olyanok valának, a kiknek Ítélete semmi horderővel sem bírhatott, mert a legtöbbet abból, a mit mint tanulmányt magukénak nevezhettek — azt csak is mások fáradozásának s pártatlan eljárásának köszönhatték. A háladatlan ember szava elhangzik a pusztában.

De elvégre is, mikor szakigazgatóról van szó, sohasem birt döntő befolyással az, hogy a magán-érintkezéseiben főnökével szemben vájjon kellemes vagy kellemetlen modorral bír-e az illető? Az sem határoz, hogy valamivel gyorsabb vagy lassúbb tempóban végzi-e teendőit s főleg kötelességét? Csak jól s lelkiismeretesen végezze, ezen fordul meg az egész.

Mert általában véve a tempó megítélése nagyon gyakori esetben az illető kiválóbb állású s így tehát valószínűleg némileg elkényeztetett főnöknek nagyobb vagy csekélyebb fokú idegességétől van feltételezve. Szerény, a gyakorlatra fektetett véleményem szerint bármily érzelemnek szabad s lehet esetleg némi befolyást engednünk valamely műintézetnél, csak az idegességnek soha, — mert e vezérfonal nyomán okvetlen tév-útra tereltetünk.

Maradjunk meg minden körülmények között

egyszerűen emberszeretettől áthatott, felebarátilag érző lények; — a kiknek első és legfőbb kötelessége, áthatva lenni azon meggyőződéstől, hogy tévedhetnek, sőt hibázhatnak a velük érintkezők, de hogy tévedhetnek és hibázhatunk mi magunk is. Adjuk meg másoknak azt, a mit saját magunk számára követelünk és igénybe venni óhajtunk. Ugyanazon jog s kötelesség mindenki számára.

De a mai világban, daczára e felkiáltásomnak, mégis el kell ismernem, hogy a szerény munkásnak kevés kilátása van valódi s maradandó elismerést arathatni, — mert elől jár a gyanúsítás, rágalom.

Rendesen csak akkor arat már s ezt is csak epitaphium képében, mikor annak legszerényebb hasznát sem veheti többé: — halála után.

Nem marad más hátra, mint Erkel Sándornak, mint operai igazgatónak, 10 évi működéséről közölni néhány adatot. Mindaz, a mi itt felemlítettik, megczáfolhatlan tényeken alapul s így tehát kétségbe nem vonható. Az adott tények felett kiki a maga meggyőződése s tetszése szerint Ítélni; a mi azonban az absolut igazságon, a mint az előttünk fekszik, változtatni bizonyára mit sem fog.

Ezt csak azért említem itt fel, mert vannak

emberek, a kik ítéleteikben csakis a vonzalom vagy ellenszenv érzelmei által vezéreltetik magukat. Ezeknél természetesen ma fehér az, a mi tegnap fekete volt, — s kevéssel azután a színek caleidoscopszerűleg változnak, a mint az antipathia nem csak elvi, de más mellékes szempontok által is tápot nyer.

Sokat hallottam az utolsó időben beszélni magyar művészekről, sőt még nemzeti operáról és művészetéről is; eme mondásokat erősen megtapsolta a többek között a magyar művészek köreiből közönsége is. Örültek úgy látszik, hogy most már «feltalálta» őket valaki, — miután eddigelé a hó alá burkolt ibolyaként feledésre kárhoztatva tengették életüket. Nem polémiát írok, hanem naplótöredékeket, e fejezetem czíme: *Facta loquuntur*; — a mely körülményből merítem egyszersmind a bátorságot, a felebb idézett nagy hangzású mondások szomszédságába néhány ténnyt oda illeszteni, felvilágosításul s mintegy okadatolandó a tapsokat.

Mikor ama szép szavak hangoztak végig az írói kör lelkesedéstől pezsgő termein, ugyanakkor:

1. Javaslatba hozatott 20 évi, az ügynek tett becsületes szolgálatai után a legjobb magyar karnagynak, Erkel Sándornak elbocsáttatása.

2. Ugyanakkor történt az, hogy a m. kir. opera-

házzról bizvást el lehetett mondani azt, a mit néhány évvel ezelőtt egyik legtekintélyesebb critica Bécsnek mondott a császári operaházzról: Die k. Oper ist zum Einkehrwirthshaus aller fremden Gäste geworden.

3. Még az is megtörtént ugyanakkor, hogy a magyar operák teljesen letűntek a műsorról, s daczára Bianchi 3 hóig tartó itt mulatásának, sem Melindát, sem Gara Máriát nem hallottuk tőle.

Csak az a szerencse, hogy a művészek tapsai nem hatottak nagyon messzire; — mert ha a «Schulverein» ezekről tudomással bír vala, nem tudom, vájjon tapsolni fognának-e azon magyar művészek is, a kik a német kosztion nagyon jól érzik magukat, de a kik, ha ide jönnek vagy itt voltak, sem a magyar művészek, sem a magyar közönség által nem tapsoltattak meg. De élni csak kell?!

A végzet iróniája azonban sohasem marad el. S így most is, míg itthon megtapsolják a magyar művészek elbocsáttatását, addig Németországból, a hová a magyar elől ő is menekülni szándékozott, azt izenik Erkel Sándornak: számodra, mert magyar vagy, itt nincs hely!

Pedig csak úgy melleleg legyen mondva: Erkel Sándor e néhány év alatt többet tett a

zenekar és énekkar megmagyarosítása érdekében, — mint elődei összesen. S tudtommal az ő igazgatása alatt sohasem énekeltek az operaházban más nyelven, mint magyarul vagy olaszul. A magyar nyelv lévén a haza nyelve, az olasz pedig épen olyan nyelve a zenének, mint a milyen a francia a diplomádénak.

Erkel Sándor igazgatása alatt következő operák lettek először előadva: Aida 4 felvonás, Végzet hatalma 5, Verdi Requiem 2 szakasz, Rita 1, Gioconda 5, Mefistofeles 5, Varázsfuvola 4, Szöktetés a szerailből 2, Abu Hassan 1, Orpheus 2, Rászedett kadi 1, Cselre csel 1, Névtelen hősök 4, István király 5, Atala 4, Sába királynője 4, Hagbarth és Signe 5, Mesterdalnokok 3, Arany kereszt 2, Lahor királya 4, Herodiás 5, Cinque Mars 4, Philemon és Baucis 3, Jean de Nivelles 2, Király mondta 3, Pál és Virginia 4, Jeanette menyegzője 1, Korona gyémántjai 3, Carmen 4, Piccolino 4, vagyis összesen 100 felvonás.

Esik tehát 10 évi működése alatt egy évre 10 felvonás, vagyis 3 teljes nagyobbszabású opera.

Megjegyzendő, hogy e 31 itt előszámlált opera közül még most a műsoron van 15, tehát körülbelül fele.

Újonnan színre kerültek új kiállítással, szereposztással, berendezéssel a következő operák: Bánk bán 3, Hunyadi László 4, Erzsébet 2, Ilka 2, Lohengrin 3, Don Juan 2, Figaro lakodalma 4, Hugenották 5, Próféta 5, Éjszak csilagja 3, Bűvös vadász 3, Czár és ács 3, Kőműves és lakatos 3, Fra Diavolo 3, Porticii néma 5, Nürnbergi baba 1, Kegyencznő 4, Borgia Lucretia 3, Don Pasquale 3, Lalla Roukh 2, vagyis összesen 63 felvonás. Esik tehát 10 évi működése alatt egy évre 6 felvonás, vagyis átlag 2 teljes opera.

Megjegyzendő. Hogy e 20 újonnan színre hozott opera közül még jelenleg is a műsoron van 15 opera.

Megemlítésre méltónak tartom még, hogy az itt jelzett 10 év alatt a következő balletek hoztak színre:

Coppelia 2 felv., Sylvia 3, Naila 3, Satanella 3, Rococo 1, Renaissance 1, Kisértés 1, Bécsi keringő 3, vagyis összesen 17 felvonás.

A balleteket tulajdonképen nem kellett volna itt felemlítenem, mert vannak, még pedig szakavatott zenészek, a kik azt vélik s hiszik, hogy egy új balletnek a színrehozatala a zene-karnak s igazgatónak semmi munkájába sem kerül.

Hogy kevesebb munkába kerül e zenei rész betanulása s a szükséges próbák megtartása valamely hallétnél, mint egy operánál, az tagadhatatlanul igaz.

De daczára ezen igazságnak, mégis felemlítésre méltónak tartom Erkel működésének ezen részét is, mert az igazgatása alatt képződött hallétünk egy igen tekintélyes, haszonvehető s élvezetes segéd műfajjá fejlődött, s továbbá, mert azt tagadni nem lehet, hogy a balletek zenei részének megválasztása s mi módon s mennyi gonddal való előadásától igen sok függ e művészi ág sikerét illetőleg.

Miután a kényelmességgel vádolt igazgató tíz évi működéséről ily fényes eredményt tud felmutatni, akár a betanult zenei művek számát, akár azok béltartalmát, akár azok zenei irányát, akár végre e zeneművek szorgalmas betanítását s összevágó előadását illetőleg, meg vagyok győződve, hogy irányadó körökben figyelemmel leendenek azon tevékenység iránt, mely itt pártatlanul, csak is tények egybeállítása segélyével, kerülve a tömjénezést s hízelgést, van feltüntetve.

AZ UTOLSÓ DÖFÉS.

Nagyon restelém azt, hogy a m. kir. operaház intendántúrája az úgynevezett «felszerelési alapot» az operaház házi pénztárával összetette, illetőleg összezavarta.

Azért restelém ezt, mert e körülmény segítségével a közönség elé oly rendetlenséget s túlkiadást igyekezett vádképen ellenem feltálatni, a mely valóságban, az előadott alakzatban legalább, nem létezett.

Az operaháznak házi pénztára ugyanis teljesen rendezett állapotban lett általam az új intendánsnak átadva; — azt hiszem legalább, hogy ha a lelépő intendáns újonnan kinevezett utódjának 1886 február i-én átadott 92,000 frtnyi évi bérletet; a 11 óra teljesen érintetlenül hagyott királyi subventiót és országgyűlésileg engedélyezett segílyt; s végre ráadásul meg körülbelül 3},000 frtnyi készpénzt is szolgáltatott át, akkor méltán állíthatom, hogy a m. kir. operaház házi pénztára lelépésem alkalmával teljesen rendezett állapotban jutott utódom gondjai alá.

De ezzel ellenkezőleg a «felszerelési alap» nem volt sem rendezett, s mégkevésbé legombolyított állapotban lelépésemkor.

A m. kir. operaház gazdája ugyanis számadásaival, a beszerzett anyagok nyilvántartásával s elszámításával, — talán túlhalmozott teendői vagy felületes hivatalos eljárás miatt, — nem tudott lépést tartani a számszerint 56 gyorsan egymást érő operai kiállítások követelte rendszerességgel. — Ezt tapasztalván, már 1886-ik év január havában kiadtam volt azon, a m. kir. operaház gazdájához címzett rendeletemet, mely szerint ő személyes felelősség terhe alatt köteleztetett a leszámolásra, különösen pedig arra, hogy mutassa ki a beszerzett anyagokból mennyi fogyasztatott el, hová fordítottatott és mi van még meg készletben. Ez általam kiadott rendelet már maga bizonyítja azt, miszerint tudatával bírtam annak, hogy a «felszerelési alap» nem kezeltetett rendszeresen, a mint azt a miniszterelnök elnöklete alatt tartott operaházi tanácskozmány alkalmával egész nyíltan bevallám, kérvén az erre vonatkozó vizsgálat elrendelését.

Mind arról, a mi utóbb történt, beszélni nem akarok; csak annyit tartok kötelességemnek konstatálni, hogy a m. kir. operaház «felszerelési alap»-ja s házi pénztára közötti lényeges különbség

azóta sem lett felderítve, a mi pedig a helyzet megismerését illetően főfontosságúnak tartatott általam!

Épen azon munkához fogtam, melynek célja az vala: feljegyzéseimből, a mennyire lehetséges, híven összeállítani a «Felszerelési alap»-ra vonatkozó adatokat, s ezek nyomán bebizonyíthatni, helyesebben mondva, felderíthetni azt, hogy a «Felszerelési alap» egészen különváltan kezeltetett a m. kir. operaház házi pénztárától, a miből önkényt következik, hogy az egyiknél előfordult rendellenesség semminemű hatással a másik vele párhuzamosan kezelt pénztárra nem lehetett.

E munkálkodásom közepett mint egy várva-várt «Deus ex machina» megjelent az 1887-ik évi jan. 13-iki lapokban az intendantúra egy officiosus közleménye, a melynek éle ellenem volt ugyan fordítva, de a mely közlemény az én célom elérésére egészen alkalmasnak mutatkozott.

Felhasználtam tehát az alkalmat arra, hogy e közleményre válaszolva és reflectálva, elmondhassam mindazt, a mi e kérdés az én s az ügy érdekében való felderítésére nézve fontos és szükséges.

Fejezetemnek azért adám: «Az utolsó dőfés» címet, mert úgy vagyok meggyőződve, hogy el-

múlván az 1886-ik év, elmúlt egyszersmind lehetőségére annak, hogy a m. kir. operaház intendántúrája a m. kir. operaház igazgatóságának tényeire hivatkozhasssék, miután most már 1887-ben teljesen a saját alkotta alapon áll.

Az 1887-ik évi előirányzat az ő műve.

Az 1886-ik évre engedélyezett póthitel neki s nem másnak engedélyeztetett; ő általa lett indokolva s az ő meggyőződésének megfelelőleg felhasználva.

A m. kir. operaház szabályzata az általa követelt változtatások s módosítások szerint lett átídomítva.

A m. kir. operaház kezelő illetőleg hivatalnoki személyzete részint el lett bocsátva, részint vizsgálatok által megpuhítva; s részint, a mint hallom, újabb feladások, felfüggesztések s vizsgálatok segítségével puhíttatik, rostáltatik s desinficiáltatik.

Nem marad más hátra, a mi az intendanturát a régi Augias-istállóra emlékeztethetné még, mint egy-egy úgynevezett terhes szerződés, melynek a kimúlt m. kir. operaházi igazgatóság volt bűnös szerzője.

E tekintetben azonban valószínűleg most már higgadtabban fog az intendantúra gondolkozni, miután néhány betegedési eset váltig s quasi «ad hominem» bebizonyítja az intendantúrának, hogy a

m. kir. operaház működő személyzetének összeállítása még sem volt talán oly gyarló és hibás, milyennek ő azt tartotta.

Hogy néhány ízben felszólaltam, tettem azért:

a) Hogy a «qui tacet, consentire videtur» szólás-mód vádját, különösen jóakaróim irányában, magamra ne vegyem.

b) Felszólaltam továbbá azért — s ez kötelességem volt —, hogy megvédjem azokat, a kik velem szolgálták ugyanazon ügyet, s a kik minden tehetségüket velem karöltve, az intézet érdekében vetették mindenkoron latba.

c) Hallgatnom nem volt szabad, mert odaadó szeretettel csüngök a két intézeten, melyek felvirágzása most inkább szívemen fekszik, mint bármikor, — miután sokan vannak, a kik engem tesznek felelőssé azért, a mi az ő véleményök szerint visszás s ellenszenves most történik, — mert bármint szabadkozom is, meg vannak győződve arról, hogy a magyar királyi operaház intendántúrája csak az én befolyásomnak köszöni létét.

«A m. kir. operaház 1886» cím alatt jelent meg a lapokban egy communiqué, mely negyedik kikezdésétől kezdve ezeket mondja:

Ha e kimutatással szembeállítatnak az 1884 szeptember 30-tól 1885 december 31-ig terjedő

időszakban előadott dalművek és balletek, kitűnik, hogy a kérdéses 15 hónap alatt a műsoron összesen 45 opera és 8 ballet, 1886-ban ellenben 49 *opera* és 8 ballet volt. — *Première* 1886-ban kettő volt: «Hagbarth és Signe» és a «*Säkkingeni* trombitás», míg az említett tizenöt hónapban csak egy új opera: «István király» s egy új ballet, a «Bécsi keringő» került színre.

A mi a dalművek felszerelésére vonatkozólag 1884— 85. és 1886-ban fordított költségeket illeti, azok még sokkal szembetűnőbben illusztrálják a két idő közötti különbséget.

Eltekintve ugyanis attól, hogy úgy 1884-ben, mint 1885-ben az operaháznak a rendes bevételi források állottak rendelkezésre, 1884-ben még külön alapból — azaz az évi subvention túl — 296,922 forint 22 kr. lett elkölve fölszerelésre, 1885-ben pedig ugyancsak külön alapból fölszerelési célokra 90,915 frt 16 kr. fordított.

E tényleg elköltött összegeken kívül maradt még felszerelési czímen adósság a két évből 136,1 50 frt 70 kr.

Beszereztetett tehát — felszerelési anyag — 1884— 85-ben összesen 525,968 frt 14 kr. azon összegeken túl, a melyek hason célra az 1884. és 1885-iki előirányzatokban felvéve voltak és felhasználva is lettek.

Ezzel szemben az 1886. évi költségvetésben felszerelésre rendelkezésre állott csupán 21,600 frt.»

Ha már minden alkalommal vádolni s e vádak képében önmagát mentetgetni s szépítgetni akarja az intendántúra, legalább legyen egészen őszinte, s ne mindig a szavak közé rejtőzve tartogasson valamit, a miből talán adandó alkalommal ismét egy kis felfrissített vádat s ebből folyólag esetleg szükséges újabb mentetgetődzést lehetne faragni.

Mikor az operaház 1884-ik évi szeptember végső napjaiban megnyitandónak határozatott, akkor alapról kelle gondoskodni, melyből a színpadi előadásokhoz szükséges díszletek, jelmezek, bútorok, fegyverek, kellékek lesznek előállítandók, vagyis «felszerelési alapot» kelle teremteni, melynek segélyével a m. kir. operaház mősora állíttassék elő. — Ezen alap ő Felsége kegyes jó indulata s az operaház saját számlájára kötött kölcsöne segélyével lett előteremtve.

A mint a communiqué helyesen megjegyzi, az alapból 523,968 frt 14 krnyi felszerelés szereztett be. De ha már ezt ily pontosan s helyesen felszámította, miért nem toldotta oda az 1884. és 1885. évekre az előirányzat szerint rendelkezésre állott s szintén felszerelésre elköltött összegeket is. A felszerelésre kiadmányozott összeg tehát a következő képet mutatja:

Az intendantura kimutatása szerint a

felszerelési alapból költetett 523,968 frt 14 kr.

Az 1884-ik évi előirányzat szerint tisz-

tán e célra rendelkezésre állott 21,600 « — «

Az 188 í-ik évi előirányzat szerint ugyan-

ennyi, vagyis szinte..... .. 21,600 « — «

Összesen 567,168 frt 14 kr.

Ha azonban igazságosak akarunk lenni, ebből levonandó ama 32,000 frt, melyet a felszerelési alap a színpadi hatás, világításra költött, nehogy azzal az építési alap megterheltecsék.

Levonandó továbbá azon raktári készlet, melynek értékét az 1886-ik vizsgálat alkalmával a belügyminiszteri számvevőcség, ha jól tudom, 44,000 forintban állapított meg. Ezen összes levonandó összegek tesznek tehát _ . 76,000 frt — krt

Költetett tehát felszerelésre összesen 491,168 frt 14 kr.

Ezen összegből felszereltetett fokonkint 1883-tól kezdve 1885 december 31-ig a megnyitást követő 15 hó alatt előadott 43 opera és 8 ballet.

E műsorra került operákon kívül még felszereltetett, de elő nem adathattak a következő operák: «Mesterdalnokok», «Hagbarth és Signe», «Romeo és Júlia». «Mignon», «Figaro lakodalma», úgy, hogy összesen 48 opera és 8 bal let szereltetett fel, vagyis összesen 56 zenemű.

Ha már a 491,168 forintnyi összeget elosztjuk ezen 56 zenemű között, esik összes kiállítási költség

egy-egy zenedarabra 8770 frt, a mely összeg — benfoglaltatván abban a fentebb említett összes felszerelési tárgyak, — talán soknak nem mondható. — Csak seperjen mindenki a maga ajtaja előtt, ezt tartják azok, a kik nem a mások, de a saját működésük igazságos mérlegezésével szeretnek foglalkozni.

E néhány sornyi részletezésből egészen természetyszerűleg következik az, hogy az intendantura az 1886-ik évben már több operát vehetett fel a műsorba, mint tette azt az igazgatóság 1884 szept. 30-tól 1885 decz. 31-ig. — A munka-programm azonban egészen más képet mutat, mint a milyet az intendantura felmutatni jónak találta.

A m. kir. operaház igazgatósága ugyanis az 1884-ik évi szept. 30-tól az 1883-ikév decz. 3 i-ig terjedő 15 hónap alatt újonnan felszerelt s előadott *43 operát és 8 balletet*, esik tehát ebből egy óra $3\frac{1}{2}$ zeneműnyi munka és költség.

A m. kir. operaház intendantúrája az 1886-ik év 10 hónapjában, — mert ha jól emlékszem 2 hóig szünetelt, — 6 operával toldotta meg a lefolyt 15 hó alatt létesített műsort, — esik tehát ebből egy óra $\frac{6}{10}$ zeneműnyi munka és költség.

Általában meg kell jegyeznem, hogy szerény véleményem szerint, operaházat megnyitni, abban adandó operák nélkül nem lehet; talán abban

sem vétek, ha azt állítom, hogy egy operai műsornak előállítására igen sok pénzbe s fáradságba kerül; annyit is állíthatok, hogy semmiféle operaház ily csekély felszerelési költségekkel még nem indított meg; újonnan felépült s berendezett operaház pedig olyan nem létezik, a mely léte első 15 havában képes lett volna 45 operát és 8 balletet színre hozni.

E tagadhatatlan tényekkel szemben a m. kir. operaház egész nyugodtan tűrheti az ellene folyvást intézett támadásokat, — de kötelessége egyzersmind nyíltan elmondani minden alkalommal a valóságot minden leplezés s titokszerű habozás nélkül.

Ezen alapelvből indulva ki, egészen nyíltan bevallom, hogy a m. kir. operaház igazgatósága csalódáson alapuló hibát követett el, midőn az 1886-ik évre csakis 21,600 firtot vett fel kiállítási költségekre előirányzatába.

Csalódott, mert azt vélte s reménylette, hogy a felszerelési alap előirányzatának nem lesz deficitje, helyesebben mondva, nem lesznek túlkadásai. — E csalódás azonban némi részben menthető, ha meggondoljuk azt, hogy 15 hó alatt 51 zenemű felszerelése és kiállítása oly munka, a mely mindenestre nem egy ízben zavart, fennakadást, complicatiót idéz elő. — Hisz még ezen 51, a műsorba

felvett zenemű mellett is. a műsor egyhangúságáról panaszkodtak egynémelyek, — nem csoda tehát, ha a lázas tevékenységet nem csillapítani, de fokozni vélte kötelességének az igazgatóság, csakhogy a közönség s közvélemény igényeit kielégíthesse.

Hibát annyiban követett el a m. kir. operaház igazgatósága, hogy átlátván, hogy az előirányzatba felvett kiállítási költséggel kijönni nem fog, azonnal többet nem irányzott elő, illetőleg pótlást nem kért.

Az igazgatóság ezt azért nem tette, mert a kormányelnöki rendelethez képest az év, ha jól tudom, augusztus haváig kellett mindenkoron felterjeszteni megbírálás végett a szükségesnek mutatkozó póthiteleket, — első kezdetnek pedig ama 21,600 ft is elégséges volt, úgy látszik, az intendantúra részére, mert a «Trombitás» nagyhírű színre hozataláig egyébre nem költött, mint a «Lahore király» jelmezeinek felfrissítésére (a díszletek már megvoltak) s három darab női ruhát szerzett be a «Romeo és Júlia» operához, — valószínűleg csak azért, hogy az Olaszországból hozott régi kelmékből mégis valamit fel lehessen használni.

Az 1886. év tavaszától kezdve pedig csakugyan elegendő pénz állott az intendantúra rendelkezé-

sére, mert a kormány minden javaslatát helybenhagyta, minden kérését megadta, mert a m. kir. operaház istenben boldogult igazgatóságának paniperda kezelése okvetlen szükségessé tette azt: hogy az intendántúra hozza helyre mindazt, a mit a szétrobbantott igazgatóság vétett. — Vederemo!?

A m. kir. operaház volt igazgatósága még kapott egy utó-döfést is, a melyről azonban csakis futólagosán tartom kötelességemnek e helyen megemlékezni.

Gróf Keglevich István utódom egyike a leggeniálisabb s ügyesebb szónokoknak, — s mint ilyen a színházi ügy alkalmával tartott beszédje minden irányban megfelelt e kiváló tulajdonának.

Azon méltóságteljes higgadtság, melylyel az ügyről szónokolt, igen ügyesen vala választva, már csak azért is, mert kirívó ellentétet képezett ellenei indokolatlan s épen nem tapintatos izgatottságával szemben.

De ezen beszéd, hogy a hajdani intendáns nyelvén szóljak: «hatte sich als vorzügliche Mache bewährt»; mert nem hiányzott abból a szükséges honi fűszer sem: a «paprika».

Ugyanis ő be tudta azt a képviselőháznak bizonyítani, hogy az addig dívott ingyen jegyek rendszerét megváltoztatván, ezeket és ezeket meg-

mentett illetőleg meggazdálkodott évente az operaház számára (a nemzeti színházat nem is említvén), mert hiszen ama sokat emlegetett 1885-ik évben is, a m. kir. operaház igazgatósága, ha emlékem nem csal, 18,000 frtot fecsérlett el «ingyenjegyek» czímén az ország pénzéből.

No hiszen nem is kellett egyéb a mi képviselőházunknak, mert mikor fel lettek világosítva a felől, hogy a volt igazgatóság egy évben 18,000 forintot fecsérlett el ingyenjegyekre, abban a pillanatban háttérbe szorult a százezrekre terjedő hiány kérdése, s a ház éljenekbe törvén ki, az intendantura pere meg volt nyerve.

Ezen eset kettőt bizonyított: először is azt, hogy gróf Keglevich István a legügyesebb alkalmi szónokok egyike, — továbbá pedig azt bizonyította kézzelfoghatólag, hogy színházi ügyeket tárgyalni a törvényhozótestület kebelében nem lehet. — A honatyák ehhez nem értenek, s így tehát nem tudják azt, hogy az ingyenjegyek a «jegyek kelle-téhez képest» való kiutalványozása kötelessége az igazgatóságnak, mert ezt a szabályzat, — a mely sok évi tapasztalatnak képezi kifolyását, — így rendeli; netaláni helytelen kezelése ez ügynek a belügyminiszteri számvevőség által ellenőriztetvén.

Nincsen nagyobb ellensége a színházaknak, mint az üres ház, — ezt már rég ideje tudják

azok, a kik a színházi ügyekkel komolyan foglalkoznak.

De más részről alig képzelhető nagyobb hiba az ingyenyjegyek engedélyezése körül, mint a mikor ingyen jegyeseknek oly elsőrendű helyek engedélyeztetnek, a fizető közönség és bérlők megbotránkozására s elkedvetlenítésére, — a mely helyeken az «ingyenyjegy» czégerét kitűzni nem mondható illedelmes dolognak.

Legrosszabbul jártam én ez «ingyenyjegy» házánál. — Eddigelé ugyanis azt képzelem, hogy hasznára valék az intézetnek, ezeket költvén el a magaméból azon jegyek megvételére, melyekkel jó ismerőseimnek s azoknak, a kik ily költség megtételére képtelenek, kedveskedtem.

Most azonban, nagy bánatomra, arról kelle meggyőződnöm, hogy én is, a ki mint intendáns köteles valék az évi tisztelet- és ingyen jegyeket engedélyezni, részese voltam azon consortiumnak, a mely évente a belügyminiszteri számvevőség szeme láttára, ezekre menő összegekkel károsítottam meg a m. kir. operaház pénztárát.

AZ ÚJ BUDAPEST.

A múlt fejezetek egyikében felemlítvén a fővárosi közmunkák tanácsának részint már teljesített, részint még teljesítendő feladatait, mintegy képét körvonaloztam azon roppant haladásnak, melyet fővárosunk az utolsó hús év alatt megfutott.

Ha visszagondolok azon viszonyokra, melyeket a «Naplótöredékek» első kötetében megérinték, s egybe hasonlítom a gyermekkorombeli Pestet azzal, a mivé vált ifjúkoromban, s végre megvalósítva szemlélvén legmerészebb álmaimat is, örömteljes elragadtatás kell hogy azok keblét megszállja, a kik évek hosszú során fáradoztak és szorgoskodtak ez új korszak előidőzésén, s minden arasznyi haladást valódi benső örömtől áthatottan üdvözöltek.

Az újabb városok közül alig van egy, a mely oly gyors fejlődést és átalakulást volna képes felmutatni, mint a mi fővárosunk, kivált mióta 1873-ban a hajdani két testvérváros Budapest fővárosává egyesítettvén, kétszeres erő, pezsgés s érdekeltség

lüketett a haladás körül érdeklődő tényezők ereiben.

A Dunaszabályozás s ebből kifolyólag a páratlan szépségű corso-út és rakpartok; — a Margit- és összekötő híd végleges befejezése; — a királyi várkert; a Trefort miniszter által alkotott egyetemi, belgyógyászati, tanodái és műegyetemi középítmények; a középületek s magánpaloták egymást kiegészítő egész sorozata; a királyi operaház, nagy-szerű indóházaink, a vámház kiépítése; a köztere-ken emelkedő emlékek; a belső körút szabályo-zása, s ezzel kapcsolatban a Deák- és Calvin-tér és a múzeum-kert rendezése; az Andrássy-út vég-leges kiépítése; a nagy körút kinyitása; a kerepesi és üllői út szabályozása; a Dunapart mindkét oldalának kikövezése s fákkal való kiültetése; a ferenczvárosi, a Mátyás-templom és lipótvárosi basilica gyorsított mérvben megindított kiépítése; a városligetnek, a zúgligetnek, svábhegynek és Gellérthegynek rendezése, utakkal, vízzel s világí-tással való ellátása; a Margitszigetnek József fő-herczeg ő Fensége által páratlan ízléssel s bőkezű-séggel történt tündéries alkotása; öt, Budapesten létező állandó színháznak, melyek közül négy ma-gyar, az év legnagyobb részében való működése, — mind ez oly varázsszerű haladást s átalakulást léte-sített, a mely reánk nézve, a kik a régít ismertük.

de a jövőben nem mertünk oly mérvben bízni, valóban meseszerű benyomást idézett elő.

Az 1856-ban a városligetben könnyes szemekkel tett fogadalmam, mintha teljességbe ment volna, úgy érzém.

E mesés haladás szülte érdeklődés gyorsan elhatott hazánk minden rétegeibe, s a negyvenes években a főváros iránt létezett előszeretet, mintegy hosszas álmából felébredve, ismét előtérbe lépett, — nagy hasznára a közügynek, — mert Budapest fővárosunk helyes elvek szerint irányított nagygyá és széppé tételét közügyeink egyik legfontosabbikának vallom és tartom.

Nem szabad azonban felednünk azt, hogy még szerfelett sok teendőnk van hátra, ha egyrészt a még elhanyagoltakat pótolni, a már elért előnyöket pedig megbecsülni s hasznunkra fordítani akarjuk.

Egy eddigelé mulasztott kötelesség mindenestre hová-hamarább helyre volna hozandó, s ez: a belvárosnak, a Gizella-tért is belészámítva, az újabb elveknek, a közegészségnek s kényelemnek megfelelő szabályozása s rendezése. — E tekintetben, de szerencsénkre csakis részben, ugyanazon hibába estünk mint Bécs városa, midőn a karinthiai utca szabályozását a Ringnek létesítése után vette foganatba, holott e fő éltető ér rendezésé-

ből kellett volna mint alapból kiindulniok a többi szabályozási műtéteknek.

A felebb megemlített érdeklődés egyik nagyra becsülendő jelét az is képezi, hogy sokat halljuk most megbeszélni azon eszmét: Budapest fővárosunkat a világvárosok polczára emelve ide vonzani a most vajmi csekély számban jelentkező idegeneket.

Üdvös eszme tagadhatatlanul s becsületére válik azoknak, a kik azt felkapva, annak megvalósításán fáradoznak.

De szerintem a hányszor egy eszmét felkarolunk s azt életbeléptetni igyekszünk, mindene-előtt tisztába kell jönnünk az irányra nézve, a melyben haladva leginkább s legkönnyebben célzt érhetünk.

Az idegeneket midőn ide óhajtjuk vonzani, s ha csak lehet lekötni, — nem nagyszerű ünnepélyekre, színházi fényes előadásokra, internationalis drága szállodákra van szükségünk, — de szerény véleményem szerint teljesen más jellegű eszközökre.

Az idők teljesen megváltoztak, mert azon kevés gazdag ember, a ki most még mint ilyen utazik, teljesen elmerül s elmosódik a középosztály és gazdagok azon zömében, a kik időtöltésből óhajtván néhány hetet idegen földön tölteni, mindene-előtt azt áhítazzék, hogy csekély költséggel, lehe-

tőleg kényelmesen s nem zavarva mindennemű alkalmatlankodások és zsarolások által, bizonyos polgári comfort által környezve tölthessék el a pihenésnek s szórakozásnak szánt idejüket.

Ez itt említettek nem azért keresik fel az egyes városokat — általában véve legalább, — hogy zajos ünnepélyeken, idegen tömeg által körítve, minden perczen a zsebmetszők ügyes fogásaitól rettegve, vegyenek részt; sem a forró évszakban mindenki által került színházakat nem tűzik ki időtöltésük helyéül, hanem egészen más, kevésbbé feltűnő s lármás, de bizonyára ezeknél könnyebben teljesíthető követelményekkel vannak azon városok iránt, melyeket kirándulásuk céljául kitűztek.

Ha most egy első rendű szálloda folyosóján, reggel végig megyünk, bizonyosak lehetünk a felől, hogy harmincz szobaajtó közül huszonnyolez előtt ott látjuk díszelegni az este levetett cipőt. — A ruha az magától tisztítódik, de más szentségtelen kezekre nem bizatik az idegenek által. — Az ajtók előtt strázsáló cipők végtelen sora jelzi azon irányt, melyben haladnunk kell, ha az idegeneket ide vonzani akarjuk, — mert e jelvények képezik a fizető közönség minőségét.

Nem az egyes ritkán, de sokat költekezők, de azon nagyszámúak, a kik mindegyike gyakran költ el bizonyos szerény összeget, tartják fenn azon

mozgalmat, mely a pénz forgalomba hozása révén a szállodák jövedelmezőségét emeli.

Az étteremben nem az a szívesen látott vendég, a ki hébe-korban megjelenvén megiszik ebédje alkalmával egy palaczk pezsgőt, — hanem az, a ki naponta elfogyaszt, bármi szerényen étkezzék is, két három quaterkát, — «spritzer», a mint most elnevezték.

Ebből kifolyólag nem a kisebbségre, de a többségre támaszkodva kell megtennünk mind azt, a mi kívánatos a «touristák» zömének Budapestre való édesgetése tárgyában; nem is a saját viszonyaink s körülményeink szerint szabad megítélnünk e teendőnket, hanem belé kell tudni gondolnunk magunkat azok helyzetébe s körülményeibe, a kiknek kedvében járni óhajtunk.

Főbajunk nekünk az, hogy bármi szépet alkotunk is, annak jó karban való fenntartásáról a legritkább esetekben tartjuk kötelességünknek gondoskodni. — Egyik nagy gyengénknek mondható azon ferde irány is, mely szerint mindig csak is a gazdagokat akarjuk tekintetbe venni.

A lépten-nyomon észlelhető rondaság, piszok, hanyag kezelés a «fenn az ernyő, nincsen kas» találó magyar példaszó értelmét tükrözvén vissza, a keleti álműveltség bélyegét süti fővárosunkra.— Bárhová tekintünk is, mindenütt s minden alka-

lommal e hiány ötlik szemünkbe s sérti azokat, a kik nem a fényűzéshez, de renchez, csinosághoz s a tisztaság kényelméhez szokvák, nevelésüknél s életmódjuknál fogva.

Az egyedüli, a mire nézve állandó s folytonos haladást észlelhetünk, a nyilvános kertek s terek ültetvényeinek csinos s a régítől eltérőleg gondos kezelésében nyilatkozik, — e tekintetben bátran bármely főváros mellé sorakozhatván.

Kövezetünk sok tekintetben kitűnő, egészben véve jó; ez irányban csakis azon fogyatkozásban szenvedünk, hogy nem vagyunk képesek anyagi erő hiánya miatt nagyobb mérvben haladni, a mi valamint a fenntartásra, úgy tartósságra nézve is, különösen pedig közlekedés-kényelmi tekintetben nagy előnyt nyújtana.

Járdáink, elnézve a régi belváros teljesen elhanyagolt részeitől, oly kitűnőek, melyeknél jobbakat sehol sem észlelhetni.

Faültetéseink, ha nem is azon arányban, a mint kívánatos volna, de mégis kielégítő mérvben haladnak előre, kivált mióta az illető közegek meggyőződtek arról: hogy a városban ültetendő fajnemeket nem a magánízlés szeszélyei, sem a talajviszonyok szerint kell megválasztani, — mert hisz ez utóbbi a fővárosban elkészíthető, — hanem az egyes terek, körutak vagy sugárutak fekvéséhez

s irányához képest kell kiválogatni. — Hogy e részben egy példát hozzak fel, utalok a jobbparti Margit- és várkert-rakpart szépen díszlő vadgesztenyefa sorára, — ha ugyanezen fanemmel ültetjük volna be a balparti corsót, mást elcsenyevészedett kóréknál aligha szemlélnénk. — De éppen oly hiba más részről ismét az, hogy a Rudolf-rakpart teljesen tönkre ment gömb-akáczfáit a Ferencz József-rakparton díszlő egyszerűen nevelt akáczfákkal nem cseréljük ki.

S hogy ez itt előszámlált nagy fáradsággal s pénz-áldozatok árán megszerzett előnyök még sem teszik különösen az idegenekre a megfelelő jós kellemes benyomást, annak oka csakis abban rejlik, hogy utczáink tisztán tartásának talán nagy, de czélszerűtlenül beosztott s alkalmazott áldozatot szentelünk.

A végtelenig terjedő asphalt-járdáinkat éppen azon időben, mikor a lakosság jár-kél és üdülni óhajt, ujjnyi por, papírdarabok, gyümölcshéj s ronda gyermekserég lepik el. — Az estende a locsolás, — de nem leöblítés — közben tökéletlen seprés által mintegy mesterségesen készült sár. reggelre felszáradván, e kellemes állapotnak megveti alapját, — úgy annyira, hogy mire délután hat óra felé munkásságunkat befejezván, az utczára érünk, a kocsiuúton sár, az asphaltjárdán pedig a

járó-kelők által felidézett valódi porfellegek teszik élvezhetlenné a széles, kényelmes utcáinkon való gyalog közlekedést.

Ha ilyenkor az ember végtére beléfárad a poráthatotta légkör élvezetébe, a corsót keresi fel s ott leül kissé pihenni, — mire elüti a tíz órát, zuhanyfürdő segélyével zavartatik szét az üdülő közönség, mintha csak a forradalmi csoportosulások ellen gyakran jó eredménynyel használt ezen eszközt időtöltésből és próbaképen a békésen együtt üldögélő polgárok ellenében óhajtanák gyakorlatképen felhasználni.

Épen oly czélszerűtlenül mint a járdák, van kezelve a kocsitak tisztántartása is, a mire pedig nálunk rendkívül gondot kellene fordítani, részint mert kocsiközlekedésünk a város nagyságát tekintve eléggé sűrű, — részint pedig mert égalji viszonyainknál fogva a lótrágya gyorsan átmenvén fermentatióba, kiállhatatlan büzt idéz elő, ha rögtön el nem takarítatik — a mely körülmény a szabad s tiszta levegő fogalmát a mi fővárosunkban teljesen kizárván, az itt való időzést a melegebb időszakban majdnem élvezhetlenné teszi.

Az idegenekre nézve, a kik ez ázsiai állapotokat meg nem szokták úgy mint mi, kétszeresen kellemtelen benyomást gyakorolnak az itt felemlített

hátrányok. — Pedig nekünk a magunk iránti kötelesség azt parancsolná, hogy addig is, míg a nehezen s csak idővel megoldandó vízvezetéki, csatornázási ügy végre leend hajtva, minden lehető elkövessünk arra nézve, hogy némi fogyatékos kárpótolásul s óvszer gyanánt a főváros tisztántartása érdekében ne fukarkodjunk, s járjunk el a helyi s égaljviszonyoknak megfelelő szempontok szerint.

Egy piszkosan s rondán tartott város, ha még oly szép is, de az elhanyagolt állapotoknak megfelelő eredetiséggel nem bír többé, nem gyakorolhat vonzerőt a turistákra nézve, s még kevésbbé azokra, a kik egy új hazában megtelepedni óhajtának.

A baj épen az, hogy mint sok másban, úgy a fővárosi közegészségi, közforgalmi és kényelmi ügyekre nézve is az átmeneti korszak bajaival küzdünk. — Nem voltunk képesek intézményeink tökéletesbítését illetőleg lépést tartani az anyagi fejlődés és terjeszkedés hallatlan gyors fejlődésével. Ezt belátva elnézőknek kell lennünk különösen azon kérdések megoldására nézve, melyek tisztába hozatala s helyes alkalmazása még ott is nagy akadályokkal küzd, a hol az átmeneti korszak nehézségein már rég túl estek. — De ez általam itt felemlített kérdések egyike sem ily természetű,

hanem mind csak is a közigazgatás szakmájába tartoznak, a melyekről tehát — régóta bírlak önkormányzatunknál fogva — azt lehetett volna képzelnünk, hogy más, sokkal kisebb s szegényebb városok példájára, gyors s gyakorlati megoldás elé fognak megérlelődni.

Hivatott közegeink azonban egészen más irányban fejlesztették tevékenységöket, — a sok jogi, verseny- s olcsósági kérdések tekintetbe vétele s előtérbe tolása mellett most ott állunk, hogy nagy várossá fejlődtünk, a nélkül, hogy annak méltányosan megkövetelhető attribútumaival bírnánk; sok tekintetben a közmívelődés legkezdetlegesebb következményeinek sem vagyunk képesek megfelelni. S mégis sokan azok közül, a kik ez ügyekbe kötelességszerűleg kell hogy befolyjanak, azt vélik, hogy jól van minden úgy a mint van, mert hát az elvek, szabályok s a törvény nem enged más irányt követni.

E nyomon haladva jutottunk oda, hogy huszonöt év óta nem vagyunk képesek egy tisztességes társaskocsi-közlekedést előállítani, — holott nálunknál sokkal csekélyebb erővel s kevesebb közforgalmi előnyökkel bíró városok ez ügyet már rég elintézték, — még pedig a lakosságra nézve előnyös módon.

A társaskocsi-közlekedés nálunk valódi ember- s állatkínzási intézménynyé fajult, — mióta elhagyva az öreg Breitner nyomdokait, a kellemes nyílt társaskocsikat, alacsony, folyvást nyikorgó vasrudakból összeférczelt ernyőkkel látták el, melyekben az eső alkalmával alá búvók embertelen kínzásnak vannak kitéve, — mióta a tisztességesen kiöltözött kocsisok helyét rablók képét viselő bárdolatlan lókinzók foglalják el, a kik a kocsijok elé fogott gebék ütlegelésében lelik örömüket, — mióta itt egy kalauz, amott egy ellenőr megtámadásainak vagyunk kitéve, ha esetesen a körülmények által kényszerítve egy piszkos s ronda társaskocsiba szorulunk, melynek bakján a kocsis mellett rendesen egy falusi duenna foglal helyt, férje vagy szeretője oldalán óhajtván ingyen szekerezni.

A múltkor a Mária Valeria-utczában egy csődület közelében haladván el, egy az utca közepén heverő kimúlt omnibuslovat láttam, melynek közelében mozdulatlanéi állott a még egy-két évvel ezelőtt csinosan kiállított, de most rongyos és piszkos jármű, a benne ülők gyalog folytatván útjokat.

Ez nem valamely elszigetelt rémjelenet Magyarország fővárosában, a mely ország folyvást emelkedő félben levő lónevelése révén, Európa akárhány hadseregének lóállományát látja el pótlovakkal. — E tekintetben azonban még dicsőbbet

hoznak létre a Budapesten közlekedő kir. postakocsik, melyek elé a legválogatottabb szánalomra méltó gebék vannak fogva kivétel nélkül.

E tekintetben dicséretes kivételt képeznek a tűzoltóság lovai, melyek — noha szintén vállalkozó útján állítatnak elő — a czélnak megfelelők s kitűnőek.

A közlekedési eszközökről szólva, tulajdonképen első helyen kellett volna említenem a közúti vaspályát, mint a mely intézmény nálunk ideje korán s eléggé gyorsan vert gyökeret.

A forgalmat türhetően tartja fenn. — Ha elnézünk a nehézkes s idomtalan kocsiktól, az azok által okozott szerfelett alkalmatlan zörgéstől, a kapzsiság révén keletkező túlsúfoltságtól s a csengők és sípok eredményezte iszonyú zsibajtól, eléggé meg lehetünk e hazai vállalattal elégedve.

A budapesti közúti vaspálya-társulatnak egyébiránt mottóul a következő közmondást kellene elvállalnia:

«Gott beschütze mich vor meinen Freunden, vor meinen Feinden werde ich mich selbst schützen.»

A bérkocsik és egylovasok kivételképen kitűnőek, általában azonban hanyagái kezeltek, tisztátlanok s minden csínt s ízlést nélkülözők. — Ara e közlekedési eszköznek a mi viszonyainkhoz mérten

magas, — de ez ellen felszólalni nem lehet, mert mint sok másban, úgy ebben is Bécs szomszédsága s példáját siratjuk; a szomorú csak az, hogy a szorultságból vagy az indóházaknál kényszerűségből használatba vett szégyenletes állapotban sinlő fogatokért épen annyit kell fizetnünk, mint a kivételesen kitünőknek.

Érdemes reggel vagy estende egy szálloda elé állva megfigyelni, miféle ronda, piszkos s elhanyagolt bérkocsikat vagy egylovasokat kénytelenek az idegenek igénybe venni 2 frt, illetőleg 1 forint lefizetése mellett, — ha ugyan beelégzik vele s gorombasággal nem viszonzza az illető kocsis e szabályszerű kínálatot.

Budapest határozottan legczélszerűbb s az idegenre nézve legkellemesebb és kecsgetőbb közlekedési eszköze a helyi gőzösök és a propeller-vállalat.

A helyi gőzösökön való járás-keelés nyaranta, a hatalmas Duna folyam, kies fekvésű város, élénk s díszesen berendezett rakpartoknál fogva feltűnő sok előnnyel bír, kivált miután a kezelés tiszta, egyszerű s a mennyire vízi közlekedésnél lehetséges, minden alkalmatlanságot nélkülöző. — Megtörténik ugyan néha, hogy az ember egy most már elaggott ifjúkori ismerősére kénytelen bízni életét,

milyen például a «Debreczen» gőzös, — de ez csak átmeneti baj lévén, tekintetbe alig jöhet. — Sokkal nagyobb csapás az mireánk budapestiekre nézve, hogy úgy hiszem a Dunagőzhajó-társulat befolyása révén a margitszigeti közlekedés már évek óta fogyatékos, az alsó szigeti kiszálló, annak előtte a legnépszerűbb, mert legkellemesebb, most teljesen lehetetlenné lévén téve.

Minden vállalataink között a legjobban kezelt azonban a propeller-vállalat, azon előzékenységnél, csínnál, rendnél és pontosságnál fogva, mely igazgatásában s üzemében nyilvánul. — E vállalat bizonyítja világosan azon tételt, hogy nem mindig az kedveltetik a közönség által, a mi kiválólag olcsó, hanem az, a mi jó; a propeller-közlekedés a legdrágább, mert a hídvámon kívül (2 kr.) 5 krt fizet az első hely, s mégis kényelmes voltánál s a közönség iránti előzékenységénél fogva csodásán prosperál, mert részvényei ötezer forintról harminczötezer forintra rúgtak fel. — Ennél fényesebb eredményt vállalataink történetében, csak az «első hazai takarékpénztár» s az «általános magyar biztosító társulat» tudnak felmutatni; pedig a propeller-vállalatnál a varázsszerű «hazai» vagy «magyar» epitheton hiányzik, mert egészen a maga lábán jár.

Az idegenre nézve egyik főfontosságú kérdés a szállodák. — Budapest ez idő szerint talán elegendő számú, de korántsem bír elegendő jóságú s kényelmes szállodákkal. — Fő szükség az volna ez irányban, hogy egy jó, a közép követelményeknek minden tekintetben megfelelő szálloda alapíttassék, vagy a meglevők egyike ilyenné alakíttassák át.

A Hungária szálloda, hajó kezekbe kerülne, igen előnyösen volna átalakítható. — Legelső teendő az volna, hogy szállodáink átka: a konyha- s mosókonyhabúzs és setétség eltávolíttassák. — A szobák egyszerűen, de kényelmesen volnának bútorozandók s illő áron adandók, mert megvallom, azt nem értem, hogy miért kellessék nálunk egy szobáért legalább is egy forinttal többet fizetni, mint közép Európa más hasonló nagyságú városaiban. — Pedig a mi szobáink sokkal rosszabbak, mint a berlini, drezdai, kölni, müncheni, frankfurti szállodák hasonló árú szobái. — Sok ablak, kevés fal s még több ajtó, — a mi tudvalevőleg a bútorok tisztességes s kényelmes elhelyezését s igénybe vételét lehetlenné teszi. — A legtöbb 3 forintos szoba például a mi szállodáinkban három ajtóval, egy ablakkal s egy kályhával van ellátva, — tessék azután mívelt embernek ily kalitkában elhelyezkednie. — A nagy baj az, hogy sem azok, akik bírják, sem azok, a kik tervezték e szállodákat, sohasem tudták megítélni

melyek kellékei egy lakályos szobának. — E hátrány azonban nemcsak a szállodáknál, de a magánbérházaknál is a lakók nagy kárára majdnem kivétel nélkül észlelhető. — Mindenütt ott díszük a «fenn az ernyő nincsen kas» — mint eljárásunk elmaradhatatlan alaptétele.

Az élelem szállodáinkban, kivált ha tekintetbe vesszük a válogatóság felé hajló követelményeinket, mint általában Budapesten, nem túlzottan drága, sőt gyakori esetekben olcsónak mondható. — Ez irányban azonban azon nagy hiányban szenvedünk, hogy a konyha nem egyforma s szállodák s éttermek szerint valamint az árakra, úgy a minőségre nézve is nagyon változik. — E tekintetben azonban magunk is hibázunk, mert a mi igényeinkkel össze nem egyeztethető külföldi étkezést kívánunk a helyett, hogy jól s Ízletesen elkészített magyar étkeket követelnénk. — Csodálatos, a magyar ember, a ki pedig nagyon sokat eszik s az ő felfogása szerint jól is akar enni, mi kevés Ítéző tehetséggel bír az életmód s eledel jóságát s Ízleteségét illetőleg.

Tíz ember közül nálunk legalább nyolcz, ha étterembe jó s jól akar élni, az étlap tanulmányozása után «Mayonaise von Fisch», «Salmi von Wild», «francia saláta», «halászlé kecségéből», «borjúvagdalék-leves», «Ananas crême»-féle s ehhez ha-

sonló ételeket fog rendelni. — Pedig az ilyesféle csakis gondos házi asszony, kitűnő szakácsné vagy szakács jótállása s felügyelete alatt készíttetten ehető meg, — de fogadóban soha semmi szín alatt. — Hisz nem azért megyünk étkezni a fogadóba, hogy a tegnapelőtti maradékot más alakot öltve együk meg emésztési szerveink nagy kárára.

A fogadóinkban illetőleg szállodáinkban meggyökerezett szokások még nélkülözik azon Európaszerte már megkívánt rendet és előzékenységet, a melynek révén olcsón s kényelmesen lehet élni. — Igaz az is, hogy e tekintetben nálunk sok előítélettel kell megküzdeni. — Ilyenek a közebédek szervezése, a számla naponta való fizetése, a szolgálatért felszámítandó díjak, a melyek bizonyos oly rendet állapítanak meg, melynek segélyével soha semmiféle meglepetéseknek s zsarolásoknak ki nem vagyunk téve. — Hisz jelenleg például a «Magyar király» kivételével, egyetlen szállodának sincsen az indóházakba járó társaskocsija, a mely szokás külföldön általános lévén, az indóházakból a városba való biztos, kényelmes s olcsó juthatást nagyon megkönnyíti.

Ha e hiányok mellé oda sorolom még Budapest legújabb, de valóban már majdnem tűrhetlen átkát, a koldulást, elmondottam nagyjában mindent, a mi

valamint az idegenre, úgy az ide valóra nézve is alkalmatlansággal s bosszantással jár.

S így tehát nem csak az ide vonzandó idegeneket tekintve kötelességünk az itt felemlített bajokon hova hamarabb gyökeresen segíteni. — Egy kis körültekintéssel más hozzánk körülbelől hasonló viszonyok között létező városokban; észelyesség s a rend, csinosság és takarékoság tekintetbe vétele mellett, sokat lehetne lendíteni ez ügyeken.

Az idegenek e visszásságokkal csak úgy s akkor ismerkednek meg, ha esetesen ide vetődve, már máshol is valószínűleg szerzett csalódásaik az itt tapasztaltak révén bővítetnek. De mi, a kik itt élünk s halunk, s mindig azt is hirdetjük s mondjuk: «itt élned s halnod kell», — mi nem térhetünk ki e bajok elől oly könnyen s akarva nem akarva sújtatunk azok által.

Ne feledjük el soha, hogy sokkal több pénz vándorol ki fővárosunkból az itt különösen nyaranta uralgó túrhetlen viszonyok következtében, melyeket a mi költekezéshez hajlandó népünk szívesen felhasznál érvül arra nézve, hogy az országon kívül töltsse az év nagy részét, — mint a mennyi pénz forgalomba jöhetne, ha néhány száz idegennel több fogja fővárosunkat ezentúlra látogatni.

A mit közel érhetünk, azt ne akarjuk
távolból eszközölt bevétel segélyével
síteni.

Segíts magadon s az isten is megsegít!

SZÍNHÁZI ENQUÊTE.

Megvolt írva végzetem könyvében, hogy Thalia csarnokai körüli szerény működésemet az 1869-ik évben megtartott színházi enquête alkalmával meg kelle kezdenem, — az Ábrányi Kornél által az országgyűlésen javaslatba hozott, a miniszterelnök mint belügyminiszter által elfogadott, s utóda báró Orczy Béla belügyminiszter felhívására 1887 július 7-re ismét egybehívott színházi enquête-ben pedig be kelle fejeznem.

Ez utóbbi enquête-be tulajdonképen e sorok írója mi oknál fogva hivatott meg, nem igen tudom felfogni és elérteni. Hisz tíz éven át, a kormány jóváhagyását nyert szabályzat alapján, ha fényesen és sikeresen nem is, de az adott viszonyokhoz mérten gyakori esetekben elég szerencsével s minden csak képzelhető botrány elkerülésével és a közönség jó ízlésének s méltányos óhajainak lehető tekintetbevételével, valék képes vinni a nemzeti színház s az utóbb ketté választott s önállósított két műintézet igazgatását.

Alig léptem át az általam annyira megkedvelt

két mű'intézet küszöbét, alig hangzott el az utolsó búcsúszó, alig rezgette át a színház légkörét az «isten hozzátok» végszava, — s utódom a kormány szeme láttára, beleegyezésével és közreműködésével az általam fokozatosan alkotott művet, — megengedem, jó akaratból, de mégis valódi Rontó Pál élményeire emlékeztető hévvel — nemcsak teljesen megingatta, hanem az üdvös szigort nem egy esetben kissé túlbuzgóan s túlhevesen alkalmazván, az egyesek irányában nemcsak az operaház, de utóbb az ellenhatás örökké fennálló törvényeinél fogva, a nemzeti színház hitelét is aláásta.

A bérlő-közönség, e pillére minden nemzeti vagy királyi színháznak, lépten-nyomon megsérte-tett; az operaház belügyeinek tárgyalása pedig a nagy közönség elé hurczoltatott mintegy erővel s a külszín után ítélve, legalább tervszerűleg. Ezen eljárás következtében botrány botrányt érvén, a mulatni s idejét jól eltölteni óhajtó közönség nagy része nemcsak a hadjárat képében sújtott operaházról, de a látszólag bántatlanul hagyott nemzeti színházról is kedvetlenül elfordult.

Hogy ezen állításomban sok a való s igaz, leginkább bizonyítja azon tény, hogy e virágzó s kedvelt két műintézet alig egy év leforgása alatt a bukás örvénye felé sodortatott, a mi mellett leg-

inkább tanúskodik azon tény, hogy ismét «színházi enquête»-re szorultunk, holott intendáns, — a most dívó fogalmaknak megfelelőleg intendántúra még mind létezik, — mint olyan közeg, melynek eddigi e végfejlődést előidézett eljárását a kormány mindenkben jóváhagyta.

E palam et publice történt elítéltetésemnél fogva bátran azt vélhetém, hogy az én személyiségem a színházi ügyeket illetőleg «ad acta» lett téve.

Ezen feltevésem azonban nem teljesedvén, kötelességemnek tartottam a színházi enquête feljebb jelzett első ülésében megjelenni, mely alkalommal véglegesen meggyőződtem arról, hogy számomra — kivált miután keresztkérdések megtételéről is szó volt — ezen areopag körében többé hely nincsen. Szívesen szolgálom, a mennyire csekély erőmet igény. De venni kívánják, a közügyek bármelyikét ezentúlra is, — de arra reá bírható soha sem leszek, hogy egy enquête-tárgyalásból kiindulva, oda adjam magam egy inquisitorius eljárásnak játszó labdául. — Ez eddig vallott elveimmel, és megengedem hibás, de mindenesetre jóakarát s becsületes szándék fakasztotta eljárásommal semmi szín alatt összeegyeztethető nem volna.

A belügyminiszter ő nagyméltósága iránt bennem élő tiszteletnél fogva azonban kötelességem-

nek ismertem véleményemet s nézeteimet egy ő nagyméltóságához intézett beadványban röviden elmondani.

Nem lesz talán érdektelen az enquête tagjainak névsorát itt közzé tenni: ifj. Ábrányi Kornél, gr. Apponyi Albert, „Bartai Ede, Dóczy Lajos, Fáik Miksa, Futtaky Gyula, Gyulai Pál, Gerlóczy Károly, Hegedűs Sándor, Jókai Mór, gr. Kcglevich Béla, Keszler József, Mihalovich Ödön, báró Podmaniczky Frigyes, Schütz Miksa, gr. Szápáry Géza, gr. Szápáry Gyula, gr. Tisza Lajos, Irányi Dániel, Vadnai Károly.

A belügyminisztérium részéről: Beniczky Ferencz, államtitkár; Ribáry József, miniszteri tanácsos, előadó; Torkos László, miniszteri tanácsos; Benkovics Sámuel, számvevőségi igazgató; Payer Béla, számtanácsos.

A cultus-minisztérium részéről: a miniszter által kinevezendő két tag.

A színházak részéről: gróf Keglevich István, intendáns; Erkel Sándor, igazgató; Paulay Ede, igazgató; dr. Várady Béla, a két színház jogtanácsosa; Szilágyi Lajos, a kir. operaház műkezelési főnöke.

DIXI ET SALVAVI ANIMAM MEAM.

Azon beadványom, melyet báró Orczy Béla belügyminiszter ő nagyméltóságához intéztem s augusztus hava folyamában át is nyújtottam, a következő vala:

Nagyméltóságú belügyminiszter úr!

Az 1887-ik évi október havában egybehívandó színház-enquéte tárgyalásain nem fogván részt vehetni, kötelességemnek ismerem a fennforgó tárgyról való véleményemet a következőkben Nagyméltóságod kegyes színe elé terjeszteni, arra kérvén egész alázattal Nagyméltóságodat, kegyeskednék, a mennyiben szükségét látja, e véleményemet az enquéte-tárgyalások alkalmával bármely tekintetben felhasználni.

A most elkülönített két műintézet közös érdekeit illetőleg, oda terjed szerény véleményem, hogy ne méltóztassék semmi oly színezetű experimentumnak helyt adni, mely ismét a két műintézetnek egy színházban való egyesítését tárgyazná.

A két műintézet egymástól való elkülönítését és

két külön színházban történt önállósítását oly nagy vívmánynak s erős alapnak tartom, miszerint teljes, legmélyebben gyökerező meggyőződéséből kifolyólag, mely eddigelé semmi által nem lett megingatva, e tárgyra nézve véleményem általánosságban oda terjed, hogy minden, a mi az utóbbi időben arra nézve netalán megtörtént, hogy e két műintézet ismét esetről-esetre közelebbi érintkezésbe hozassák, szüntettessék be, s a nemzeti színháznak a m. kir. operaháztól való teljes elkülönítése, úgy mint az 1884-ik évi április í-én életbelépett, ismét a maga teljességében állíttassák helyre.

Szükségesnek tartom ezt továbbá azért is:

Hogy tanuljon mindegyik intézet a maga lábán járni, miután az éveken át a drámai és operai szakok között létezett s most is bizonyára azonnal felelevenülendő torzsalkodásnak végre eleje véte-tett. Vájjon mi benyomást tenne az a nemzetre, melynek méltán szívében fekszik a nemzeti színház mint önállósított intézetnek sorsa, ha most, létezésének 50 éves évfordulója alkalmával, attól kelle tartania az érdeklődő közönségnek, hogy e magasztos ünnepet követő időben ismét visszahanyatlani leend kényszerülve ezen egyetlen drámai intézetünk régi alárendelt helyzetébe, s még azon hajlékot is elveszítse, melyben becsülettel

megvívott az ellene nem egy ízben tornyosuló viharokkal.

Szükséges azért is ez önállósított szervezete a két intézetnek, nehogy az egyik intézetet fenyegető veszély a másik intézetet is magával sodorhassa, mely körülmény különösen a nemzeti színházat illetőleg érdemel fő tekintetet. — A nemzeti színház ugyanis mint anyaintézet s a drámai irodalom, nemzeti nyelv és művészet ápolására hivatott műintézet kell hogy bántatlanul megmaradjon a maga önállóságában, bármi változásnak is vettessék alá az operaház sorsa, a melynek feladatai sokban eltérők s mindenben, legalább még nálunk, kevésbé komolyak, mint a drámai műintézeté.

Főleg szükséges pedig ezen önállóság fenntartása azért, hogy a két intézet mindegyike külön szakközegek által igazgattatván, minden egyes teendő lépésének vagy eljárásának valamint előnyeit úgy hátrányait illetőleg is, teljes öntudatával birhasson. — Az eredményezett haszon háramoljék az általa képviselt szakra; a könnyelműleg okozott veszteséget és kárt ne remélhesse a másik vele egy földél alatt létező szak vállaira háríthatni, a mint ez folyton történt, a míg a két szak egy házban létezett.

Ezen minutiöse keresztül vitt önállósítás egyik főelőnye s vívmánya a czélszerűen beosztható s

okszerűleg kihasználható munkabeosztás. — Évek keservesen szerzett tapasztalatai bizonyították azt, hogy közös színpad, próba-terem, házi színpad, ruha, bútor, díszlet, fegyver- és könyvtár sok idő- s pénzpazarlást idéznek elő, minden kiható s komoly haszon nélkül, s főleg lehetetlenné teszik a műsornak úgy is igen sok mellékkörülményektől feltételezett, a művészi s hasznossági szempontoknak megfelelő keresztülvitelét. — Függetlenül kezelhető műsor s folytonosan tehető tanulmány nélkül egy országos műintézetet kezelni nem lehet.

Ezen elkülönítés nem negédességből, hiúságból vagy feltűnési viszketegből lett bejavasolva s keresztül vive, hanem azért, mert komoly meggyőződésé jegeczesedtek az itt elmondottak azok kebelében, a kik kötelességérzetből, szakértelemből s nem a dilettantismust jelző tervezgetési viszketegből indulva ki, tették meg javaslataikat s a messze jövőre kiható rendelkezéseiket.

Daczára az elkülönítés és önállósítás fenntartására vonatkozó itt elmondott nézeteimnek, — a főfelügyeletet illetőleg okvetetlenül szükségesnek tartom azt, hogy ez valamint eddig, úgy ezentúlra is egy személyben maradjon összpontosítva, még akkor is, ha esetesen a két intézet közül az operaház vállalkozónak adatnék át kezelés végett.

A főfelügyelet összpontosítása egy kézben, szerény véleményem szerint, különösen s azért szükséges, hogy mindkét intézetnél a művezetés a feladatnak és céljának megfelelően, valamint művészi úgy a jó ízlés tekintetében is, egyöntetű szellem s alapelvek szerint vitessék. — Nem szabad, hogy az egyik intézetnél esetleg a kereskedelmi, a másiknál pedig a művészi szempont legyen az irányt adó.

Kívánatos, hogy — eltekintve az általános irányt adó elvektől — azért is összpontosítva maradjon a főfelügyelet, hogy a közönségnek mindkét intézet irányában való érdeklődése összhangzásba hozathassák, s a fizető közönség érdekei sem itt, sem amott el ne hanyagoltassanak. — A közönség iránti figyelem ugyanis valamivel magasabban álló szempont szerint ítélendő meg nálunk, mint azt rendszeren a szakigazgatók és művezetők tenni szokták.

Különösen szükséges ez ott, a hol a rendes színházlátogató s a művészet körül érdeklődő közönség korántsem oly nagy, hogy annak egy részét az egyik intézettől egészen elidegeníteni s csakis a másokra utalni tanácsos volna.

Mindezeket egy, az intézetek mindennapi terhes igazgatásával vagy művezetésével túl nem terhelt intendáns könnyen fogja — tapintattal s a közön-

ség iránti figyelem érzékével bírván — tudni megítélni, különösen ha a főirány s alapelvek körüli teendőit, s nem az apróságokkal való bíbelődést tartja főfeladatának.

Így például az előadások számát s azok napjait illetőleg mindkét színházban az intendáns van hivatva a közönség érdekeit megvédeni, — előre bocsátván azt, hogy a műsor megállapítása, az új művek betanulásának sorrendje s azok színrehozatalának ideje mindig az egyes intézetek szakközögeinek elhatározásától és véleményétől legyen függővé téve. — E tekintetben az egymásra való tekintetek s mindennemű közösséget kerülni kell, hacsak érzékenyen sújtani nem akarjuk éppen azokat, a kiknek kötelességévé van téve, a művészi s ezzel kapcsolatosan az anyagi haladásra közvetlenül befolylni s azt előmozdítani.

Az előadások számát s napjait azért emeltem itt különösen ki, mert ezen tényezőnek magának a bérleti viszonyokra és az előadások minőségére is nagy befolyást tulajdonítok. — Vájjon kinek telnék öröme abban, hogy valamint az operában, úgy a nemzeti színházban is oly előadásokat nézzen végig pénze fejében, a mely előadásokon a kényyszer, a kimerültség, az unottság s napszámoskodás túl a rendén észrevehető. — A szereposztás gyakran alig kikerülhető hiányait az összműködés tö-

kéletlensége ilyenkor csak még inkább kiemeli s észrevehetővé teszi.

Mind hiába, a természet megváltozhatlan törvényei ellenére a leghatalmasabb s semmi által sem korlátolt intendáns sem tud parancsszavak segélyével sikeresen működni. — Hogy lehessen például képzelni azt, hogy a nemzeti színház személyzete képes legyen, még a legfelületesebb s a közönséget semmibe sem vevő műsor és szereposztás mellett is, havonként $28 + 8 = 36$ bérletelőadást rendezhetni a két színházban, s a mellett még kéthetenként egy új darabot is betanulni és színre hozni.

Sem a művezető közegek, sem a művészek nem gépek, melyeknek egyes alkatrészeit pótolni vagyunk képesek, a mennyiben azokon kopás mutatkozik. — Sőt ezzel ellenkezőleg, a mint azt legalább az én hosszas tapasztalásom váltig bizonyította, a színházi személyzet általában nagyon is gyenge emberi lényekből áll, a kiknél, épen foglalkozásuknál fogva, az idegesség túl a rendén kifejlődvén, megerőltetésre csakis ritka esetekben s igen jó és ügyes bánásmód mellett van képesítve.

Ugyanez áll még fokozottabb mérvben valamint az opera- úgy a balletszemélyzetről is, a melynek teendői sokkal fárasztóbbak és kimerítőbb hatásúak, mint a drámai személyzeté.

Mindezeket tagadásba fogják talán venni azok, a kik még mindig keservesen siratják a mogyorópálcza idejének múltát, — de bizonyára helyeselni fogják mindazok, a kik valamely műintézet belkormányzatába belé tekinthettek, vagy mint figyelmes szorgalmas színházlátogatók és bérlők, keserves tapasztalásaik nyomán valának kénytelenek az itt elmondottak igaz voltáról meggyőződni.

A mi különösen a nemzeti színházat illeti, a következőkben pontosul egybe véleményem.

A nemzeti színház subventiója, tekintettel arra, hogy hazánkban s annak fővárosában a drámai művészet iránti valódi érdeklődés még nem érte el azon fokot, mint Németországban vagy Párisban, — a többi országokról nem is lévén érdemes szólam,— százezer forintban volna megállapítandó, a mely összeg, tekintettel az imént jelzett viszonyokra, 1 2,000 firtal nagyobb volna, mint a mennyi császári subventiót a Burg-színház élvez Bécsben.

E százezer forintnyi subventiója a nemzeti színháznak a következő tételekből alakulna össze:

1. Az országos alap eddigi segélye 16,000 frt.
2. A gr. Károlyi Gyftgy-féle alap segélye 10,000 «
5. Az országgyűlés által eddigelé rendesen megszavazott segély ... 56,000 «
4. Ő felsége művészi alapjából ... 58,000 «

Összesen 100,000 frt.

Az egyes műintézeteknek engedélyezendő subventio természetére és kútforrására vonatkozólag sem a nemzeti színházat, sem az operaházat illetőleg ezúttal nem nyilatkozom. — Véleményem és annak folytán kifejezett aggályaim az operaház subventiójának az országgyűlési tárgyalásoktól függővé tételére nézve szóról-szóra beteljesedtek; de valamely véleményt vagy javaslatot, mely a legfelsőbb intéző körök által visszautasított, ismét discussio tárgyává tenni, nem tartom sem helyesnek, sem ildomosnak.

Szükségesnek tartom, hogy a nemzeti színház régi szabályzata tényleg s valóságban ismét életbe léptetessék, különösen azon fejezeteket illetőleg, melyek az igazgatónak mint művezetőnek kötelességeiről szólnak s az intendánssal szemben való állását körülírják. Kell, hogy mindkét intézetnél az igazgató birjon bizonyos körülírt tágasabb művezetői hatáskörrel, — de ezzel szemben felelős is legyen cselekedeteiért.

Hatáskör s annak megfelelő felelősség nélkül nem is képzelhető valamely igazgató állása, — hacsak óraművek módjára lelketlenül működő gépek által nem óhajtjuk az önérzetes s gondolkodó emberi elmét helyettesíteni. Pedig jó órást

épen oly nehéz találni, mint jó igazgatót s megjelölő intendánst.

Az intendánsnak egészen más teendői vannak szerény véleményem szerint, mint a szerződéseknek az igazgató elkerülésével való megkötése, napi szabadjegyek engedélyezése, a kiállításokba való közvetlen beavatkozás, a hírlapirodalomra gyakorolt befolyás s számtalan oly apróság, mely az intézet hasznára nem válik, az igazgató tekintélyét csorbítja, az intendáns nimbusát pedig teljesen aláássa.

A nemzeti színházban rendezendő előadások száma okvetlenül— bármi véleményt tápláljon is e tekintetben a napi sajtó, hazai színműirodalom vagy igazgató — leszállítandó, tartatván ott előadás minden hétfőn, szerdán, pénteken és vasárnap; a három hétköznapi előadás obligát a bérlőé, a vasárnapi lehetővén bérletszünetes, ha épen szükséges.

Az előadások e leszállítása segélyével, eltekintve a művészi előnyöktől, melyeket már fentebb jelezni bátor valék, még a következők volnának elérhetőek:

1. Megszűnne azon általam is mindig okadatolt-nak tartott vád, hogy az operaház megnyitása következtében a budapesti viszonyoknak meg nem

felelő túl a rendén sok előadást nem bírja meg színházlátogató közönségünk.

Ez oknál fogva valék és vagyok most is azon véleményben, hogy a hajdan a nemzeti színházban; nyújtott hetenkénti 7 előadás helyett most a két színházban nyújtassék 8 előadás, a mely szaporulat bizonyára nem volna rossz hatással a színházak, látogatottságára.

2. Az előadások számának leszállítása következtében minőség tekintetében busásan kárpótoltatnék az, a mi szám szerint veszendőbe menne, — pedig nálunk még nagyon is s főleg tekintetbe veendő a minőség s nem a mennyiség.

3. Le volna szállítható egy qualitative helyes szempontra a nemzeti színház túl a rendén nagy s nagyon is tarkázott személyzete, a mi által, úgy vélem, tetemes meggazdálkodás volna létesíthető.

4. Lehetségessé válnék az is, hogy a nemzeti színház előadásai mellett, a régi szokásnak megfelelőleg, fellépti díjak mellett, ha már egyáltalában ezen ónsúlytól megszabadulni nem lehet, — a várszínházban is rendeztessék a nemzeti színház személyzete által az üres napokon hetenként két vagy havonként tíz előadás — a téli idény alatt.

5. A bérlő-közönségre nézve nagy előny rejlenék az előadások számának leszállításában, — mert kérdem, kinek telik kedve abban, hogy a nemzeti

színházban 28 előadást nézzen végig s fizessen meg havonként, holott 16 vagy 18 bérleti előadás, úgy hiszem, valamint a bérlő művészi követelményeinek, úgy pénzbeli viszonyainak is inkább felelne meg.

Végül legyen szabad csak egyet felemlítenem, a minek reformját a nemzeti színház egyik főemelttyűjének s szükségének tartom.

A mily igaz s fő kötelességének tartom a nemzeti színház igazgatóságának azt, hogy a hazai drámai irodalmat lehetőleg segítse s emelje, — épen oly veszélyesnek vélem azon túltengést, mely az utóbbi időben a hazai drámai irodalomnak a nemzeti színházban való terjeszkedését illetőleg ónsúly gyanánt nehezedik valamint a műsorra, úgy az előadó művészekre is.

E tekintetben az eredeti művek előadhatását s elfogadását illetőleg a következő, már általam is megkezdett, de gyökeresen keresztül még nem vihetett változtatások keresztül vitelét hoznám javaslatba:

1. A drámai bíráló bizottság által előadhatónak véleményezett s az igazgatóság által előadásra elfogadott mű teljes és korlátlan tulajdonába megy át a nemzeti színháznak.

2. E jognál fogva a mű szerzőjének semminemű beavatkozása nincsen, sem a szereposztásba, sem

a kiállításba, sem a betanulásba, sem végre azon időpontnak meghatározásába, a mikor a művek elsőszínrehozatalát az igazgatóság célszerűnek tartja.

3. Az eredeti művek díjazásánál az első három s többi előadások közötti különbség beszűntetendő; — nyervén jutalmul, illetőleg díjazásul az eredeti mű szerzője, az első előadástól kezdve, a hányszor műve előadhatik, előadásonként tíz százalékát a bruttó napi bevételnek és napi bérlétkvótának.

4. Az e 3 pontban felemlítettek mindkét lélt kötelező szerződés alakjába öntetvén, az előadást megelőzőleg az igazgatóság s szerző által irattas-sanak alá.

5. A nemzeti színház igazgatósága hatalmaztassék fel arra, hogy ezentúlra nem csak egy estétbe nem töltő, hanem bármely terjedelmű hazai színművet is, egyszer mindenkorra kialkudandó s lefizetendő összeg mellett, örök áron megvehessen, — a mint annak idején az igazgatóság előnnyel élt is e kivételes jogával.

Különlegesen az operaházat illetőleg a következőkben pontosul egybe szerény véleményem:

Miután az újabb időben a m. k. operaháznak vállalkozónak való kiadása ellen igen erélyes és hathatós érvek hozattak fel, melyek következtében

ezen eszme elejtettnek tekinthető, — nem akarhatok többé azzal foglalkozni, a mi a túlhaladott álláspontok sorsára jutott. — Pedig megvallva az igazat, az hivém vagy talán csak képzelém, hogy a mi más nagy városokban lehető, az nálunk sokkal előnyösebb viszonyok között talán szinte meg volna valósítható, kivált miután gróf Keglevich István intendáns úr erélyesen felkarolta legalább teoriában az úgynevezett polgári opera eszméjét, a drága vendégművészek elleni s a hazai művészek melletti hadjáratot.

E tekintetben mentségemül s egyszersmind igazolásomul legyen szabad egészen nyíltan bejelentnem azt, — a mi a művészek körében tartott értekezlet alkalmával szintén jeleztetett, — hogy eszméimet a vállalkozóval kötendő szerződést és a vállalkozó és intézet közötti viszonyt illetőleg, egy memorandumba foglalva utódomnak átadtam.

Ha tehát bármikor e kérdés szőnyegre hozatván, azzal kapcsolatban az én nevem is netalán felmerülne, ama memorandum fog majd tanúskodhatni arról, hogy véleményem e tárgyra vonatkozólag meglehet hibás volt, de magát az eszmét eléggé fontosnak tartottam arra nézve, hogy jól átgondolt s talán gyakorlatilag megállható érvek és szerves berendezés segélyével igyekeztem annak érvényt szerezhetni, — a végszükség esetére.

A nemzeti színház e legközelebbi évek alatt is élvezett százezer forintot felülmúló subventiójához képest, kell hogy az operaháznak subventiója legalább 300,000 írtban állapíttassák meg. — Nem akarván ezúttal sem más országokra hivatkozni, csakis Bécsre utalok, a hol 88,000 frt a Burgszínház, 300,000 frt pedig a császári operaház subventiója. — A mennyiben jól vagyok értesítve, e 300,000 frtot ő felsége engedélyével az udvarmesteri hivatal esetről-esetre még külön nyújtott segélylycl is tetézi, mit nálunk mostanság a színházak administrációját illetőleg póthitelnek neveznek.

Póthitelekkel színházakat a művészetre való tekintettel adminisztrálni lehetetlenség, a mely oknál fogva oly subventiót kell rendszerként megállapítani, mely bizonyos feltételek alatt talán lehetővé teendné egy a hazai zene-műveltség színvonalát megközelítő operának fenntartását.

E 300,000 frtnyi subventio a következő tételekből alakulna össze:

1. Ő felsége a 210,000 frtnyi subventióból megmaradt része, vagyis	172,000 frt.
2. Az országgyűlés által megszavazandó segély	128,000
Vagyis összesen	300,000 frt.

De hogy e subventióval ki lehessen jönni, a következőkre volna szerény véleményem szerint szükség:

Az operaházban évenként október i-ső napján vennék kezdetüket az előadások s tartanának a következő év április 30-ig vagy is 7 hónapon át.

Ezen idő alatt hetenként kedden, csütörtökön és szombaton előadás volna tartandó obiigát a bérlők részére; vasárnap esetleg egy negyedik, a szükséghez képest vagy szinte bérletfolyamban vagy pedig bérletszünetben.

Az operaház régi bérletrendszere állíttassák helyre a maga egész valóságában. Nagy kár volt ugyanis azon változtatni, ami — s ezt tények bizonyítják — az operaház megnyitása évében, a kiállítás tartama alatt s a kiállítást követő pangás évében is jónak s czélszerűnek bizonyult be, — nem is szólva a n. színházban régebben nagy nehezen fokonként létrehozott fényes bérleti viszonyokról.

A régi szabályzatnak az igazgatóra vonatkozó részének visszaállítását illetőleg ugyanazon véleményben vagyok az operaházra nézve, mint azt a nemzeti színházra vonatkozólag felebb elmondám.

A m. k. operaházban s annak előtte a nemzeti színház operai szaka által művelt válfajok közül ezentúlra a játék-opera teljesen kihagyandó, kimondatván alapelvül, hogy a m. kir. operaház színpadán prózát beszélni nem szabad.

A játék-opera — Párist kivéve, a hol az nemzeti jelleggel bír, — már világszerte a túlhaladott álláspont sorsára jutott, a mit egészen természetesen fogunk találni, ha meggondoljuk, hogy az operetté, a játék-operának ezen ellenlábasa, mi roppant pusztítást vitt végbe a helyes beszéd és szavalat s a művészi becsesei bíró könnyű zene terén.

Némileg élvezhető játék-opera jól beszélő s ügyesen játszó énekművészek nélkül nem is képzelhető; már pedig nálunk eme elengedhetlen feltétele a víg operának elérhető sohasem lesz — hisz Párisban is csak úgy tartható fenn, a mennyiben a conservatoriumnak egy külön osztálya gondoskodik a színész-énekesnőkről és énekesekről az «Opera-comique» számára, — s mégedédelgetet állapotában is az énekesnőket illetőleg mi szomorú állapotok léteznek Párisban, ez leginkább kiviláglik onnan, ha meggondoljuk, hogy a párisi opera-comique színpadán, a Galli-Marié most már teljesen letűnt csillaga óta, egyetlen francia származású és nemzetiségű soubrette-énekesnő elsőrendű gyanánt nem mutatta be magát a közönség-

nek. — Léteztek s léteznek ott eléggé jó soubrettek. de ezek mind nagy nehezen francziákká átídomított németek, amerikaiak vagy nemzetiségi jelleggel nem bíró világpolgárnőkből összetákolvák — *tout comme chez nous*.

A soubrette és coloratour szakra csak kivételesen adja magát énekesnő. — Részint azért, mert jó víg operákat és coloratour ének szerepeket most ritkán vagy sohasem írnak, — Párisban Mignon óta állandó s valódi népszerűséggel bíró opera-comique nem keletkezett, mert a többi mind ezukros vízre, tehetetlen zenére, csinált speculativ népszerűségre vall; — részint pedig, mert ha felmerül is női hang, a mely képes volna a mostani tragi-comicus víg operák fő szerepeit elénekelni, az elfordul e csira válfajtól s inkább a a lyrai s drámai opera-szakra adja magát, — a melyen elindulva több kilátás mutatkozik babérokat arathatni s a mi fődolog, pénzt szerezhetni.

De Párisban ha jó soubrette-re tesznek szert akár honnan is, meg van nyerve minden, mert készen létezik a jó s ügyes opera-comique énekesek s segélyszemélyzet törzse. — Ellenkezőleg nálunk a legügyesebb soubrette-énekesnő is zátonyra jut, mert az első jelenet, mely a próza helyes elmondásától s ügyes játéktól van feltételezve, mosolyra indítván a hallgatóságot, tönkre silányítja az addig

elért sikert s kérdésessé teszi valamely zenemű folyékony s tetszetős előadhatását.

A játék-opera válfajának kiküszöbölése pénzügyi tekintetben is előnyös volna, mert a magán-énekesek s énekesnők számának leszállítását tenné lehetségessé, — a mi nem épen megvetendő öszszegre rúgna, az általános gazdálkodási szigorúan betartandó szempontot véve tekintetbe.

Hogy már régebben ennek keresztül vitele az irányt adó köröknek nem tanácsoltatott, annak oka egyszerűen azon körülményben rejlik, hogy léteznek bizonyos előítéletek dédelgette látszólag népszerű eszmék, melyek megdöntése csak válságos pillanatokban válik lehetségessé.

A fősúly szerény véleményem szerint egy változatos drámai s lyrai operákból összealkotott műsorra volna fektetendő; a főczél pedig az volna, hogy ha kiváló erők nem is volnának minden esetben alkalmazhatók, e hiány erőteljesen előadott, pontosan, kerekdeden s zeneileg gondosan betanult s begyakorolt előadások által pótolatnék, — a mint ez hajdan nagy előnnyel s sikerrel alkalmaztatott is, a mennyiben egy-egy már rég kopottnak vélt zenemű újból színre hozatván, gondosan betanítatván s összevágólag előadatván, sokkal több élvezetet nyújtott a közönségnek s jövedelmet a

pénztárnak, mintegy-egy kétes becsű, sok költséggel kiállított zeneműnek hasra esett premiére-je.

Az új zeneművek színre hozatalával általában igen csínján kell bánni, ha egy részről számba akarjuk venni a közönség műízlését, legalább nagyjában, s ha más részről a pénztár érdekeit is kötelességünknek tartjuk emberi belátásunkhoz s tehetségünkhöz képest figyelembe venni.

A m. k. operaház e tekintetben eléggé előnyösöknek mondható viszonyok között létezik, mert oly gazdag s változatos műsorral bír, mint kevés operaház; e létező műsort, ha azt czélszerűen s a műízlésnek s gyakorlati szempontoknak hódolva, felhasználják, igen előnyösen kiaknázható, időről-időre új zeneművek előadása, a régiebbek újbóli színrehozatala által frissítettvén fel.

E tekintetben határozottan kimondandónak vélném, hogy évente 5 felvonás új zeneműnél többet színre hozni s kiállítani nem szabad; a jelen zenei viszonyoknál fogva már ez is nehezen megoldandó feladat, nem annyira pénzügyi, mint inkább műízlési tekintetben, — a mennyiben az új tetszetős s műbecsrel bíró zeneművek oly ritkák, mint a fehér holló.

Általában pedig, akár mi véleményen legyenek is azok a kik a színházi viszonyokat csak a papiroson ismerik s gyakorlatilag azokba behatolni vagy

nem tartották érdemesnek, vagy nem tartották szükségesnek, — határozottan állítom, hogy a mi fokozottabb igényeinkkel szemben egy-egy új zeneműnek betaníttatása, vagy valamely becses régibb zeneműnek újbóli színrehozatala, mindig hónapokig tartó munkásságot fog igénybe venni s nem heteket, a mint azt sokan a már egyszer jelzett mogyorópalcza theoriája szerint állítani szeretik.

A balletet illetőleg véleményem oda terjed, hogy az a régibb szerény keretre szállítva le, tartassák fenn, — megjegyezvén, hogy a temérdek pénzbe kerülő s semmi művészi becsnel nem bíró úgynevezett circus-balletek színre hozatala tiltás-sék be.

A ballet tekintessék segéd-, mellék-műfajnak, a mely csak is e szempont szerint, de főleg a jó Ízlésnek s legalább élvezhető zenei becs alapelvei szerint kezeltessek.

E szempontnak hódolva kisebb önálló, a felebb említett feltételeknek megfelelő balletek színrehozatalát s a műsorba való felvételét tartanám ajánlatosnak, a melyek azután vagy egy rövidebb drámai vagy lyrai operával adathatnának elő vagy ha hosszabbak s terjedelmesebbek — nem létezőt többé játék-opera — a zenekar által előadandó

classicus zeneművek vagy mű által megelőzve kerülnének színre.

Nem látom át, ha Párisban a Phádra mellé oda szűrhatnak egy-egy bluettet vagy dramolettet; ha Bécsben egy Mozart-opera előadását valamely épen nem classicus műbecscsel bíró ballet-trivialitás követheti, — miért nem volna az lehetséges nálunk, hogy valamely hosszabb tartamú önálló ballet előadását megelőzőleg, a zenekar által egy-két mester-zenemű adassék elő.

E beosztás sokkal több műélvezetet szerezne a közönségnek, mint valamely egy- vagy kétfelvonásos víg opera kelletlen s fogyatékos előadása, — s valódi hiányt pótlólag hatna, a mennyiben a classicus zene iránti fogékonyságot, a mire pedig nagy szükség van nálunk, emelné s ébren tartaná.

Új önálló ballet vagy kisebb balletok betanítása és kiállítása minden harmadik évben volna megengedendő, a mely évben azután az operai újdonság elmaradna.

Mielőtt még az operaház pénzügyi részének, általam úgy is csak fogyatékosán tárgyalható részére átmennék, két körülményről kell itt megemlékezni, a melyek szembe tartása szükségét képez az új polgári aera megállapításával szemben.

Mindenek előtt kötelességemmé vált épen e

helyen kiemelnem azt, *hogy ezentúlra az operabálban mindennemű vendégszereplés be volna szüntetendő; ki volna mondandó az is, hogy az ezentúlra szerződ-tetendő tápok csak úgy szerződ-tethetnek s csak az esetben léphetnek fel mint ilyenek, ha magyar nyelven énekelnek.*

Különös kötelességemnek tartom e két elvnek határozott elfogadását s kimondását ajánlatba hozni, a minek révén vége fog szakadni azon idétlen sok izgatásnak, a mely ez irányban úgy látszik bizonyos tetszélgéssel folyton üzetik.

Vagy nem szomorú látvány s lehangoló érzést gerjeszt-e az azokban, a kik a színházi ügyek körüli tevékenységre felhívattak, ha most, miután visszaléptek, azzal vádoltatnak, hogy méregdrága vendégek szerződ-tetése segélyével tették tönkre könnyelműleg az operaház pénzügyeit s kényeztet-ték el nagy kárára az intézetnek a közönség ízlé-sét. — S ezt ugyanazon felsőbb közegek teszik a művészi kör jóváhagyása mellett, a kik az eddigelé legmagasabban normált 500 frtnyi egy estére szóló vendégdíjat 700—1000, sőt 1200 frtra fokozták fel, s a kiknek nagyon ügyesen előadott valódi orvosi diagnosisszerű állításaik vége mindig az, hogy ezentúlra még igen sokáig, — hogy az elő-dők vétkeit s botlásait kiheverhessük — teteme-sen több pénzre leend szükség, mint mikor azokat

a méregdrága 500 firtos, az operát tönkre juttató vendégdíjakat fizették.

Vagy nem lesújtó érzést gerjeszt-e az az önértékes emberben, ha hosszú fáradságos működése után, mely alatt talán túlbuzgóságnál fogva több mint szükséges történt a magyar valamint drámai, úgy operaerők emelése s tökéletesbítése érdekében, — azzal vádoltatik ismét azon felsőbb közegek részéről s ismét a művészi kör tapsai által kísértén, — hogy a hazai erőket mellőzte s elhanyagolta. — S ezt ugyanazok hozták fel vádképen, a kik hivataloskodásuk megkezdése korában állandó tagul oly idegen művésznőt szerződtettek, a kire az operaháznak semmi szüksége sem volt, s a ki sem magyar nem volt, sem magyarul nem tudott, sem arra nem volt kötelezve, hogy hazai nyelvünket elsajátítsa.

Az ily lehangoló s az intézet jó hírnevét tönkre tevő izgatásokkal szemben legüdvösebb s az egyedül célhoz vezető út az, ha a felébb említett két alapelv kimondása által végleg be volna szüntendő minden ez ügyre vonatkozó tétova s félremagyarázás.

Természetes ezen alapelvek kimondása mellett egyszersmind el volna rendelendő:

1. Az, hogy a már létező szerződések alapján állandó vendégeül lekötött művészek, milyen

például, ha jól tudom, Perotti Gyula úr, állása bántatlanul fen volna tartandó.

2. Hogy szerződtetést czélból idegen művészeknek olasz nyelven a háromszori próba-fellépés meg volna engedhető, de soha a téli, de csak is a márczius és április hónapok folytán, — mert idegen művésznő, a ki a téli hónapok alatt szabad, aligha bírhat azon tehetséggel, mely a mi közönségünk még alászállított polgári igényeit is kielégíteni hivatva volna.

Végül a m. kir. operaház előirányzatát illetőleg is nyilatkoznom kellene; de kötelességemnek tartom előre kinyilvánítani, hogy e tekintetben csak tapogatózni vagyok képes, mert nem bírhatok mind azon adatokkal, melyek ez irányban emlékező tehetségem csak felületes támpontjait egyszersmind képesek volnának komoly becscsel bíró adatok jellegével felruházni.

Mielőtt a részletekbe bocsátkoznám, legyen szabad egy tévedésre figyelmeztetnem, a mely, mióta országos és királyi színházaink ügye — a művezetés érdekeivel homlokegyenest ellenkező útra terelve, — az országgyűlési tárgyalások, illetve értekezletek, memorandumok s a napi lapok fóruma elé került, mindinkább el kezd harapódzni, s a színházak kezelése s jellege körül uralgó általános

eszmézavart és járatlanságot veszélyes módon növeli s fokozza.

Ugyanis, valamely műintézet évi subventiójának összegét az évi deficittel azonosítják, — a mely egészen téves állításból következtetve s levonva, borzadalmas chaos kerekedik, a melynek vége mindig az, Hogy az ország pénzével mint a polyvával bánnak el azok, a kikre c fontos ügyek kezelési bízva van.

Az intendáns, igazgató vagy igazgatóság azon összegnek megfelelőleg csinálja s állítja össze az évi előirányzatot, a mely neki részint változatlan s biztos, részint pedig bizonytalan esélyeknek alávetett bevételi tételei szerint rendelkezésére bocsátatik. — A biztos bevétel a segély vagy subventio, ha általában ilyennel bír; a bizonytalan esélyeknek alávetett bevétel pedig a bérlet és napi bevételből származó évi összeg.

A subventiót tehát az igazgatóságnak oly alapnak kell tekintenie, a melynek mérve és nagysága egyszersmind kifejezi kívánságait s óhajait a subventiót nyújtónak vagy engedélyezőnek, mi modorban s mely művészi elveknek megfelelőleg követeli a műintézet vezetését. — Ha subventiót egyáltalában adni nem akarunk, az esetben a művészeti irány követéséről és annak fejlesztéséről lemondván, bérbe adjuk esetről-esetre az egyes

színházakat, csak azok fenntartásáról lévén a rendőrség előszabta szabályzatnak megfelelőleg köteles gondoskodni a ház tulajdonosa. — Hogy ezen alapelvnek is van jogosultsága, azt legjobban bizonyítja azon körülmény, hogy a világ metropolisában Londonban, sőt egész Angliában nincsen egyetlen műintézet, a mely bármi természetű subventióban részesíttetnék — s azért London meg Anglia is megmaradt s sarkaiból még ki nem lett forgatva.

Amerikában ugyanezen elv divott, de újabb időben az oda való műveltebb körök — mégis megunták azon állapotot, a melynél fogva a hős-tenor nem jelenhetett meg a színpadon ideje korán, mert a patkányok napközben az öltözőjében hagyott lovagsizmáit megették, — részvénytársulat képében nyújtanak hatalmas subventiót az olasz és a német opera-társulatnak, — illetőleg követelnek jó operát s az évad végével subventio alakjában fedezik a teljes hiányt, bármennyi legyen is az. — Az utolsó évad alatt a német opera-társulat ily módon való subventionálása, ha emlékem nem csal, körülbelül 300,000 írtra rúgott.

Az előirányzat összeállításánál tehát a subventio nagyságát, helyesebben mondva teljes összegét nem csak tekintetbe lehet, de kell okvetlenül vennie annak, a ki az előirányzatot összeállítja. — Rosszul

dotált színháztól nem követelhető annyi, mint a jó dotálttól; általában pedig a subventio azért létezik s dívik, mert a művészet magasabb céljainak megfelelni hivatott műintézettel üzérkedni nem lehet, — a művészet mint ilyen sohasem jövedelmezvén, de mindig s mindenütt kerülvén nagyon sok pénzbe.

Hiánynak tehát csak az mondható — nem országos költségvetésről szólok, de színházi előirányzatról — a mivel több költetett el, mint a mennyi elő volt irányozva; vagy a mennyivel kevesebb bevétel mutatkozott a valóságban, mint a mennyi a múlt évi eredménynél vagy esetleg felmerülő viszonyok s körülményeknél fogva kilátásba volt helyezhető.

Ez utóbbi balesély gyakori esetekben a hiány felmerülését nagyon is kimenti, mert egy színház jövedelmezősége igen sok s váratlanul bekövetkezhető visszas körülményeknek lévén alávetve, korántsem kezelhető úgy, mint az adó, — kivetés, adóintés és végrehajtás útján. Sőt ellenkezőleg, a színházaknak adózó közönséggel nagyon szőrméntén kell bánni a strike e veszélyes korszakában.

Ennyit tartottam kötelességemnek, mint saját véleményemet, a deficit és subventio között létező különbséget illetőleg felemlíteni.

A m. k. operaház előirányzatának összeállítását illetőleg, tagadhatatlanul a 7 havi működési tartam következtében bizonyos nem megvetendő előnyök mutatkoznak, a melyek — legalább úgy vélem — tetemesen túlszárnyalják azé megrövidített működési időtartam előidézte hátrányokat.

Ezen utóbbiak közé számítható a művészi állandó s fokozatos haladásra nézve némileg visszásán beható körülmény, melynél fogva e tetemesen megrövidített működési tartam az operaház állandó jellegéből sokat levon s az ott szerződöttek összetartozandóságát bizonyos fokig csorbítani van hivatva.

A megrövidített működési tartam és annak uszálya gyanánt a kisebb fizetéssel ellátott tagokra háramló illetményleszállítás, szerény véleményem szerint, az e változás eredményezte hátrányok legnagyobbika. — Ez oknál fogva bátor vagyok felhívni s felkérni a kormány figyelmét különösen ezen pontra. — Ne engedje, hogy annak idején túl a rendén igazságos, a mint újabb időben a túlzásig vitt szigor utáni kapkodást nevezni szeretik, eljárás s rendelkezés által, épen a szegények sújtassanak. Mindig tekintetbe veendő az, hogy a zenekar, énekkarok, tánczkar, az opera-előadások ezen alaptörzse, az esetben legkitűnőbb, ha a szükségét meg nem haladó kevesebb számú ugyan,

de fiatal, előre törekvő, tisztességes díjakkal el látott s így lehetőleg elégedett s mindig jó hangulatban levő tagokból áll.

Tekintettel arra, hogy a m. kir. operaház országos kezelés alatt álló s a neki biztosított subventio természeténél fogva királyi és országos jelleggel bírand ezentúlra is, némileg hátrányosnak tartom azon körülményt, hogy az operaház épen azon időtájt fog szünetelni, mikor legtöbb, hazánk vidékeiből egybeseregülő idegen látogatja a fővárost. Ez időpontok, szerintem, június hava és augusztus hava második fele és szeptember hava első hete, a mikor részint az intézetekben tartatni szokott vizsgák, — részint a fürdő-idény megkezdése, — részint az országos ünnepek s a beiratkozások és iskolák megnyitása sok szülét, ifjúságot s mulatni és vásárolni vágyókat csődít a fővárosba. — Csak a hazánkbeliakat értem itt, a kik iránt bizonyos tekintetben kötelezettségeink vannak; a külföldről érkező átutazókat tekintetbe nem veszem, mert azok most már világszerte — Páris kivételével — a nyári évszak közben csakis a kisebb színházak előadásait élvezhetik, miután az operaházak mindenütt, még ott is, a hol a városok leginkább az idegenek forgalma révén élnek s keresnek, bezárják. — Az idegeneket illetőleg nálunk — elnézve a színházaktól — még igen sok kényelmi s

közmívelődési más hiányok pótlásáról kell gondoskodni.

E látszólagos hiány pedig nálunk, épen úgy mint máshol, pótolva van az által, hogy a július 1-től augusztus 15-ig terjedő időszak kivételével, mikor absolute szükség színházra nincsen, — a nemzeti és népszínház nyújtanak estende szórakozást a színházkedvelő, ideiglenesen itt tartózkodó közönségnek.

A m. kir. operaház bevételeit illetőleg megmaradván az előadások számára a legjobb őszi és téli idény, a különbség a jelenlegi állapothoz képest talán nem is volna oly feltűnő nagy, — a mennyiben csakis a rosszúl vagy legalább is gyengén jövedelmező hónapok: május, június, augusztus, szeptember esnek ki a combinatióból.

A működés 7 havi tartama alatt adható volna a m. kir. operaházban összesen 100 bérletfolyamos előadás, vagyis havonként 14, január havában pedig — két farsangi pótelőadással — 16, összesen tehát 100.

Valamint a belépti díjakat, úgy a bérlet-árakat, szerény véleményem szerint, a nyújtandókhoz arányosítva lehetőleg mérsékelni tartanám tanácsosnak; a bérleti viszonyokat pedig oly elvek szerint hiszem berendezendőnek, a melyek a fizető kö-

zönségnek minden jogos igényeit kielégíteni volnának képesek, — a páholy-bérletet illetőleg minden esetben megengedtetvén ismét a bérletszünetes előadások megváltása.

A hét hónap alatt rendezendő 100 bérletfolyamos és i § bérletszünetes előadást véve alapué, talán a következő bérlet-eredményre lehetne számítani:

1. Éves, vagyis hét havi páholy-bérletből előirányozható.	45,000 frt.
2. Második emeleti páholyok havi bérletéből	7,000 «
3. Támlásszék-bérletből a 7 hó alatt	26,000 «
4. Intézetek, körök s nemzeti casino bérlete	6,000 «
5. A két darab számozatlan páholy és egyéb 3-dik emeleti helyek bérletarából	7,000 «
Összesen	91,000 frt.

Nem hiszem tehát, hogy túl a rendén rózsás színben tüntetem elő a viszonyokat, ha kerek összegben 90,000 frtnyi bérletjövédelmet vélnék elérhetőnek.

A 100 bérletfolyamos, 15 bérletszünetes, 2 normanapi jótékony előadás, összesen 117 est napi jegyárulási bevételeit illetőleg, — tekintettel arra, hogy ezen előadások mind oly időszakában tartatnának az évnek, a mikor a közönség a színház látogatására mintegy utalva van, 105,000 frtban vevén fel, — a m. kir. operaház bevételei a következő alapul veendő képet nyújtanák:

1. Subventio...	300,000	frt.
2. Bérlet-bevétel	90,000	"
3. Napi brutto-bevétel	105,000	"
4. Egyéb bevételek : a ruhatár, czukrászda és a gázvilágítási engedményekből...	6,000	"
5. Az évente kiselejtendő ruha- és díszlet-tári tárgyak eladásából	1,000	"
Összesen	502,000	frt.

Ez volna tehát azon — megengedem, általam talán fogyatékosán a hajdani emlékek felelevenítése segélyével összeállított — összeg, melynek keretében nagy szigorral s gazdálkodással és szerénységgel mozognia kellene az igazgatóságnak, ha újabb válságok, helyesebben mondván, a végromlás alapját megvetni nem akarja.

A kiadási előirányzatot illetőleg legtöbb figyelmet vélek fordítandónak az úgynevezett személyügyi kiadásokra, vagyis az előadó személyzet díjazásának kellő arányba való hozatalára a többi kiadásokkal.

E pontot illetőleg könnyebb kritikát mondani vagy írni, mint azt az elfogadott elveknek, a művészet követelményének és a közönség ízlésének megfelelőleg összeállítani s betartani.

Annyival nehezebb ez, mert végre is bármi irányt adó szempontokat s alapelveket fogadjunk is el, egy operaháznak kellő, a kitűzött czélnak meg-

felelő művészi kezelése még is csak attól van első sorban feltételezve, hogy jó összest nyújthassunk az adandó előadások képében. — Más szavakkal kifejezve ezen eszmét, az annyit jelent: legyenek, ha elsőrendű nem is, de jó énekesnőink s énekesseink, jó zenekarunk, jó s biztos énekkaraink, s az egészset esetről-esetre emelő s felcziczomázó, nem túl a rendén nagy, de lehetőleg válogatott s csinos képet nyújtó tánczkarunk.

Az előadó művészek előirányzatát így vélem körülbelül megállapíthatónak, tekintettel a hét hónapig tartó működési időszakra:

1. Magánénekesnők	52,000	frt.
2. Magánénekesek Perotti Gyula beleszámításával	75,000	"
3. 52 tagból álló férfi és női karok	30,000	"
4. Zenekar	50,000	"
5. Ballet	34,000	"
Összesen	241,000	frt.

Változatlan kiadási tételek felveendők:

1. Adósság-törlesztés	22,000	frt.
2. Házbiztosítás	12,000	"
Főösszeg	275,000	frt.

Megjegyezvén azt, hogy vendégdíjakra előre meghatározható összeg alig volna előirányozandó, sem szabadságidő-megváltásra az így alakulandó viszonyok mellett mi sem volna előirányozandó,

maradna 227,000 frt, a mely összegből a szerzői díjak, az igazgatóság, a művészi kezelés, a pénztár és jegykezelési, a ruhatári, a gépészeti és műszaki személyzet illetményei, — továbbá a világítási, díszlet- és ruhatári, napi költség és a kisebb kiadások volnának fedezendőek.

A mint fentebb már említeni bátor valók, mind az, a mit itt a számokat illetőleg mondok, bizonytalan alapon nyugszik. Nem is akarhattam annak képében más *óhajnak és hitnek kifejezést adni*, mint annak, hogy a meglevőt kíséreljük a leszállított és szerényebb igényeknek megfelelőleg átídomítani, mielőtt egy talán végtelen chaos elé ragadtatjuk magunkat oly életbevágó változtatások elfogadása s keresztülvitele által, melyekről a régiek joggal elmondották: a gyógyszer magánál a betegségnél is veszélyesebb.

Hitem pedig az: hogy 500,000 frtnyi évi bizonyos időtartamra változatlanul engedélyezendő segély mellett, a meglevő alapból kiindulva, szerényebb körben mozogva, valamint az előadások külfényét, úgy az előadások számát s az operai idény tartamát illetőleg, szorgalmat figyelemmel s előzékenységgel párosítva, mindennemű, nyilvánosan a közönség elé hurczolt botrányokat s pletykákra való alkalmat kerülve, — megmenthető kormányunk s fővárosunk azon szégyenletes s le-

sújtó eshetőségtől, hogy operaházunk bezárattassék, s azután évenként 2—5 hónapra valamely jött-ment üzérnek adassék ki bérbe. aki sem hazai, sem nemzetiségi, sem műizlési jogos követelményeinket nem véve tekintetbe, azon lesz, hogy néhány ezer forintnyi tartalékot kapargatva össze, — ügyei rosszra fordultával útravalóval ellátva, — odább állhasson.

Kiváló tiszteletem kifejezése mellett maradtam nagyméltóságod igaz készséges híve

Budapesten, 1887-ik évi aug. havában

PODMANICZKY FRIGYES.

ÉLETEM HATTYÚDALA.

Mikor múlt évben elhatározám megírni, illetőleg összeállítani «Naplótöredékek» cím alatt mindazon feljegyzéseimet, melyek kora ifjúságomtól a jelen időkig terjednek, — megvallva az igazat, nem valék tájékozva azon munkának sem mennyiségére, sem minőségére nézve, melyet felvállaltam.

Ha tudom vala, mi roppant halmaza a teendőknek és munkának vár reám a bekövetkező év alatt, aligha fogtam volna belé a rendelkezésemre álló anyag még csak rendezésébe is — feldolgozásába semmi szín alatt.

Naplóm öt vastag kötetből s ezekbe betoldott s illesztett számtalan papírszeletekre írt adatokból és feljegyzésekből állott, melyek egy tetemes része, az esetlegesen rendelkezésemre állott rossz tinta s a félszázadot pedző koruknál fogva, alig vala már elolvasható.

Az első kötet számára szükséges anyag rendezésével épen elkészültem volt, sőt annak megírásához hozzáláttam is nagy hévvel — midőn testvéröcsém

báró Podmaniczky Ármin 1886-ik évi november 28-án tüdőlob következtében történt halála, váratlan s lesújtó csapás képében zavarta meg munkásságom rendjét, kedélyemet oly háborgásnak tevén ki, mely az összefüggő rendszeres gondolkodást s e gondolatok és eszmék következetes összeállítását s formába való öntését lehetetlenné tette reám nézve.

Váratlanul azért lepett meg testvéröcsém halála, mert kora ifjúsága óta, egy ízbeni himlőbetegsége kivételével, mindig egészséges volt mint a makk, — s én azon meggyőződésben éltem s úgy is rendeztem ügyeimet, hogy ő évek hosszú sorával fog majd engem túlélni.

Nem csak barátaim, de legközelebbi rokonaim is, úgy látszik, egytől-egyig itt hagynak, — hogy még csak ne is legyen, a kinek azt mondhassam, a mit szegény anyám mondott nekem kimúlása perczében: *Weine nicht, lieber Sohn, alles muss zu Ende gehen, — der Eine nacht dem Andern Platz!*

Csapást még pedig szinte váratlan csapást képezett testvéröcsém halála azért reám nézve, mert oly viszonyokkal állított szembe, melyek tudatával nem bírtam s a melyek reám nézve sok bajnak s gondnak képezték kútforrását.

A hozzám juttatott következő jelentés erre nézve legjobb felvilágosításul fog szolgálni:

Özv. báró Podmaniczky Árminné szül. Egyessy Etelka úgy a maga, mint kiskorú gyermeke Pál és a többi rokonság nevében fájó szívvel tudatja szeretett férje, és. atyjának

Podmanini és Aszódi
báró PODMANICZKY ÁRMIN

kir. tanácsos és az ó-budai m. kír. korona-uradalom igazgatójának

folyó hó 28-án délután $\frac{1}{2}$ 5 órakor hosszas szenvedés után, tüdőlobban történt gyászos kimúltát.

A megboldogult földi maradványai f. hó 30-án, délután 3 órakor fognak ó-budai főtéri lakásán az ág. hitv. ev. egyház szertartása szerint beszenteltetni és december hó 1-én az aszódi családi sírboltban örök nyugalomra tétetni.

Budapesten, 1886. november 29-én.

Ez itt közzétett halotti jelentés arról tanúskodik, hogy öcsém másodízben megnősült, s hogy e második nejétől egy Pál nevű fia maradt hátra. — E tudtomon kívül történt családi eseményre nézve — habár lehangolt — nem igen tehetek észrevételt, mert hisz minden ember jogos s független intézője és bírója saját cselekedeteinek.

De a mi fájtnak, különösen az volt, hogy öcsém első nejétől gróf Keglevich Emmitől származó s életben levő négy fia: Elemér, Béla, Gyula és Endre neveik kimaradván a halotti jelentés-

ből, — váltig bebizonyultnak tapasztalám azt, hogy testvéröcsém halála egy családjában keletkezett, többé jóvá nem tehető viszálynak s egyenletlenségnek lett kútfejévé, szomorú árnyat vetvén a múltra, melynek általam annyira szeretett s őrangyalaként mindig előttem lebegett a nemesen érző honleány, példás anya s erényes nő, Emmi sógornőm alakja.

E családi meghasonlásból reám szakadó mindenemű kellemetlenségek felemlítése s körülírása nem tartozható «Naplótöredékek» keretébe. — Itt csak annyit említhetek fel, hogy ez esemény oly nagy hatással volt kedélyhangulatomra, hogy mintegy két hónapig minden irodalmi munkásságom szünetelt.

Szünetelt pedig, mert rég lefolyt élelményeim az igazságnak megfelelő s minden keserűségtől ment le- s megírásához mindenekelőtt nyugodt kedélyhangulat s elfogultság által nem befolyásolt ítélő tehetség szükségeltetik.

Hosszan tartó ingadozás s habozás után végre helyre állott egy gumilabda rugékonyságával bíró kedélyem súlygyene, és én újból belétörődtem abba, a minek nem csak befejezését, de tisztességes megkezdhetését alig reménylém.

Sokoldalú elfoglaltságomnál fogva, csak úgy valék képes felvállalt kötelezettségemnek meg-

felelni, ha feláldozva a nemzeti casino és színházak látogatását, estende hat órán túl éjfélig — az ebédnek szánt félóra kivételével — végzem írói teendőimet. — E szigorúan betartott munkásságom tette lehetővé azt, hogy a «Naplótöredékek» első kötete a kiadóm által óhajtott időben láthatott napvilágot.

Legyen szabad ezúttal valamint a sajtó, úgy a jóakaró olvasó közönség iránt is mélyen átérzett köszönetemet s hálámat lerónom, a miért kegyes s elnéző ítésetök s Ítéleteik révén munkám sokkal nehezebb részének megírására nézve bátorítólag s egyszersemind jótévéleg hatottak reám.

De úgy látszik, hogy számomra nyugalom s a folytatólagos munka révén élvezhető pihenés nem virulhat többé, — ez majd csak akkor következik be, ha a véghatárkövet elérem.

Alig végeztem ugyanis be a második kötet anyagalmazának rendezését s beosztását, — alig irtam meg annak bevezető fejezeteit; — alig tevém magamévá az egy ily munka megírásához szükséges öntudatos irányt; — alig éltem magam ismét belé feljegyzéseim segélyével a rég lefolyt idők folyamába; — midőn az 1887-ik évi képviselőválasztások idejének közeledte kerékvágásomból ismét teljesen kizökkentett s nyugodalmas munkásságom

síma víztükrét háborgó s hullámzó tengerré varázslá át, a melyen végig evezni a Scylla és Charybdis veszélyeinek kikerülésével, nem épen könnyen megoldható feladatnak mondható.

A kinek valaha az életben alkalmá nyílt megismerkedetni mindazon fő- s mellék-,elő- s utóbajokkal s keservekkel, melyekkel egy párt végrehajtó bizottsági tagnak vagy elnöknek a képviselőválasztások előkészítése, folyama s azok utófájdalmai elintézése közben meg kell vívnia, — az nem fog csodálkozni, ha állítom s bevallom, — egyszerűs mind szíves bocsánatát kérvén ki a velem összeköttetésben állottaknak, — hogy ezen utóbb lefolyt rendkívül élénk s eseménydús választási hadjárat közben nem ritkán a végletekig felháborodtam.

Noha ötöd ízben valók elfoglalva e nem annyira lélekemelő, mint inkább lélekrázó teendőkkel, s így tehát megszokhattam volna annak fényoldalai mellett árnyoldalait is, mégis az 1875., 1878., 1881., 1884., és végre az 1887-iki évszámok úgy csillámlanak lelkem előtt, mint ugyanannyi harci tusák évszámai, melyek közben a túlélők hozsannát hangoztatnak, megfélekedezve a tusa közben elhullott bajtársaikról.

Azt vallja a német példabeszéd: Ende gut, alles gut! — S így én is alig élvezém, a csekély erőm-

ből telhetőleg, napszámoskodásom által istápoltt, fényes képviselőválasztási eredményt, — s egykedvűségem s jó kedvem azonnal helyre állott, s megszakított munkásságom fonalát újból felvéve, alig 2 héttel a választások befejezése után, kiadóm-nak átnyújthatám a második kötet végfejezeteit — a szedők nagy örömére letisztázott állapotban. E gyakran megszakított irodalmi munkásságom oka annak, hogy a 3-ik kötet «Csákó» című fejezet kidolgozása alkalmával egyik legjobb barátom s vadásztársam, gróf Wenckheim Rudolf neve kimaradt, — a mely tévedést most nagy örömmel helyre pótolni tartom kötelességemnek.

Ez eredménynek annyira megörültem, hogy tizenkét év óta először kértem ismét egy-két heti szabadságot.

Mióta szolgálók és munkám segélyével tartom önmagamat fenn — 1869-ik évi december 1-je óta — csak két ízben élvezék szabadságidőt: 1873-ban nyolcz napra távoztam Budapestről, megnézendő a bécsi világkiállítást, 1875-ben pedig július havában tíz napra távoztam Belgiumba, az ott lefolyó zenei ünnepélyeken óhajtván mint szerény hallgató részt venni.

Jelen szabadságidőmet csakis családi összekötéseim felelevenítésének szentelém, München-

ben egy unokaöcsémet, Drezdában pedig 75-ik évét járó nővéremet, özvegy báró Jósika Miklósnét keresvén fel.

Nagy örömem telt abban, nővéremet 18 év után ismét egyszer — még pedig friss egészségben viszontláthatni.

A családunkat ért lesújtó események beállta, vagy is 1869 október hava 28-ka óta szomorú s lehangoló búcsú után — reménytelenül s lehangoltan tekintvén a jövőbe mindketten, nem találkozáom vele.

Elbeszélém neki, annyira kedvelt aszódi ősi fészünk mi szomorú változáson ment át, mióta azt száműzöttek módjára tizennyolcz évvel ezelőtt elhagytuk.

Az ősi fészekből községháza lett, — törvényt mondanak most ott kegyetlen igazságossággal, s helyeznek el tolonezokat, hol éltünk legszebb s legkellemesebb napjait éltük le, — hol a bennünketért csapások is könnyebben valának eltűrhetők, mert hisz otthon ismert négy falaink által körítve, családi körben, mennyivel könnyebben tűrünk s feledünk, mint elhagyottan, elszigetelten, egy-egy idegen helyen, bérházban vagy szállodában, szokatlan viszonyok által környezve s hozzánk semmi kedélyesebb köteléssel nem fűzött bérenczek által lelketlenül ápolva s kiszolgálva.

Ősi fészünkben a község ügyei mellett Aszód és környékének pénzügyei is elhelyezkedésre találtak, a mennyiben a testvéröcsém által alapított takarékpénztár a kastély egyik szárnyát vette bérbe. — E hatóságokon kívül nyáron át a község a családunk lakta szobasort kisebb szállásokra osztván el, azokat a fővárosiaknak adja bérbe villégiatura gyanánt. — Azóta nem mertem benézni a kertbe, nem tudom, mi lett az apám által 1812-ben házassága évében ültetett s általunk annyira szeretett s ápolt terebélyes vadgesztenyefából?

Elmesélém nővéremnek, hogy most már ősi fészünkben nincs mit keresnünk, csak családi sírboltunk maradt meg a templom alatt a hová betérhetünk, ha akarva vagy nem akarva leszámoltunk e világgal.

Elmondám egyetlen még megmaradt testvéremnek, hogy mikor múlt évi december i-én Ármin öcsémnek megadtuk a végtisztességet s Ilona húgom kertje mentén a hegynek fel tartottunk a sírboltba, ismét szemembe ötlének a kert hídján most már elhalaványult ama szavak: Minden csak átmenet!

Utolsó ízben találkoztak szemeim ősi fészünk ez egyetlen még megmaradt jelmondatával. — Azok közül, a kik családunkból e sírboltban óhajtják netalán végálmukat nyugodni, most már én

vagyok a legidősebb — aki aligha jut még ahhoz, hogy mást kísérjen azon helyre, mely most már őt várja, mint legelsőbbben bekopogtatót.

E szomorú emlékek s keserű valósáé: felemlítése s megbeszélése közben megnyugvásteljes örömmel figyelém meg, mi jó egészségnek s szellemileg folyton érdeklődő lelki erőnek örvend általam annyira kedvelt s szeretett nővérem.

Hogy mindkettőnknek könnyebben essék az elválás, megígérém, hogy jövő évben, a búzaaratás beállta után, ismét felkeresem a szászok fővárosát s ott létező nagyszámú rokonaimat.

Ez eredményeiben megengedem csekély, de lelkem még rendelkezésére álló teljes erejével s tiszta jó akaratával s hangyaszorgalommal megírt munkámat befejezván, — méltán azt mondhatom: életem hattyúdalát zengettem el.

Ha most nem teljesítem vala az egyszer felvállalt testi s lelki erőmet szigorú próbának alávető munkát, — soha többé azt véghez vinni képes nem leendettem volna.

Nehéz, élénkbe tűzött feladatok megoldásához a testi épségen s kimérhető időn túl még más valami is szükségeltetik.

A szellemi erőltetett munkásság egyik létfeltételének azt tartom, hogy bírjunk a lelkesültség

azon bizonyos fokával, mely szorult legyen akár ifjú, akár elaggott hüvelybe, a kedély és szív melege révén képesít bennünket átérezni azt, a mit írunk s elmondunk. — Kell továbbá, hogy valamely nemesebb felhevülésből leszármazó végcél és hit emeljen túl mindazon kisszerű s gyakran lehűtő akadályokon, melyek, bármibe fogjunk is ez életben, minden bizonynyal ellenünkbe tornyosulnak.

Midőn most írói toliamat leteszem, nem remélve, hogy azt még egyszer megragadni s használni leend alkalmam, — s azon erős hitben élek, hogy a felebb körülírt érzelmek óvták meg szívem melegét s kedélyem frissességét a rozsdától és penésztől, — elmondhatom újból az akaraterővel, melegen érző szívvel s tiszta kedélylyel megáldottak amaz örökké igaz jelmondatát:

In hoc signo vinces!

